

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

1980-88 İRAN-IRAK SAVAŞI VE İRAK
KÜRTLERİNE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SEYFULLAH YİĞİT

141145108

İstanbul, Ağustos 2016

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

1980-88 İRAN-IRAK SAVAŞI VE İRAK
KÜRTLERİNE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEYFULLAH YİĞİT

141145108

Danışman Öğretim Üyesi:

Yrd. Doç. Dr. Tuğrul ONGUN

İstanbul, Ağustos 2016

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

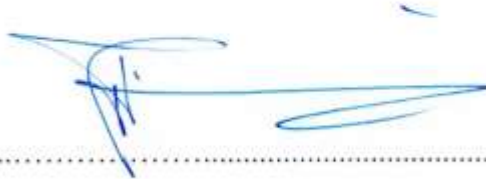
31.08.2016 tarihinde tezinin savunmasını yapan Seyfullah YİĞİT'e ait "1980-88 İran-İrak Savaşı ve Irak Kürtlerine Etkileri" başlıklı çalışma, Jürimiz Tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak **Oy Birliği/Oy Çokluğuyla** Kabul Edilmiştir.

Doç. Dr. Barış DOSTER
Başkan (Marmara Üniversitesi)

Yrd.Doç.Dr.Tuğrul ONGUN
Danışman (Maltepe Üniversitesi)

Yrd.Doç.Dr.İhsan GÜLAY
Üye (Maltepe Üniversitesi)

İTHAF

Bu çalışma, 16 Mart 1988'de Halepçe'de Saddam Hüseyin rejimi tarafından kimyasal silahla katledilen, 5 bin Kürd'ün anısına ithaf olunur.

ÖNSÖZ

İran-İrak Savaşı, Ortadoğu'daki bölgesel sorunların birikiminin patlamasıyla ortaya çıkmış olup, savaş sonucunda kazananı olmayan bir savaş olduğu yorumunu yapmak mümkündür. Irak'ta laik Baas rejimi ile İran'da devrimle başa gelen katı Şii İslam yorumlu Ayetullah Humeyni rejiminin çatışan fikirleri, 1980-88 yılları arasında süren maddi ve manevi kayıpları çok fazla olan bir savaşı netice vermiştir. İran ve Irak arasındaki sorunlar, İran devrimi öncesinde de mevcut iken, İran'da ki Şii devriminin açıkça Saddam Hüseyin rejimine saldırması, uluslararası kamuoyunun ve bölgesel güçlerin Saddam Hüseyin rejimini desteklemesi Irak'ı İran'a saldırma konusunda cesaretlendirmiştir.

Tez çalışmamda bana maddi ve manevi anlamda destek verip yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Tuğrul Ongun hocama, tez çalışmam için Halepçe gezisinde çekmiş olduğu fotoğrafları benimle paylaşan Prof. Dr. Alaaddin Yüksel hocaya teşekkür ediyorum. Tez çalışmamın biçimi ile ilgili yardımcı olan Dr. İtir Rruqa hocaya ve tez çalışmamın yazım aşamasında, tez metnini okuyup olumlu ve olumsuz fikirleriyle çalışmaya katkı sağlayan arkadaşlarım; Suat Koşman, İhsan Özdemir ve Ahmet Ruşen'e teşekkür ediyorum. Tez çalışmamı rahat ve sağlıklı bir ortamda yapmamı sağlayan İslami Araştırmalar Merkezi (İSAM) çalışanlarına teşekkür ediyorum. Ayrıca tez çalışmamı baştan sona karşılıklı okuyup, yanlışlarımı görmemi sağlayan arkadaşım Mehmet Alkış hocaya özel bir teşekkür edip, son olaraksa, başta annem ve babam olmak üzere diğer kardeşlerimin her birine ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Ağustos, 2016

Seyfullah Yiğit

ÖZET

20. yüzyıl (y.y.) Dünya siyasi tarihi açısından çok önemli gelişmelerin yaşandığı bir yüzyıldır. Bu yüzyıl içerisinde iki büyük dünya savaşı gerçekleşmiş olup, 1. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası dünya sistemi yeniden şekillenmiştir. Ancak yeniden şekillenen dünya sistemi, Ortadoğu bölgesine istikrar getirmemiştir. Nitekim İngiltere'nin 1. Dünya Savaşı sonrası bölgenin demografik yapısını dikkate almadan haritalandırdığı Irak, günümüze değin iç istikrara ulaşabilmiş değildir. Irak'ta askeri darbeler zincirine en son eklenen halka, 1969'da askeri darbeye başa gelen Baas rejimidir. Öte yandan İran'da ki şahlık rejiminin 1979'da bir halk darbesiyle Şii yorumlu İslam rejimiyle yer değiştirmesi sonucu, başta Irak olmak üzere bölgedeki Arap devletler ve uluslararası güçler, yeni İran rejiminden endişelenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) desteği ve modern silahlarla donanımlı Irak ordusuna güvenen Saddam Hüseyin yönetimi, İran'a saldırmış, böylece savaş sonucunun ortaya çıkardığı gelişmeler, Iraklı Kürtlerin geleceğinin olumlu yönde şekillenmesini sağlamıştır.

Bu araştırmanın kapsamı, 1980-88 yılları arasında Ortadoğu bölgesinde İran-İrak Savaşı'nın yaşandığı bölgelerdir. Bu kapsamda İran-İrak Savaşı'nın Iraklı Kürtlere etkileri incelenmiştir. Kaynak eser olarak; kitap, dergi ve gazete gibi materyallerden faydalanılmıştır. İran-İrak Savaşı'nın Iraklı Kürtlere etkilerinin neticesinde 2005'te Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) kurulmuştur. Böylece Kürtlerin on yıllar boyu hayalini kurdukları gelecek, fiili ve hukuki olarak gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran-İrak Savaşı, ABD, İngiltere, Iraklı Kürtler, Ortadoğu.

ABSTRACT

20th century (y.y.) is a century in which there will be important developments in the history of world politics. Two great world wars have taken place in this century, including World War II which reshaped the international system. However this new world system as shaped by the UK and its allies did not bring stability to the Middle East, and regional maps were created without taking into account the demographic structure of the region. The later military coup took place in Iraq in 1969 organized by the Baath Party, and the Baathist regime was established. In parallel, there was a regime change in Iran in 1979. As a result of the Islamic Revolution in Iran, the Arab States and the international powers were threatened by this new political development. The support of the United States and with the help of military aid to Iraq Saddam Hussein was able to attack Iran. As a result of this war, the Kurds in Iraq benefitted from the political chaos. This research study explores the period 1980-1988 Iran-Iraq War and particularly one of its important consequences; the establishment of the Kurdistan Regional Government (KRG) in Iraq in its 2005 aftermath. Thus, the Kurds decades-long dream was realized as practical and legal.

Keywords: Iran-Iraq War, USA, UK, Kurds in Iraq, Middle East.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmada İncelenen Sorunsal	2
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Yöntemi	4
1.4.1. Araştırmanın Örneklemi	4
1.4.2. Veri Toplama Araçları	4
1.4.3. Veri Analizi	5
1.4.4. Araştırmanın Sınırları Ve İşlemi	5
2. İRAN-IRAK SAVAŞI ÖNCESİ ORTADOĞU BÖLGESİNİN GENEL SİYASİ DURUMU	7
2.1. İki Kutuplu Sistemde Ortadoğu Bölgesinin Önemi	9
2.1.1. ABD'nin Dış Politikasında Ortadoğu'nun Yeri	11
2.1.2. SSCB'nin Dış Politikasında Ortadoğu'nun Yeri	13
3. İRAN-IRAK SAVAŞI (1980-88) AKTÖRLERİ: GENEL ÖZELLİKLERİYLE İRAN VE İRAK	15
3.1. Kuruluşundan İran-İrak Savaşına Irak'ın Genel Durumu	18
3.1.1. İngiltere İşgali: Manda Yönetiminde ki Irak	21
3.1.2. Irak'ın Kâğıt Üzerinde Kalan Bağımsızlığının İlanı	23
3.1.3. Irak'ta Askeri Darbeler Dönemi	24
3.1.4. Irak'taki En Uzun Askeri Darbe Yönetimi: Saddam Hüseyin Dönemi (1979-2003)	25
3.1.4.1. Saddam Hüseyin Döneminde ki Irak İç Politikası	26

3.1.4.1.1. Irak'ın Kürt Politikası	27
3.1.4.1.2. Irak'ın Mezhep Politikası: Şii Iraklılar	30
3.1.4.1.3. Ekonomi Politikaları: Petrolün Irak için Önemi	31
3.1.4.2. Saddam Hüseyin Döneminde ki Irak Dış Politikası	33
3.1.4.2.1. 1979 İran İslam Devrimi Sonrası İran-İrak İlişkileri	35
3.2. 1979 İran İslam Devrimi Öncesi İran: Şah'ın İran'ına Genel Bir Bakış	36
3.2.1. İran İslam Devriminin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Nedenleri	37
3.3. İran İslam Cumhuriyeti'nin İç Politikası	39
3.4. İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Politikası	40
4. KÜRDİSTAN BÖLGESİ VE IRAKLI KÜRTLER	42
4.1. Kürdistan Tarihi	43
4.2. Iraklı Kürtler	46
4.2.1. İngiltere'nin Irak'ı İşgalinde Iraklı Kürtler	47
4.2.2. Mustafa Barzani Dönemi (1932-1979)	48
4.2.2.1. KDP'nin Kuruluşu	50
4.2.2.2. Kürt Mahabad Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1946)	51
4.2.2.3. KDP de İlk Ayrılıklar: Celal Talabani Önderliğinde KYB	52
4.3. Mesut Barzani Dönemi (1979 -)	52
5. İRAN-IRAK SAVAŞI VE IRAK KÜRTLERİNE ETKİLERİ	54
5.1. İran-İrak Savaşı'nın Nedenleri	56
5.2. İran-İrak Savaşı, Körfez Krizi Ve Sonuçları	58
5.3. Savaşın Sonlarına Doğru Enfal Operasyonu: 1988 Halepçe Katliamı Ve Irak Kürtlerine Etkileri	65
5.3.1. Savaşın Iraklı Kürtlere Kısa Dönemde ki Etkileri (1988-1991)	68
5.3.2. Savaşın Iraklı Kürtlere Orta Dönemde ki Etkileri (1991-2002)	70
5.3.3. Savaşın Iraklı Kürtlere Uzun Dönemde ki Etkileri (2002-2005)	72
SONUÇ	75
EKLER	77
KAYNAKLAR	82
ÖZGEÇMİŞ	88

KISALTMALAR

ABD.	: Amerika Birleşik Devletleri
APA.	: Amerikan Psikologlar Birliği (American Psychological Association)
BAE.	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM.	: Birleşmiş Milletler
BMGK.	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO.	: Merkezî Antlaşma Örgütü (Central Treaty Organization)
FKÖ.	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GSYİH.	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası
Hz.	: Hazreti
IAEA.	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International Atomic Energy Agency)
İKBY.	: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
IPC.	: Irak Petrol Şirketleri (Iraq Petroleum Company)
İSAM.	: İslam Araştırmaları Merkezi
İTC.	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
KDP.	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB.	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MC.	: Milletler Cemiyeti
OPEC.	: Petrol İhraç Eden Ülkeler (Organization of Petroleum Exporting Countries)
PKK.	: Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kürdistan)
RF.	: Rusya Federasyonu
SSCB.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UNICEF. : Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations Children's Fund)

y.y. : Yüzyılı

asm. : aleyhi salat-ü vesselam

NATO. : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

1. GİRİŞ

Ortadoğu bölgesi tarih boyunca medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Medeniyetlerin inşa edildiği bölgelerde savaş, istila, göç ve ticaret yolları bulunmaktadır. Medeniyetler, ancak bu unsurlar aracılığıyla toplumlar arasında kurulan ilişkilerin birikimiyle oluşabilmektedir. İnsanoğlunun giderek maddi terakki seviyesinin artmasıyla yukarıda bahsedilen unsurlar, toplumlar arasında ki ilişkilerin şeklini değiştirmiştir. Nitekim 20. y.y. Bu ilişkilerin çok farklılaştığı bir yüzyıl olmuştur. Savaşlardaki cephe sistemi değişmiş ve savaşlar artık şehir sakinlerini de etkilemeye başlamıştır. Dolayısıyla savaşlarda ölen sivil sayısı ciddi bir şekilde artmıştır. Değişen ilişkiler, yeni sistemlerin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. 1914-1918 yılları arasında ki 1. Dünya Savaşı sonrasında kurulan dünya sistemi, bu gerekliliğin başlangıcıdır. Ancak bu süreçte Ortadoğu bölgesinin önemi daha fazla anlaşılacak ki, bölge, dönemin başat gücü İngiltere tarafından sorunların dinamik tutulabileceği şekilde yapay olarak haritalandırılmıştır. Böylece istikrarsızlık sürmüş olacak, yeraltı zenginlik kaynakları da sömürülecektir. Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

Irak'ın siyasi tarihine bakıldığında, İngiltere'nin etkisini 2. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar görmek mümkündür. Irak'ın sorunlarının kaynağında İngiltere'nin önemli bir rol aldığı görülmektedir. Irak'taki askeri darbeler geleneği, İngiltere'nin Irak'ın siyasi kodlarını yanlış bir şekilde oluşturmasından kaynaklanmıştır yorumunu yapmak mümkündür. Ancak bu kodlar değişmediğinden olacak ki, en son 1969'da yapılan Baas askeri darbesiyle, askeri darbe geleneğine yeni bir dönem eklenmiştir. Saddam Hüseyin'in 1979'da Irak'ta başkan olmasıyla, Irak'ın bölge siyaseti yeniden şekillenmiştir. Uluslararası sistemde 2. Dünya Savaşından sonra ABD'nin başat güç olması ve bölgeye olan ilgisinin artması, bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Nitekim Saddam Hüseyin'in laik Baas rejimi ile İran'da 1979'da başa gelen Şii İslam rejimi arasındaki ilişkilerde ABD belirleyici olmuştur. ABD, İran Şahı'nın devrilmesiyle bölgedeki müttefikini kaybetmiş olduğundan, İran'a karşı

Saddam Hüseyin'in Baas rejimini desteklemiştir. Bunun yanı sıra Şii İran rejiminin Irak'a yönelik tehdit mesajları 1980-88 İran-İrak savaşına neden olmuştur.

Bu çalışma kuramsal bir çerçeve üzerine oturtulmamıştır. Çünkü bu çalışma, siyasi tarih konulu bir tez çalışmasıdır. Ortadoğu üzerine yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Bunun yanı sıra İran-İrak savaşı, Iraklı Kürtler üzerine de yapılmış çalışmalar da vardır. Ancak doğrudan İran-İrak Savaşı'nın Irak Kürtlerine etkilerini ele alan bir çalışma, ulusal tez veri bankasında görülmemiştir. Araştırmanın iskeleti; W. Jwaideh'in.(2014). "Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi", Ekonomi Politik Araştırma Birimi'nin (The Research Unit for Political Economy; RUPE).(2006). "İrak İşgalinin Perde Arkası", W. R. Polk'un.(2007). "İrak'ı Anlamak", İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı'nın.(2003). "İRAK: Baas Diktatörlüğünden ABD Hegemonyasına İnsani Durum", P. W. Galbraith'in.(2007). "İrak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü?" Gibi temel kaynaklardan oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra dergi ve gazete materyallerinden de yararlanılmıştır. Bu kaynakların hepsi Amerikan Psikologlar Birliği (American Psychological Association; APA) kurallarına uygun bir şekilde kaynaklar bölümünde gösterilmiştir.

1.1. Araştırmada İncelenen Sorunsal

İnsanoğlu yerküre üzerinde yaşamaya başladığından bu yana sorunlar yaşamış ve hayat devam ettiği müddetçe insanoğlu yeni sorunlarla karşılaşacaktır. Bu sorunların olumlu ve olumsuz neticelerini araştırmak, bunlardan dersler çıkarmak, insanoğlunun faydasına olacaktır. 20. y.y. İnsanoğlunun karşılaştığı sorunları anlamakta güçlük çektiği bir y.y. olmuştur. Gelişen teknoloji insanoğlunun faydası için kullanıldığı gibi insanoğlunun aleyhine de kullanılmıştır. Teknolojik gelişmelerle birlikte uluslararası ilişkiler de muğlaklaşmıştır. Silah teknolojisini elinde tutan liderlerin kişisel hırslarına kapılmaları, ulusların aleyhlerine olmuştur. Belirsiz ve muğlak ilişkiler, istikrar ve huzura engel teşkil etmiştir. İran-İrak Savaşında bunları görmek mümkündür.

Modern Irak oluşumu süreci, Saddam Hüseyin liderliğinde istikrarlı bir şekilde sürdürülürken, 1979'da İran'da Şii devriminin başa gelmesiyle, Saddam Hüseyin

yönetimine olan dış destek ve Saddam Hüseyin'in kişisel hırsı, mevcut olan sorunların savaşıla neticelenmesine neden olmuştur. Bu araştırmanın sorun olarak ele aldığı İran-İrak Savaşıdır. Bu sorunun Iraklı Kürtlere olan olumlu ve olumsuz etkileri incelenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

İran-İrak Savaşı ve Iraklı Kürtlere etkileri adında ulusal tez veri bankasında bir çalışmaya rastlanılmaması, İKBY arka planının merak edilmesi, araştırmacıyı bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın mütevazı amacını genel olarak şöyle vermek mümkündür. Ortadoğu bölgesinde Kürtler, devleti olmayan, ancak bölgesel ilişkilerde hesaba katılması gereken önemli bir aktördür. Türkiye, İran, Irak ve Suriye sınırlarında yaşayan Kürtlerin, Irak'ta özerklik elde etmesiyle Irak Kürtleri daha bir önemli hale gelmiştir. Bu çalışmada Iraklı Kürtlerin önemli bir aktör olmasında, İran-İrak Savaşı'nın sonuçlarının etkili olduğu ispatının yapılması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada İleri sürülen tez, İran-İrak Savaşı ve sonrasında da ki yaşanan sürecin, Iraklı Kürtlerin lehine olduğudur. Dolayısıyla bu çalışma da; İran-İrak Savaşı'nın yaşandığı uluslararası sistem nasıldır? Bu savaşın Iraklı Kürtlerin geleceğinin belirlenmesinde ki etkileri nelerdir? İran-İrak Savaşı'nın aktörleriyle ilgili genel bilgiler nelerdir? Gibi soruların cevaplarını bulmak mümkündür. Nitekim bu soruların cevapları, tez araştırmasının amacının bir bütün olarak görülmesini sağlayacaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Yapılan her bir akademik çalışmanın az veya çok önemi vardır. Bu çalışmanın önemi, Türkçe kaynaklarda araştırma konusuyla ilgili doğrudan bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Bu sebep ve bunun yanı sıra araştırmacının Iraklı Kürtlerin mevcut siyasi kazanımlarının arka planını merak etmesi, araştırmacıyı "1980-88 İran-İrak Savaşı ve Irak Kürtlerine Etkileri" konulu tezi çalışmasına yönlendirmiştir. Bu çalışma kuramsal değil ve belirli bir sorunu çözme amacıyla da yapılmamıştır.

Ancak, doğrudan ya da dolaylı olarak ileride bu konuyla ilgili yapılacak araştırmalara bir gösterge olması mümkündür.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma da akademik yazım kurallarından APA yazım yöntemi kullanılmıştır. Metin içinde ki birebir alıntılarda sayfa numaraları verilirken, birebir alıntı olmayan yerlerde sayfa numaraları verilmemiştir. Ancak kaynaklar bölümünde alıntı yapılmış bölümlerin sayfa numaraları verilmiş, genelinden alıntı yapılan kaynaklar için ise, sayfa numarası gösterilmemiştir. Metni oluşturan alıntıların çoğunluğu birebir olmayıp, araştırmacı, alıntı yaptığı bilgileri yorumlayarak vererek, akademik yazım kurallarına uyma da hassasiyet göstermiştir. Tez çalışması yapılmadan önce temel kaynaklar okunmuş, notlar tutulmuş ve daha sonra bölümler şeklinde tez metni oluşturulmuştur. Yazılan her bir bölüm araştırmacı tarafından okunmuş, danışman hoca tarafından incelenmiş, farklı kişilere okutulmuş ve araştırma bütün olarak da yine aynı şekilde okunup, gerekli değişimler, düzenlemeler yapılarak oluşturulmuştur.

1.4.1. Araştırmanın Örnekleme

Bu araştırma siyasi tarih içerikli bir araştırma olduğu için, kişi katılımına ihtiyaç duyulmamıştır. Araştırma sürecinde herhangi bir anket, ya da röportaj yapılmamıştır. Bu araştırmanın örneklem alanı; İran-İrak Savaşı'nın gerçekleştiği İran-İrak sınırı ve her iki tarafta da savaşın etki ettiği yüzbinlerce kişiyi vermek mümkündür.

1.4.2. Veri Toplama Araçları

Kaynak taraması, kitap, dergi, gazete gibi materyallerden yapılmıştır. Tez çalışmasının incelediği sorulara “araştırmanın amacı” bölümünde yer verilmiştir. Bu soruların yanıtlarının tutarlılığı için, farklı kaynaklara bakılmıştır. Ortadoğu'yla ilgili yapılmış çalışmaların büyük bir çoğunluğu İran-İrak Savaşına değinmiştir. Bunun yanı sıra Iraklı Kürtlerle ilgili yeterince kaynak vardır. Yapılan farklı kaynak

okumaları neticesinde tutarlı bilgiler derlenerek, tez metni oluşturulmuştur. Ortadoğu da yaşayan Kürtler üzerine birçok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Veri analizlerinde, bir kaynak eserde yer alan bilginin başka kaynak eserlerde yer alması gerektiği halde yer almaması, o bilginin şüpheli ya da yanlış bir bilgi olduğunu göstermektedir ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Ancak Ortadoğu bölgesi üzerine yapılmış nitelikli araştırmaların çokluğu doğru bilgiyi elde etmeyi kolaylaştırmıştır. Nitekim bu kaynak eserlerden araştırmacının seçtiği önemli olan kaynaklar “giriş” bölümünde belirtilmiştir.

1.4.3. Veri Analizi

Bu araştırma siyasi tarih içerikli olduğu ve Ortadoğu bölgesinde geçen İran-İrak savaşını ele aldığı için, kaynak eserlerde yer alan verilerin çoğunluğu genel olarak birbiriyle tutarlıdır. Yorumlar farklı olmakla beraber, savaşla ilgili bilgilerin genel olarak aynı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bazı kaynak eserlerini farklı ve daha önemli kılan, bölgeyi iyi bilen araştırmacılar tarafından yazılmış olmalarıdır. W. Jwaideh'in.(2014). “Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi”, P. W. Galbraith'in.(2007). “İrak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü?” W. R. Polk'un.(2007). “İrak'ı Anlamak” ve E. Sunar'ın.(2007). “Barzan'dan Bağdat'a Kürtler” gibi kaynaklar bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla veri analizinde, parça ve bütün okumaları sonucunda oluşan veri birikiminde ki tutarlılığa dikkat edilerek tez metni oluşturulmuştur.

1.4.4. Araştırmanın Sınırları Ve İşlemi

Bu araştırmanın sınırlarını genel olarak, İSAM kütüphanesidir. Araştırma sürecinde İSAM' da ki zengin kaynaklardan faydalanılmıştır. Araştırma üzerine diğer araştırmacılardan öneriler alınmış ve uygun görülen öneriler dikkate alınmıştır. Dolayısıyla İSAM'ın, araştırma üzerinde çok ciddi etkisi olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Maltepe Üniversitesi kütüphanelerinden de faydalanılmıştır.

Araştırma 5 bölümden oluşmaktadır. 1. Bölüm de çalışmanın; incelediği soruna kısa bir giriş, amacı, önemi ve çalışmanın nasıl yapıldığıyla ilgili bölümlere yer verilmiştir. 2. Bölümde İran-İrak Savaşı öncesi Ortadoğu bölgesi incelenmiştir. 3. Bölümde İran-İrak Savaşı'nın aktörlerine değinilmiştir. 4. Bölümde Kürdistan bölgesi ve Iraklı Kürtler incelenmiş ve son olarak 5. Bölümde ise, İran-İrak Savaşı ve Irak Kürtlerine Etkileri incelenmiştir. Tez çalışmasının nasıl yapıldığına “Veri Toplama Araçları” bölümünde değinilmiştir. Tez çalışmasının “giriş” bölümünden önce; çalışma için, çalışmaya katkı sağlayan kişi ve kurumlara teşekkür için bir “önsöz” bölümü, çalışmanın geneli için bir “özet” bölümü ve bu bölümün İngilizcesi “abstract” bölümü, çalışmanın taslağının yer aldığı “içindekiler” bölümü ve çalışmanın kolay okunması amacıyla bir “kısaltmalar” bölümüne yer verilmiştir. Bunların yanı sıra tez çalışmasının ortaya koyduğu bir “sonuç” bölümü, çalışmanın incelediği olayın geçtiği yerlerle ilgili harita ve fotoğrafların yer aldığı “ekler” bölümü, çalışmada faydalanılan materyallerin yer aldığı bir “kaynaklar” bölümü ve araştırmacının “özgeçmişinin” yer aldığı bölümlere de çalışmanın sonuna da yer verilmiştir.

2. İRAN-İRAK SAVAŞI ÖNCESİ ORTADOĞU BÖLGESİNİN GENEL SİYASİ DURUMU

Ortadoğu ifadesi, Batılıların kullandığı ve dünya genelinde de kabul gören bir kavramdır. Uluslararası ilişkiler terminolojisine de yerleşmiştir. Ortadoğu'nun kapsadığı coğrafyayı şu şekilde tanımlamak mümkündür: Ortadoğu bölgesi; yatay olarak Kuzey Afrika kıtasının en Batısında bulunan Fas'tan başlayıp, Asya'dan Afganistan'a kadar uzanan bir hat iken, dikey olarak da Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan, Türkiye'den başlayıp Arap Yarım adasının Güneybatısında bulunan Yemen'e kadar uzanan, hat çizgisini kapsayan bölgedir (Efegil, 2012). Ortadoğu bölgesi, tarihten günümüze birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Asurlular, Babiller, Persler ve Abbasiler bunlardan bazılarıdır. Bu uygarlıklar daha çok Mezopotamya olarak adlandırılan ve iki nehir arası anlamına gelen Fırat ve Dicle nehirleri arasında ki bereketli topraklarda kurulmuştur (Polk, 2005).

Ortadoğu'da yaşam sürdürmenin tarihin her döneminde zor olduğunu, tarihsel süreçler göstermektedir. Örneğin: 1. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu haritası değişmiş ve yeni sınırlar bölge halklarının aleyhine olarak belirlenmiştir. Yıkılan Osmanlı İmparatorluğunun yerini sömürgeci güçler doldurmuştur. Türkiye, İran ve 2. Dünya Savaşından sonra kurulan İsrail devleti dışındaki diğer devletler, 1940'lara kadar sömürge altında yaşamışlardır. Bundan dolayıdır ki bu halklar, sömürgeci Batı güçlerine karşı ciddi bir düşmanlık beslemektedirler (Efegil, 2012). Bölgedeki istikrarsızlık, adeta bölgenin kaderi haline gelmiştir. Nitekim 20. y.y'ın en uzun süren 8 yıllık İran-İrak Savaşı da bunu kanıtlar niteliktedir. Bu savaşı başlatan rejimlerin arka planında 1967 Arap-İsrail Savaşı ve Arap devletlerinin yenilgisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu yenilgi ve bunun yanı sıra SSCB'nin 1979'da Afganistan tarafından işgali, Arap milli uyanışına ve aynı zamanda İslami söylemlerin artışını beraberinde getirmiştir. İran'da 1960-70'li yıllar arası dönemde İslami yayınlarda bir artış olması, aslında İslami devrim hazırlığının sadece 1967

Arap-İsrail Savaşı'nın sonuçlarıyla başlamadığı, bunun öncesinin de olduğunu gözler önüne sermektedir (Bayat, 2006).

Ortadoğu'daki dinamikler, 1967 Arap-İsrail savaşıyla Arap halkları arasında zaten var olan Arap milli uyanış kıvılcımından faydalanılarak, Baas ideolojisi adı altında Suriye'de Hafız Esad (1970-2000), Irak'ta Saddam Hüseyin 1968'de Başkan yardımcısı ve 1979'dan 2003'e Irak işgaline kadar sürecek birer dikta rejimi kurmuşlardır. Irak ve Suriye'nin yanı sıra, bölgenin en önemli aktörlerinden olan İran Şahı'nın İslam'a karşı politikaları; Hicri takvim yerine Fars dönemine ait Büyük Sirus takvimine geçilmesi, ekonomik gelirlerden halkın az faydalanması, bunun yanında Şah ve yakın çevresinin çok faydalanması gibi nedenlerin birikimi, 1979'da İran İslam devrimini netice vermiştir (Cleveland, 2008). İran İslam devrimi, sadece Ortadoğu bölgesinin geleceğini belirlememiş, bunun yanı sıra uluslararası sistemin yeniden şekillenmesi sürecini de başlattığını söylemek mümkündür. Nitekim 1980-88 İran-İrak Savaşı ile birlikte 1. Körfez Savaşı'nın etkilerinin sonucunda 2. Körfez Savaşı ve uluslararası güçlerin, doğrudan ya da dolaylı müdahalesi, yukarıda ki yorumu doğrular niteliktedir.

İran-İrak Savaşı öncesi, Ortadoğu'nun her tarafında sorunlar mevcuttu ve bu sorunların başlangıcı, 1. Dünya Savaşı'nın sonuçlarından kaynaklanmaktaydı. 1. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu bölgesi, İngiltere ve Fransa tarafından işgal edilerek, problemleri bir şekilde haritalandırılmıştır. 1948'de Filistin topraklarında İsrail devletinin resmen kurulması, 1970'lerde Lübnan'da iç savaşın çıkması, Suudi Arabistan'da hanedan krallığının kurulması, bölgenin bilinçli olarak problemleri bir şekilde parsellendiğini göstermektedir. Bundan dolayıdır ki, Ortadoğu bölgesinde sorunlar eksik olmamıştır. Bunların yanı sıra, İran-İrak Savaşı öncesi Ortadoğu'daki en önemli olay 1973 petrol krizidir. Arap devletleri İsrail karşısında aldıkları yenilgi sonrası, Batılı ülkelere karşı petrol ambargosu uygulamış ve bundan dolayı petrol fiyatları artmıştır. Böylece petrol krizi, dünya siyasi tarihini etkileyecek bir krize dönüşmüştür (Cleveland, 2008).

2.1. İki Kutuplu Sistemde Ortadoğu Bölgesinin Önemi

Ortadoğu bölgesi, insanlık tarihinin kurulduğu ve tarihin her aşamasında insanlık tarihine yön verecek önemli olayların olduğu bir coğrafi özelliğe sahiptir. Nitekim iki kutuplu sistemde (1945-1991), Ortadoğu bölgesinin önemi artarak devam etmiş ve uluslararası sistemde ki başat aktörlerin ilgi odağı olmuştur (Sander, 1996).

Dünya siyasi tarihine bakıldığında “tek kutupluluk” ya da “çok kutupluluk” arasında, birbirini devreden tarihi süreçlerin yaşandığı görülmektedir. Avrupa’da ki siyasi güçler arasındaki dengenin, 1890’dan sonra yerini “üçlü ittifak” ve “üçlü itilaf” olarak adlandırılan ve aynı zamanda 1. Dünya Savaşı’nın da aktörleri olacak güçlere bıraktığı görülmektedir. 1. Dünya Savaşı sonrasında da uluslararası sistemde, Faşist, Liberal ve Sosyalist ideolojileri benimseyen “üç kutuplu” sistem etkin olmuştur. Tarih tekerrürden ibarettir sözünü genel olarak kullanmak abartılı olsa da, şu tespit için uygun düşmektedir: Tarihin neredeyse her döneminde yapılan barış antlaşmaları bir sonraki savaşın başlamasına neden olmuştur. Bu bağlamda, 1. Dünya Savaşı sonuçlarının, 2. Dünya Savaşı’nın nedeni olduğunu söylemek mümkündür. Dünya siyasi tarihinin gördüğü en kanlı bu iki savaş sonrası dönemde ki tarihi akış, iki kutuplu bir dünya sistemini ortaya çıkarmıştır (Sander, 1996). İki kutuplu sistemde ki uluslararası sistem, ABD ve SSCB kontrolünde şekillenmiştir. Bu sistemde taraflar ciddi bir silahlanmaya gittiklerinden, sıcak bir savaştan kaçınılmıştır. Bundan dolayı da bu dönem, Soğuk Savaş olarak adlandırılmıştır.

Soğuk Savaş, uluslararası sistemde ki iki başat aktör olan yani; iki kutup güç arasındaki dünya hâkimiyeti rekabetinin, siyasi, sosyal ve askeri alanlarda politik davranışlarla kendini gösterdiği, bazı dönemlerde artıp bazı dönemlerde de azaldığı bir süreci kapsamaktadır (Sander, 1996). Uluslararası sistem ve Soğuk Savaş kavramlarıyla ilgili uluslararası ilişkiler sözlüğünde de özet olarak, şu bilgiler yer almaktadır: Uluslararası sistem; devletlerin arasındaki ilişkileri analiz etmek ve geleceğe dair öngörülerde bulunmak için elde edilmesi gerekli olan tüm bilgileri içermektedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında ki uluslararası sistem, iki kutuplu sistemdir. İki kutuplu sistemin başat aktörleri; ABD ve SSCB siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda ki birbirlerine rakip, politik davranış kalıplarının yaklaşık olarak 46 yıl sürdüğü dönemi ilk defa Amerikalı Bernard Baruch tarafından Soğuk Savaş olarak adlandırılmıştır (Sönmezoğlu, 2000). Soğuk Savaşın içinde cereyan ettiği iki

kutuplu dünyanın ne zaman başladığı sorusu sorulup, ardından 20. y.y. Siyasi tarih çalışmalarına bakıldığında, Truman Doktrini ilanı ile karşılaşmaktadır: İki kutuplu sistem; 1947’de dönemin ABD Başkanı Harry Truman tarafından, SSCB’nin Ortadoğu bölgesindeki etkisinin önünü almak için ilan ettiği “Truman doktriniyle” başlamıştır. Türkiye ve Yunanistan’a askeri ve mali yardımların yapılacağını içeren bu doktrin ile birlikte, Asya, Avrupa ve Ortadoğu bölgelerinin güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Uludağ, 2011). ABD’nin ve SSCB’nin politikaları, iki kutup gücün birbirini dengeleyici şeklinde belirlendiği görülmektedir. Bu iki denge gücü etrafında da uluslararası sistemin diğer güçleri bir araya gelmektedir. Böylece taraflar arasında ciddi bir rekabet oluşmakta ve bu rekabeti başarılı bir şekilde yürüten taraf, uluslararası sistemde başat konuma geçecektir. Nitekim SSCB’nin ABD’yle olan rekabeti devam ettirememesi sonucunda 1991’de yıkılmasıyla, uluslararası sistemde ki başat güç ABD olduğu görülmektedir.

2. Dünya Savaşı sonrasında beş daimi üyenin bulunduğu ABD, SSCB, Çin, Fransa ve İngiltere öncülüğünde Birleşmiş Milletler (BM) kurulmuştur. Soğuk Savaş yılları boyunca BM üyelerinin farklı iki kutupta yer almaları, BM’nin etkisini azaltmıştır (Sönmezoğlu, 2000). Yeni bir dünya sisteminin oturtulmaya çalışıldığı ilk dönemlerde, SSCB’nin yayılmacı politikaları ve daha önce öngörülmemiş 1 Ekim 1949’da Uzakdoğu’da ilan edilen Çin Sosyalist devrimi, ABD’yi tedirgin etmiş ve yukarıda bahsedilen 1947 Truman doktrininin ilanını getirmiştir. Bunun yanı sıra SSCB’nin İran’daki etkisi ve İran üzerinden Ortadoğu’da yayılmacı bir politika izlemesi sonucu, ABD öncülüğünde 1955’te Bağdat Paktı kurulmuştur. Ancak daha sonra Irak’ta 1958’de askeri darbe sonucu, paktın adı Merkezi Antlaşma Örgütü (Central Treaty Organization; CENTO) ve merkezi de Ankara olarak değiştirilmiştir. Türkiye’nin 1952’de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne (North Atlantic Treaty Organization; NATO) CENTO kurulmadan önce üye olduğunu belirtmek gerekir (Uludağ, 2011). SSCB’nin yayılmacı politikaları Türkiye’nin NATO’ya girmesinin yolunu açmıştır. ABD gözlemciliğinde kurulan CENTO’nun amacının Ortadoğu bölgesindeki SSCB yayılmacılığını engellemek olduğu görülmektedir.

Soğuk Savaşın başlangıç yılları 1947’de İsrail’in kurulmasıyla birlikte, Ortadoğu’da yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem, istikrarsızlık ve huzursuzluk döneminin başlangıç sinyalleri verilerek başlamıştır. Nitekim 1951’de Ürdün Kralı’nın İsrail ile işbirliği yapmakla suçlanıp öldürülmesi ve yerine henüz küçük bir çocuk olan

Hüseyin'in getirilmesi, Mısır'da dış güçler etkisinde kalan yönetimin, 1952'de Hür Subaylar tarafından devrilmesi gibi bir dizi olay, ABD dışında gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeleri kontrol etmek amacıyla ABD, bölgede kendisi dışında gerçekleşecek olayların önünü almak amacıyla müdahil olmuştur. 1953'te İran'da Batı destekli Rıza Şah'ın dikta rejimi kurmasına ve Arap-İsrail Savaşlarında müdahil olduğu gibi. Bunun yanı sıra SSCB ise, 1979'da Afganistan işgaliyle hem kendi sonu hem de Soğuk Savaş yıllarının sonunu hazırlamıştır. 1980-88 İran-İrak Savaşında da ABD, Saddam Hüseyin'in liderliğinde ki Irak'a destek vermiştir. Savaş sonrasındaki bölgesel gelişmelerin doğrudan etkisi 1. Körfez Savaşına yol açarken, dolaylı etkisi de Soğuk Savaş bitimine ve tek kutuplu sisteme geçiş dönemine yol açmıştır (Uludağ, 2011).

2.1.1. ABD'nin Dış Politikasında Ortadoğu'nun Yeri

1. Dünya Savaşından sonraki süreçte İngiltere-Fransa merkezli Avrupa güç odağı, savaş öncesine oranla daha az güçlüydü. ABD'nin dünya siyasetinde henüz baskın olmayıp, gücünü arttırdığı ve Almanya'nın çok hızlı bir şekilde kendini topladığı bu dönemde, SSCB'nin yeni bir güç olacağının belirtilerinin görülmesi, Avrupa merkezli güç odağının yakın bir zamanda değişeceği sinyalini vermekteydi.

ABD'nin 1930'larda Suudi Arabistan ile ilişki kurması ve bunun sonucunda bölgedeki petrolün önemini kavraması, Ortadoğu bölgesine olan ilgisini başlatmıştır. Bunun yanı sıra ABD'de otomobil sanayisinin güçlenmesi, herkese bir araba ve ülke içi taşımacılığın geliştirilmesi politikaların da ABD'nin Ortadoğu'ya yönelmesine etki etmiştir. Ancak bu dönemde bölgede etkin olan güç İngiltere'dir. ABD'de ancak İngiltere ile birlikte bölgeye olan ilgisini devam ettirebilmiştir. 2. Dünya Savaşından sonra Avrupa merkezli güç odağının ABD ve SSCB'ye kaymasıyla birlikte, ABD'nin bölgede ki etkisi giderek artmıştır. Ortadoğu'nun ABD'nin dünya siyasetine yön vermesindeki en etkin bölgelerinden olduğunu, şu örnekte görmek mümkündür. 1970'lerin başlangıcından sonuna kadar olan dönemde ABD'nin dünyanın en önemli petrol üreticilerindendi ve Ortadoğu petrolü kullanılmamaktaydı. Bununla birlikte ABD, Ortadoğu bölgesinin siyasi süreçlerine etki eden ve yön veren konumdaydı. Yukarıda verilenler kapsamında ABD, bölge üzerinde hâkimiyet kurup dünya hâkimiyetini sağlamlaştıracak ve Böylece enerji ihtiyacı fazla olan ülkeleri;

İngiltere, Almanya ve Japonya gibi kendine bağımlı yapacak, dolayısıyla ABD'ye karşı çıkacak olası bir rakibin önu kapanmış olacaktır (Chomsky, Shalom ve Achcar, 2007).

Yukarıda ki metinden yola çıkarak, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelimi dünya güç tekelinin elinde tutmak yönünde olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Bu güç tekelinin aracı da, tabi ki Ortadoğu petrolleri olacaktır. Bu bağlamda aşağıda verilecek detay, yapılan yorumu destekler niteliktedir. Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt ve İran dünyanın en ucuz maliyetli petrol rezervlerine sahiptirler. Irak'ın henüz teyit edilememiş petrol rezervleriyle birlikte, 220-250 milyar varillik petrol kapasitesiyle dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi konumundadır (RUPE, 2006).

Ortadoğu bölgesi petrol değil de sadece hurma ya da kaktüs üretseydi, acaba ABD bölgeyle ilgilenir miydi? Bu soru basit gibi gözükse de, aslında jeopolitik konumun tek başına yeterli olmadığını gözler önüne sermektedir. Özellikle Ortadoğu'yu günümüz dünyasında en önemli kılan özelliği petrol rezervleridir ve ancak daha sonra jeopolitik konumu gelmektedir. Dolayısıyla Ortadoğu'da zengin enerji rezervlerinin olması, bölgenin küresel güçlerin ilgi odağı haline gelmesine ve aynı zamanda küresel güçlerin çıkarları için üzerinde; siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri olarak rekabet ettiği önemli bir bölge olmasında etkili olmuştur. Nitekim Asya'nın yükselen güçlerinden Çin'in ve Rusya Federasyon'un (RF) Ortadoğu'ya yönelik politikalar belirlemede ki en önemli nedenlerinden birinin, Ortadoğu'nun zengin enerji kaynaklarına sahip olmasından kaynaklı olduğunu belirtmek gerekir.

ABD, Ortadoğu'daki Baas ve Nasır düşüncesinin yayılmasını engellemek, Böylece bölgede SSCB'ye yakın rejimlerin önünü almak için Türkiye, İran ve Pakistan üyelerinden oluşacak CENTO'yu bir güvenlik hattı olarak kurmuştur. Bölgesel süreçler, ABD'nin politik hamlelerinin değişimine neden olmuştur. Mısır'ın ilk Arap devleti olarak İsrail ile 1967'de Camp David antlaşması için masaya oturması, 1979'da İran'da devrim olması ABD'nin bölgesel çıkarına, ilk olay olumlu etki etse de, ikinci olay olumsuz etki etmiştir. ABD'nin bölgede ki müttefiki İsrail'in bir Arap devleti tarafından tanınması, ABD ve müttefiki İsrail için çok iyi bir gelişme olmuştur. ABD'nin yanında olan Şahlık İran rejiminin yıkılıp yerine ABD'ye düşman Şii İslam yorumlu bir rejimin gelmesi, ABD'nin bölgesel ve küresel çıkarlarını olumsuz etkilemiştir. Bunların yanı sıra İran-Irak Savaşı ve sonuçları

ABD'nin bölgede daha iyi bir şekilde yerleşmesine yol açmıştır. Nitekim 1. Körfez Savaşıyla ABD, Saddam Hüseyin yönetiminde ki Irak'a karşı neredeyse bütün bölge ülkelerini yanına çekebilmiştir. Körfez Savaşı sonrası Irak yönetimi, ABD tarafından bilinçli olarak yıkılmamış, Davutoğlu'nun ifadesiyle: "kontrollü gerginlik" olarak devam ettirilmiştir. Böylece Saddam Hüseyin yönetimi, ABD'nin "kontrollü gerginlik" politikalarına karşı, geleneksel aşiretçilik yapısını yeniden kurarak cevap vermiştir. Bu süreç, 2003 Irak işgaliyle Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesine kadar sürmüştür (Davutoğlu, 2002). Irak işgali sonrasında da ABD'nin bölgeye bakışı ve izlediği politikaların amacı, yukarıda belirtilen amaçlardan uzak olmadığını belirtmek gerekir.

2.1.2. SSCB'nin Dış Politikasında Ortadoğu'nun Yeri

SSCB'nin siyasi varlığını devam ettirdiği sürede, yeryüzü üzerinde ki en geniş coğrafi alana sahip devlet olmuştur. SSCB'nin 1991'den sonra dağılması da, bu gerçeği değiştirmemiştir. Bunun yanı sıra, 1967'de yapılan nüfus sayımına göre 229 milyonluk SSCB'de yüzden fazla farklı dil konuşulmaktaydı. Bu özelliğinden dolayı Sovyetler İmparatorluğu benzetmesi yapmak mümkündür. Ancak azınlıkların Rusça konuşması zorunluluğu, Müslüman Türklerin ise hem Rusça hem de Rusça yazma zorunluluğu gibi baskıcı politikalar, Sovyet İmparatorluğu benzetmesini daha öteye götürüp, bir devlet adı olarak kullanılmasında engel teşkil etmektedir (Ağaoğlu, 1967). Çünkü imparatorluklar kuşatıcı ve kapsayıcılık özelliklerine sahiptirler. Tarihte Bunun en güzel örneklerinden birini, İstanbul kentini asırlarca başkent olarak kullanan Osmanlı İmparatorluğu göstermiştir.

SSCB'nin bu kadar geniş coğrafi bir alana sahip oluşu ve bu coğrafyada da çok zengin yeraltı kaynaklarının olması gibi nedenlere, SSCB'nin 2. Dünya savaşından da galip olarak çıkması durumu eklenince, doğal olarak ABD'nin rakip gücü olarak uluslararası sistemde yer almasını sağlamıştır. Bundan dolayıdır ki dünya siyasetine yön veren bir devletin Ortadoğu'ya yönelik politika ve strateji belirlememesi mümkün değildir. SSCB'nin bölge politikaları, genel olarak ABD'nin politik tutumlarına bir tepki olarak belirmiştir. Bundan dolayıdır ki Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), SSCB tarafından ABD ve ABD'nin Ortadoğu'daki en sağlam müttefiki İsrail'e karşı savunulmuştur. Enver Sedat'ın başında olduğu Mısır, ABD'nin

çalabalarıyla İsrail ile yakınlaşmış ve iki devlet arasında Camp David antlaşması imzalanmıştır. SSCB'nin Mısır müttefikini kaybetmesi ve daha sonra 1982'lerde; Libya, Etiyopya, Suriye, Güney Yemen ve FKÖ gibi müttefikleriyle ilişkilerinin zayıflaması üzerine SSCB'de, Gorbaçov'un başa gelmesiyle yeni atılımlar yapılmıştır. Bu kapsamda İsrail ile dengeli bir ilişki kurulmuştur. Suriye, Libya ve FKÖ ile ilişkiler Enver Sedat'ın ölümünden sonra yeniden güçlendirilmiştir. SSCB, içe kapanmadan uluslararası sisteme ekonomik olarak entegre olma politikaları sergilemeye çalışmıştır. Ortadoğu politikalarında da buna dikkat etmiştir. Bir yandan Suriye gibi müttefiklerine silah yardımı yapan SSCB, öte yandan bu yardımların gerekçesini İsrail'in kimyasal silahlara sahip olmasıyla açıklamış ve karşılıklı silah azaltılması gerekliliğinden bahsederek ılımlı politika izlediğini göstermiştir (Gresh ve Dominique, 1991).

3. İRAN-IRAK SAVAŞI (1980-88) AKTÖRLERİ: GENEL ÖZELLİKLERİYLE İRAN VE IRAK

Irak'ın önemi üzerine söylenmesi gereken birçok bilgi olsa da, burada Irak üzerine sadece genel olarak bilgi verilmektedir. Irak'ın bereketli hilal olarak adlandırılan Mezopotamya bölgesinde yer almasının Irak'a hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Medeniyetlerin beşiği Irak, tarihi süreç içerisinde yaşanan; savaş, istila ve göç olaylarından etkilenmiştir. Bu etki bazen Moğol istilaları sonucu büyük bir yıkımı beraberinde getirirken, bazen de farklı etnik ve dini unsurların zengin bir demografik yapının oluşmasında katkı sağlamıştı (İ.H.H., 2003).

Irak, dünyanın en büyük uygarlıklarına ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Klasik dönemde Mezopotamya (İki nehir arası yer, Fırat ve Dicle) olarak adlandırılan Irak, adını 7. Yüzyılda almıştır (RUPE, 2006). Irak'a "Irak" adını veren Perslerdir. Arapça gibi görünmesine karşın "Irak" aslında "düzlük" anlamındaki "erag'dan" gelmektedir (Polk, 2007). Irak, 16. y.y'dan 1918 İngiliz işgaline kadar olan dönemde Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde yaşamıştır (RUPE, 2006).

Irak'ın merkezinde Sünni Araplar, güneyinde Şii Araplar, kuzey bölgesinde çoğunluğu; Kürtler, Türkmenler ve küçük bir azınlık olarak Hristiyan Asuriler ve Yahudiler oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu kadar farklılıkların bir arada bulunduğu bölgeyi idare etmek, 1. Dünya Savaşı sonrasında bölgenin hâkimiyetini eline geçiren İngiltere için çok zor olacaktır. Bu farklılıklardan dolayıdır ki ilk isyan, Şeyh Mahmut Berzenci önderliğinde Kürt aşiretlerinin oluşturduğu bir birlikle başlatılmış, ancak bu isyan İngiliz güçleri tarafından bastırılmıştır. İlk isyanı başlatan tarafın Kürtlerin olmasının sebebi, Kürt aşiretlerinin silahlı birliklerinin olması, özerklik ve bağımsızlık gibi taleplerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiiilerin, Kürt taleplerine benzer talepleri olmamış, diğer etnik kökenlerinde Irak'tan ayrılma istekleri ve bu isteklerini gerçekleştirecek güçleri olmadığı için, ilk isyan tabii olarak Kürtler tarafından başlatılmıştır. İsyân bastırıldıktan sonra Şerif

Hüseyin'in oğlu Emir Faysal 1921'de Irak Manda Yönetimi'nin başına getirilmiştir (Arı, 2004a).

20. y.y. da oluşturulmaya çalışılan Irak gibi yeni uluslar, aslında bir nokta da halkların kendilerini nasıl tanımlayacakları ve kendilerinin başka halklar tarafından nasıl tanımlanacakları sorununu beraberinde getirmiştir. Bu durumu E. Gellner'in ifadesiyle özetlemek mümkündür:

Tuzenbach: Gelecekte dünyamızda yaşamın harika, güzel olacağını söylüyorsunuz. Doğrudur. Uzaktan da olsa, şimdiden buna katılmak için, insan kendini hazırlamalı, çalışmalı. Evet, insan çalışmalı. Belki de "Bu Alman fazla heyecanlanıyor", diye düşünüyorsunuzdur. Fakat şerefim üzerine yemin ederim ki, ben bir Rus'um. Almanca konuşamam bile. Babam Ortodoks'tur... (Gellner, 2013, s.70).

Irak, İngilizler tarafından oluşturulmuş bir devlet olsa da yukarıda bahsedilen anlam karmaşası Irak ulusunun oluşumunu zorlaştırmıştır. Irak ulusunu oluşturmayı, Saddam Hüseyin'in dikta Baas yönetimi bile başaramamıştır. Irak'ın bağımsızlığına kavuşması 1932'de İngiltere'yle imzaladığı bir antlaşma ile görünürde sağlanmışsa da, fiili olarak Irak'ın gerçekten bağımsız olduğundan bahsetmek en azından bağımsızlığın ilk yılları için mümkün görülmemektedir. O' Ballance araştırmasında yer verdiği antlaşmada, şunların geçtiğini yazmaktadır: "*İngilizler, Habbaniya ve Basra'da hava üs alanları bulundurma, Irak boyunca askerlerini ve askeri malzemelerini geçirme ve savaş anında var olan muhaberatları kullanma hakkına sahiptirler*" (O' Ballance, 2016, s. 47). Dolayısıyla bağımsız bir Irak'tan ziyade İngiltere'ye bağımlı ve sadece hukuki bağımsızlığa kavuşmuş bir Irak'tan bahsetmek daha doğru olacaktır.

Irak'ta Kral Faysal'ın ölümünden sonra bir dizi askeri darbe gerçekleşmiştir. Nuri Said, General Kasım ve son olarak 1969'da Hasan El-Bekr önderliğinde bir askeri darbe gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra 1979'da Saddam Hüseyin'in Irak Devlet Başkanlığına gelmesiyle birlikte, dikta bir rejim de olsa, uzun ve istikrarlı bir dönem Irak'ta yaşanmıştır. Irak'ta ki genel durum bu iken, İran'da da bölgesel ve uluslararası sistemi etkileyecek yeni bir rejim iktidara gelmiştir.

1979'da İran'da Şii İslam devrimi gerçekleştirilmiş, Ayetullah Humeyni yeni rejimin liderliğini üstlenmiştir. Irak'taki Baas rejimi, İran'daki İslami rejime din yönünden karşı olduğu gibi, aynı zamanda Irak içindeki Şii nüfusun çoğunluğu ve Şiiler için kutsal sayılan Necef ve Kerbela eyaletlerinin Irak'ta olması Baas rejimini endişelendirmiştir. Diğer taraftan İran lideri Ayetullah Humeyni başa gelir gelmez, Saddam Hüseyin ve rejimini suçlamıştır (Galbraith, 2007). İran'da ki devrim sonrası devrim lideri Ayetullah Humeyni bir radyo istasyonu kurarak, Iraklı Şiilere Saddam Hüseyin rejimini yıkmaları çağrısında bulunmuştur. Irak'ta ki Şii din âlimleri, Irak Şiilerinin Baas Partisine katılmamaları için fetvalar vermiştir. Bütün bu gelişmeler, Iraklı Şiilerin Saddam Hüseyin rejiminde yaşamalarını zorlaştırmaktan başka bir netice ortaya çıkarmamıştır. Nitekim İran-Irak Savaşında Iraklı Şiiler, Irak için savaşmalarına karşın, Saddam Hüseyin rejimi tarafından düşman olarak görülmekten kurtulamamışlardır (Polk, 2007). İran'daki devrim sonucu Irak'la yaşanan olumsuz ilişkiler, öngörülemeyen sonuçların ortaya çıktığı İran-Irak Savaşına neden olmuştur.

Saddam, İran'la yapacağı bir savaşı kısa sürede kazanacağına inanmaktaydı. Bu inanç ve güvenin gerekçelerini şu şekilde okumak mümkündür. İran'da devrim sonrası Amerikan eğitilmiş Şah'ın askeri güçleri tasfiye edilmişken, Saddam Hüseyin'in askeri güçleri tam teçhizatlı ve Amerikan eğitimliydi. Arap devletleri, Saddam Hüseyin'in İran'la yapacağı savaşa yeşil ışık yakmakla kalmamış destek sözü de vermiştir. Ürdün ve İran saldırı menzili dışındaki Akabe limanının Irak tarafından kullanımına izin vermiş, Suudi Arabistan ve Kuveyt ise para desteği sözü vermiştir. Saddam Hüseyin seküler ulus-devlet savunucusu iken, Ayetullah Humeyni ise dini kurallara göre yönetilen bir devlet anlayışına inanıp, savunuculuğunu yapmıştır (Polk, 2007). Bütün bu nedenlerin toplamı sonucu şu tablo ortaya çıkmıştır: İki farklı ve daha doğrusu iki zıt kutupta olan komşu devletlerin, yan yana barut ve ateş misali patlamadan durması neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Nitekim ateşin yanmasıyla, barut patlamış; İran-Irak Savaşı, Irak hava güçlerinin 22 Eylül 1980'de ki ilk saldırılarıyla başlamıştır (Polk, 2007).

3.1. Kuruluşundan İran-İrak Savaşına Irak'ın Genel Durumu

İrak'ta yaşayan farklı etnik unsurları, içinde rengârenk çiçekler olan bir bahçeye benzetmek mümkündür. Bu etnik unsurları; Araplar, Kürtler, Türkmenler, Asuriler, Yezidiler, Keldaniler, Şebekler, Gergeriler ve Farslar olarak sıralamak mümkündür (Erkmen, 2010). Irak'ın içinde farklı halkların bulunması, Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi toprağı olması hasebiyle tabîdir. Bu halklardan Kürt halkına mensup Şeyh Mahmut Berzenci, 1919'da İngilizlere karşı isyan etmiş, isyan İngilizler tarafından bastırılmış ve Şeyh Mahmut Berzenci sürgüne gönderilmiştir. İngiliz devlet adamı Winston Churchill, asırlar boyu 3 vilayet Musul, Bağdat ve Basra olarak varlığını devam ettirmiş bölgeleri birleştirerek Irak devletini kurmuş, oluşturulan yapay devletin başına da Mekke Şerifinin oğlu Faysal'ı Kral olarak getirmiştir (Sunar, 2007).

1914'te başlayıp 1918'de sona eren 1. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Sevr Antlaşmasınının 62, 63 ve 64. Maddeleri ulusal bir Kürt devletinin kurulmasına olanak sağlasa da, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bu antlaşma uygulanmamıştır. Irak'ta Kral Faysal önderliğinde kurulan manda yönetiminden Kürtler rahatsız olmuştur. İngilizler, Kürdistan yönetimini Şeyh Mahmut Berzenci'ye bırakmıştır. Türkiye'yle imzalanan Lozan Antlaşmasıyla, Sevr'de belirtilen durum Kürtlerin aleyhine olacak şekilde değiştirilmiştir (Jwaideh, 2014). Kral Faysal, Irak halkının mevcut şartlarının bir Irak ulusu oluşumuna uygun olmadığını görmüşse de, bu eksikliği giderip bir Irak ulusu oluşturma çabası içinde olmamıştır. Kral Faysal, yoksul Irak halkının çıkarını gözetmek yerine Sünni Iraklıların çıkarlarını gözetmiştir (İ.H.H., 2003).

1920'de İngilizlerin Irak'ta ilan ettiği monarşi yönetimi, 1932'de kâğıt üzerinde kalan bağımsız bir Irak yönetimiyle yer değiştirmiştir (İ.H.H., 2003). Irak, Milletler Cemiyeti'ne (MC) üye olmuş, ama askeri ve güvenlik konularında İngiltere'ye bağımlılığı devam etmiştir. Emir Faysal'ın Irak halkı nezdinde bu bağımsızlık antlaşmasıyla, prestijinin kısmi olarak arttığı görülmüştür. Ülke, Faysal döneminde belirli bir istikrara kavuşmuşken, Faysal'ın 1933'te ölümüyle bu istikrar yerini darbeler dönemine bırakmıştır. Bu dönemde Irak'ın başına geçen Raşid Ali, İngiltere karşısı tutumlar sergileyerek İngiltere'nin Irak'ta ki askeri üssünü işgal etmiş ve İngiliz askerlerinin Irak'ı terk etmelerini istemiştir. Bunun üzerine İngiltere, 1941'de

Irak'a askeri müdahalede bulunarak, Raşid Ali'nin ülkesini terk etmesine neden olmuştur. Böylece oluşan yeni ortamda Kral Naibi, Prens Abdullah ve Nuri Said ülkeyi 1958'e kadar yönetmişlerdir. Bütün bunlar yaşanırken, Irak'ta alttan alta kaynaklı bir darbe hazırlığı da oluşmaktadır (Arı, 2004b).

Baas Partisi ilk defa 1963'te iktidarı ele geçirse de, taşlar yerine oturmadığından Baas Partisi iktidarını Arif kardeşler karşısında kaybetmiştir. 1967'de patlak veren Arap-İsrail savaşı ve sonrasında ki politikalarından dolayı, Irak halkının Abdüsselam Arif'e olan güveni azalmıştır. Diğer taraftan da Baas partilileri iktidara karşı gizli bir şekilde örgütlenip, lider kadrosunda bazı değişiklikler yapmışlar ve 1969'da yine bir darbeye iktidarı ele geçirmişlerdir. Darbe sonucunda sağcı ve İsrail'e casusluk yaptığı öne sürülen, Yahudilerden oluşan 100 kişilik bir grup Bağdat meydanında idam edilmiştir (İ.H.H., 2003). Bu idam ile birlikte, Baas rejimi Irak halkına gözdağı vermiş ve ne kadar kararlı olduklarını göstermek istemiştir. Baas partisinin Irak'ta güçlenmesinin en önemli nedenlerinden birini Tarık Aziz, 1960'ların sonlarına doğru sosyalist etkinin, halkı rahatsız edecek boyutlara ulaşmasına bağlamaktadır (İ.H.H., 2003). Baas Partisi sosyalist etkiler taşımasına rağmen, Irak'ta güçlenmesinin diğer nedenleri de; Irak halkının Baas Partisi'nin politikalarının pratiğini görmemesi ve Baas Partisi'nin Arap milliyetçiliğini vurgulaması, yıllarca sömürge altında yaşayan Irak halkında yeni bir umut oluşturmuştur. Bu yorum ile Tarık Aziz'in açıklaması birlikte değerlendirildiğinde, Baas Partisi'nin sosyalist etki taşımasına karşın güçlenmesinin nedeni daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır.

Baas Partisinin ideolojisiyle ilgili verilere bakıldığında, genel olarak şunlar önümüze çıkmaktadır: Baas ideolojisinin kurucu teorisyeni Mişel Eflak, Arap devletlerinin parçalanmışlığının ve sömürülmesine karşı tek bir Arap ulusunun birlik içinde yaşamasını ideal olarak belirlemiştir. İslam'ı Arap ulusunun oluşumunun temel ögesi olduğunu kabul etse de, bu öge Baas ideolojisinin amaçlarına "hizmet eden bir kültür ögesi" olarak görülmüştür. Eflak'a göre; Arap ulusunun yeniden canlanıp birlik içinde ve bağımsız yaşayabilmesi için, milliyetçilik söylemlerine yer vermeli ve bunun pratik olarak da uygulanması gerekmektedir. Bu amaçlar için iki şey gereklidir: İlk olarak; Arap ulusunun anlayış ve sevgiyle oluşturulması, diğeri ise; siyasal ve toplumsal bir sisteme geçilmesi gerekmektedir (Hourani, 2014). Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Eflak'ın idealindeki Arap ulusu, o zamandan günümüze hala oluşmuş değil ve böyle bir oluşumun nüveleri de henüz görülmemektedir.

Dünya siyasi tarihinin 1950'li yıllarına bakıldığında, Batı bloğunun lideri ABD'nin Ortadoğu bölgesinde etkin politikalar yürüttüğü görülmektedir. Özellikle İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte, bölgede ki güç boşluğunu ABD doldurmuştur. ABD, SSCB'nin bölgede ki etkisinin önüne set çekmek amacıyla, Türkiye, Irak ve Pakistan devletlerinin içinde yer aldığı Bağdat Paktının kurulmasında öncülük yapmıştır. Pakta daha sonra İngiltere ve Irak'ta katılmıştır. Irak'ın tek Arap ülkesi olarak bu antlaşmada yer almasına Mısır Devlet Başkanı Nasır tepki göstermiştir (RUPE, 2006).

Irak'ta başta Türkiye olmak üzere, bütün uluslararası arenayı hayrete düşüren bir kanlı darbeyle iktidar değişimi gerçekleştirilmiştir. 14 Temmuz 1958'te General Kasım önderliğinde askeri komite Irak'ta yönetimi ele geçirip cumhuriyeti ilan etmiştir. Kral Faysal, naip Abdullah ve birkaç gün sonra da Nuri Said öldürülmüştür (Arı, 2004b).

General Kasım önderliğinde yapılan darbe sonucu, Mısır ve Nasır yanlısı partiler yasaklanmıştır. Irak, Arap Federasyonundan ve Bağdat Paktından ayrılmıştır. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılmasından sonra Bağdat Paktı'nda hiçbir Arap devleti kalmamıştır. Kasım önderliğindeki askeri komite 1959'da SSCB ile ekonomik işbirliği antlaşması imzalamıştır. Ülke içinde ki farklı sesleri bastıran General Kasım, 1961'de tek lider konumuna yükselmiştir. Bunların yanı sıra Eylül 1958'de başlatılan dört yıllık tarım reformunun başarısızlıkla sonuçlanması, toplumda ciddi bir huzursuzluk ortamının oluşmasına sebep olmuştur. Diğer yandan da kuzeydeki Barzani liderliğindeki Kürt gruplarına karşı Irak ordusunun başarısız olması, toplumdaki mevcut huzursuzluğu daha da arttırmıştır. Bunların yanı sıra askeri komitenin Kuveyt'ten toprak istemesi, Mısır ile ilişkilerin gerginleşmesine, Lübnan, Ürdün ve ABD ile diplomatik ilişkilerin kesilmesine ve İngiltere ile ilişkilerin kopma noktasına gelmesine neden olmuştur (Pehlivanoğlu, 2010).

Irak, Kuveyt üzerindeki emellerinden 1991 Körfez Savaşına kadar vazgeçmemiştir. İktidardaki Baas yönetiminin ayrıştırıcı politikaları ve Nasır yanlılarının düşmanlığını kazanmaları üzerine, toplumun geneli üzerinde bir endişe hali belirlemiştir. Bu huzursuzluk ve diğer ülkelerle ilişkilerin kopuk olmasından dolayı, yapılması gereken reformlar yapılamamıştır. Bunu fırsat bilen rakip taraf Mareşal Arif, 17 Kasım 1963'te bir darbeyle Baas partilileri yönetimden uzaklaştırmıştır. Bu

olayların yaşandığı süre zarfında Mısır'dan Irak'a gelen Saddam Hüseyin tutuklanmıştır. Bu gelişmeler sonucu Mareşal Arif tüm yetkileri elinde toplayarak, 21 Kasım 1963'te Başbakanlığını General Tahir Yahya'nın yaptığı yeni bir hükümet kurmuştur. Yeni yönetim, bundan sonra da ülke içinde kendi iktidarını pekiştirmek için birtakım çalışmalar başlatmıştır. Milli Petrol Şirketinin kurulması, bankaların, sigorta şirketlerinin, tütün ve çimento sanayinin millileştirilmesi bunlardan bazılarıdır. Mısır ile ilişkiler çok iyi konuma yükselmiştir. İki ülke arasında ekonomik ve askeri işbirliği antlaşması ile müşterek askeri komutanlığın kurulması, Kürtlerle yaşanan anlaşmazlık yüzünden bir netice vermemiştir. Mısır ile birleşmek adına başlatılan çalışmalar 1968'de durdurulmuştur. 1968'de Baas Partisi yeniden iktidara gelmiş ve Devlet Başkanlığına Hasan El-Bekr getirilmiştir. Devletin önemli kademelerine Baas Partililer getirilmiştir. Saddam Hüseyin, bu dönemlerde yeni yeni siyaset sahnesine çıkacaktır. Suriye'den Irak'a sürülen Baas Partisi düşüncesinin ideoloğu Mişel Eflak, Saddam'ı destekleyecek ve bu da Saddam Hüseyin'in parti içerisinde kısa sürede yükselmesine olanak sağlayacaktır. Saddam, parti içinde yükseldikçe yakın çevresine memleketi olan Tikritlileri getirmiş, böylece kendine sağlam ve güvenilir bir ortam hazırlamıştır. Hasan El-Bekr, Saddam Hüseyin'e Mareşallik unvanı vererek Saddam'ı 1970'de Devrim Komuta Konseyi Başkan yardımcılığına getirmiştir. Böylece 16 Haziran 1979'da Saddam Hüseyin, Devlet Başkanlığını ilan edecek ve 2003 ABD'nin Irak'ı işgaline kadar sürecek 24 yıllık bir dikta rejimini başlatmıştır (Polk, 2007).

3.1.1. İngiltere İşgali: Manda Yönetiminde ki Irak

1. Dünya Savaşı başlamadan önce taraflar arasında gizli görüşmeler ve antlaşmalar yapılmıştır. Özellikle İtilaf devletleri arasında yapılan gizli antlaşmaların ne kadar çok olduğu, 1917'de Rusya'da devrim sonrası başa gelen Sovyet rejiminin gizli antlaşmaları ifşa etmesiyle ortaya çıkmıştır. İtilaf devletleri arasında henüz savaş devam ederken, savaş sonrası elde edilecek topraklar için sürekli ve sıkı bir diplomasi trafiği yaşanmıştır. İtilaf devletlerinin iki büyük gücü Fransa ve İngiltere, Ortadoğu bölgesini kendi aralarında paylaşmıştır. Ancak İngiltere, petrolün önemini o zamanlardan anlamış olacak ki, Osmanlı toprakları içerisinde yer alan Kürdistan bölgesi, Musul ve Kerkük bölgelerinde hâkimiyetini kurmuştur. İngiltere,

Kürdistan'ın petrol bölgelerindeki çıkarlarını korumak amacıyla Fransa'yı kullanmıştır. 1917 Sovyet devrimine kadar da Rusya'yla herhangi bir çatışma sürecine girmekten kaçınmıştır (Ahmed, 1996). İngiltere, Ortadoğu bölgesindeki işgal faaliyetlerine başlamadan önce ihtiyatlı politikalar izlemiştir. Uluslararası aktörler ve bölgesel aktörler arasında denge siyaseti izleyerek, Irak bölgesini işgal etme zeminini hazırlamış ve daha sonra da fiili işgali gerçekleştirerek amacına ulaşmıştır.

İngiliz yönetimi, manda yönetimini elinde tuttuğu Hindistan'dan bir askeri birlik göndererek Basra'yı işgal etmiştir. İngilizlerin buradaki amacı, İran'dan gelen petrol boru hattını korumak olarak değerlendirilebilir. Bunun akabinde Mezopotamya olarak adlandırılan Dicle ve Fırat nehirlerinden bazı yerler işgal edilerek, Bağdat'a doğru ilerlenmiştir. Ortadoğu'da bu olaylar yaşanırken, Osmanlı Devleti Van'dan Rusları çıkarmış ve İngilizleri Irak'ta yenilgiye uğratsa da İngiltere'nin Irak'ı işgal etmesinin önüne geçememiştir. İngiliz güçleri 1917'de Bağdat'ı ve Gazze'yi almıştır (Lewis, 2003).

1916 Sykes Picot Antlaşmasıyla, ileride İngiltere tarafından oluşturulacak yapay Irak'ın Musul bölgesi İngiltere'nin manda yönetimine bırakılmıştır. 1920 San Remo Konferansıyla Fransa'nın elinde olan Irak'ın diğer bölgeleri de İngiltere'nin manda yönetimine geçmiştir. Böylece San Remo Konferansından sonra İngiltere, Irak'taki oluşan yeni durumu kendi lehine çevirmek ve devam ettirmek için bir takım çözüm yolları aramıştır. Bu amaç kapsamında 12 Mart 1921'de, Kahire'de Irak'taki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Cox ve Filistin Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel'in de katılımıyla bir konferans gerçekleştirilmiştir. Bu konferans sonrasında Emir Faysal, Irak Krallığına getirilmiştir. 11 Temmuz 1921'de Devlet Şurası toplanmış, Kral Faysal'ın yetkileri sınırlandırılarak; meşruti, temsili ve demokratik bir hükümet kurma adına oybirliğiyle Irak Kralı ilan edilmiştir. Karar sonucu yapılan referandumda, Kerkük halkı bu kararı kabul etmemiş, Süleymaniye halkı ise çekimser bir tavır sergilemiştir. Referandum sonrası İngiltere-Irak arasında, 10 Ekim 1922'de İngiltere'nin bölgedeki; siyasi, askeri, ekonomik çıkarlarını ve manda yönetimini tanıyan bir antlaşma imzalanmıştır (Yılmaz, 2011).

Avrupa tarihinde 1918-1939 dönemi, iki savaş arası dönem olarak adlandırılmıştır. Ancak bazı yorumculara göre, bu yılları savaşın iki aşaması arasındaki uzun bir

ateşkes dönemi olarak adlandırmak mümkündür. Ancak bu iki açıklamada Ortadoğu bölgesini anlamakta eksik ve yetersiz kalmaktadır. Ortadoğu bölgesi tarihinde bu yılları bir ara dönem, ya da cerrahi bir müdahale gibi görüp yorumlamak daha doğru olacaktır (Lewis, 2003). Böylece bu ara dönemde, Ortadoğu bölgesinde başat aktör olan İngiltere'nin politikaları anlaşılabilir.

İngiltere Irak'taki hâkimiyetini devam ettirmek için kabile reislerine para yardımıyla bulunarak ve onları vergiden muaf tutarak ilkel bir yönetim modeli denemek istemiştir. Ancak böyle bir yönetim modelinin oluşmaması için Osmanlı Devletinde hizmet etmiş olan aydınlar itiraz etmiştir. Bundan dolayı olsa gerek İngiltere, Irak'ta Krallık yönetimi kurarak, antlaşmalar yoluyla da sömürgecilik sistemini devam ettirmiştir. İlerleyen süreçlerde İngiltere, Irak üzerindeki hâkimiyetini gevşetmiş ve Irak'ın 1932'de hukuki bağımsızlığını elde etmesine müsaade etmiştir. Ancak Irak ile yapılan ittifak antlaşmalarıyla, Irak üzerindeki hâkimiyeti devam ettirmiştir. Bu antlaşmalar sonucu şöyle bir mutabakata varılmıştır: İngiltere ile Irak dış politika konularında sürekli olarak istişare halinde olacaklar; herhangi bir saldırı durumu olduğunda İngiltere Irak'a yardım edecek ve Irak ordusunu İngiltere eğitecektir (Yılmaz, 2011). İngilizlerin Irak'taki manda yönetimi 1932'de Irak'ın bağımsızlığının ilanına kadar sürmüştür.

3.1.2. Irak'ın Kâğıt Üzerinde Kalan Bağımsızlığının İlanı

İngiltere, 1. Dünya savaşına girmeden önce itilaf devletleriyle birtakım gizli antlaşmalar yaparak Osmanlı Devleti'nin topraklarının önemli bir kısmını pay olarak almıştır. Irak, Filistin ve Musul bölgesi bu bölgeler arasında yer almaktadır. Bu bölgelerin seçilmesi stratejik ve ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Nitekim "Güneş Batmayan İngiltere İmparatorluğu'nun" Hindistan sömürge yolları bu önemli Ortadoğu bölgelerinden geçmektedir. İngiliz yönetimi, Mondros Mütarekesi'ne rağmen Musul'u işgal etmiştir. Böylece İngiliz hükümeti kâğıt üzerindeki payını fiili olarak almıştır (İmamzade, 1986).

İngiltere'nin Irak üzerinde yürüttüğü politikaların, mandater bir Irak'ın inşa edilmesi amacını taşıdığını anlayan Irak halkı, İngiltere'nin mandater yönetimine karşı Irak'ın bağımsızlık mücadelesi için birtakım cemiyetler kurmuştur. Al Ahal, Havas El-

İstiklal, Türk Derneği ve Kürdistan Cemiyeti gibi örgütler bunlardan bazılarıdır. Bu gelişmeleri kendi lehine çevirmek isteyen İngiltere yönetimi, akıllıca bir politika yürüterek, bölge halkı tarafından tanınan Şerif Hüseyin'in oğlu ve Suriye'de Krallık yapmış olan Faysal'ı, 21 Ağustos 1921'de Irak Kral'ı olarak atamıştır. Kral Faysal, Irak ulusunun oluşumu için eğitime öncelik vermiş ve halkın her kesimini Irak'ın bütünlüğünü korumak adına idare etmiştir. Bunun yanı sıra, İngiltere'ye olan bağlılığında da herhangi bir problem çıkarmamıştır. Ancak bütün bu çabalar Kral Faysal'ın, İngiliz etkisinde bir kral olduğu gerçeğini değiştirmemiş ve Irak halkının İngiliz uzantılı bir Irak yönetiminin kabul edilmeyeceğini de göstermiştir. Kral Faysal'ın 1932'ye kadar Irak'ın başında kalmasının en önemli nedenlerinden biri de, gerek iç politikada gerek dış politikada uzlaşmacı bir tavır sergilemesidir. Irak halkının yıllarca süren bağımsızlık mücadelesinin, 1932'de ki bağımsızlık ilanı ile tam anlamıyla karşılanmadığı daha önceki bölümlerde ifade edilmiştir (Duman, 2010).

3.1.3. Irak'ta Askeri Darbeler Dönemi

Irak'ın 1932'deki sözde bağımsızlık ilanından sonraki dönemden, 1979 Saddam Hüseyin'in Irak'ın başına gelmesine kadar olan dönemi, istikrarsız geçen askeri darbeler dönemi olarak adlandırmak mümkündür. Bu uzun süreçte, askeri darbeler döneminin bir dizi şeklinde ama düzensiz olarak tekrarlanmasının bir gelenek haline geldiği görülmektedir.

Irak halkının sevmemesine rağmen, 11 yıl Irak'ın Kralı olarak görev yapan Kral Faysal'dan sonra, Irak tahtına Faysal'ın küçük oğlu Gazi geçmiştir. Gazi, Irak halkı tarafından kabul görse de, Gazi'nin yanına İngiliz yanlısı bir yardımcı verilmesinden halk rahatsız olmuştur. Kral Gazi, 1939'da Irak halkının kuşkuyla baktığı bir otomobil kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. Irak halkı, bu olayın sorumlusu olarak İngilizleri gördüğünden dolayı gösteriler gerçekleştirmiş ve bu gösteriler sonucu Musul'da bir İngiliz Konsolosu öldürülmüştür. Bu olaylardan sonra Irak'ta Raşid Ali yönetimi başa gelse de, bu yönetim kısa sürmüş, Raşid Ali'nin devrilmesi sonrası Nuri Said, Irak Başbakanı olmuş ve yürüttüğü akılcı Irak siyaseti sayesinde, 1941'den 1958'e kadar Irak yönetiminde tek adam olma rolünü sürdürmüştür (Polk, 2007). Yıllarca akılcı bir siyaset sürdürerek iktidarını koruyan Nuri Said'in sonu kötü

olmuştur. 1958'in Temmuz ayında Abdülkerim Kasım liderliğinde bir grup ordu mensubu, Irak'ta yönetime el koyarak Nuri Sait Paşa'yı idam etmiştir (RUPE, 2006).

1958'deki askeri darbeye Irak'ta monarşi yıkılmış ve yerine cumhuriyet kurulmuştur. Yeni cumhuriyet, iç politika düzenini korumuş ve dış politikada bazı değişikliklere gidilmiştir. Bağdat Paktından çıkmak, SSCB'yle iyi ilişkilerin kurulması, İran ve İsrail ile ilişkilerin kötüleşmesi, Basra Körfezi'ndeki Arap devletleriyle ilişkilerin bozulması ve yeni petrol politikaları yüzünden ABD-İrak ilişkilerinin bozulması bu değişikliklerdendir. Bütün bu olumsuz gelişmelere dönemin ABD Başkanı Eisenhower, Irak'taki devrim ve devrimin getirdikleri Kore Savaşından beri yaşanan en tehlikeli krizdir şeklinde genel bir açıklama yapmıştır (Erkmen, 2008). ABD Başkanı'nın bu açıklamaları, ABD'nin 2. Dünya Savaşı sonrası Irak siyasetinde daha aktif olarak yer almak istediğini göstermektedir.

Sosyalist görüşleriyle tanınan Kasım liderliğindeki askeri grubun, 1958'de darbeye yönetimi ele geçirmesi, Barzani'nin Irak'a dönmesini sağlamış ve Böylece Kürtler kısa süreliğine de olsa rahat nefes almışlardır. Ancak Kasım'ın devrilmesinden sonra Abdüsselam Arif'in başa gelmesiyle, Kürtler üzerinde yeniden baskılar yapılmış ve bu baskılar Kürtlerin geniş alanlara yayılarak, yeni bir isyan hareketi başlatmalarına olanak sağlamıştır. Arif'in ölümünden sonra, başa daha ılımlı olan kardeşi Abdurrahman Arif geçmiş ve Kürtlerle antlaşma arayışlarına girmiştir. Bunun üzerine, Kürtlerde barış umudu yeniden dirilmiştir. Ancak Baas Partisi'nin yeni bir darbeye yönetimi ele geçirmesi, Kürtlerin barış umutlarını suya düşürmüştür (Turan, 2004). Baas'çılar, ilk olarak 1963'te gelenek olduğu üzere bir askeri darbeye iktidara geldilerse de, müttefikleri tarafından yenilgiye uğratarak, iktidarı kaybettiler. Ancak Baas rejimi, 1968'de ki bir darbeye, yeniden iktidarı ele geçirecek ve 2003 ABD işgaline kadar iktidarda kalmayı başaracaktır (RUPE, 2006).

3.1.4. Irak'taki En Uzun Askeri Darbe Yönetimi: Saddam Hüseyin Dönemi (1979-2003)

Baas Partisi'nin Irak yönetimindeki ilk etkili olduğu döneme, bir önceki bölümde yer verilmiştir. Saddam Hüseyin, 1979'da Irak yönetiminin başına geçmiştir. Saddam Hüseyin döneminin Irak'ında, modern Irak'ın oluşum süreci başlatılmış ve çok

önemli gelişmeler sağlanmıştır. Ancak bu önemli gelişmeler, Saddam Hüseyin'in ütopyik ve maceracı politikalarından dolayı devam ettirilememiştir. Bu politikalar sonucunda ortaya çıkan olaylar genel olarak şunlardır: 1980-88 İran-İrak Savaşı, Kuveyt İşgali, 1. Körfez Savaşı ve son olarak 2. Körfez Savaşı gibi olaylar, başarılı bir şekilde devam eden modern Irak oluşum sürecini, harabe Irak sürecine çevirmiştir. Harabe Irak süreci, ABD'nin 20 Mart 2003'te başlattığı Irak işgaliyle son bulmamış, bu işgal ile birlikte harabe Irak süreci daha geniş alanlara ve daha ciddi yıkımlarla yayıldığı görülmektedir. Nitekim bu yıkımın izlerini Irak üzerinde hala görmek mümkündür. İstikrarsız bir yönetim, güvenin olmadığı bir ortam ve parçalanmış bir Irak (Habertürk, 30 Aralık 2006).

3.1.4.1. Saddam Hüseyin Döneminde ki Irak İç Politikası

Saddam Hüseyin, iç ve dış düşmanlarını yok etmek için uyguladığı politikaları üç başlık altında vermek mümkündür: **1.** Kendinden önceki rejimlerin tutuklu düşmanlarını serbest bırakarak, tutuklular ve ailelerin desteğini elde etmeyi amaçlamıştır. **2.** Saddam Hüseyin, siyasal ya da finansal sebeplerle işinden çıkarılmış binlerce kişinin işlerine dönmelerini sağlamıştır. **3.** Kendinden önceki liderlerin başlattığı kalkınma politikalarını hızlandırarak devam ettirmiştir. Baas rejimi, 1969'da iktidarı devralmasıyla, şehirli tüccarlardan ve aşiret reislerinden alınan eski aşiret arazilerinin topraksız köylülere dağıtmasıyla, birkaç yıl gibi kısa bir sürede yaklaşık 250 bin çiftçi aile, kendilerini doyurabilecekleri topraklara sahip olmuştur (Polk, 2007). Saddam Hüseyin'in izlediği politikaların geneline bakıldığında; Faydalı olan ve halkın çıkarına olan politikaların sürekliliğine dikkat edilmemesi, bu faydalı politikaların zararlı sonuçlar ortaya çıkarmasına neden olmuştur yorumunda bulunmak mümkündür.

Baas rejimi döneminde eğitim ve sağlık hizmetleri ücretsiz hale getirilmiştir. Okullara kayıt oranı 10 yıl içinde 2 kat artmıştır. İngiliz işgali Irak'ı döneminde, ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayısı 30 iken, 1985'te bu sayı 1,5 milyona ulaşmıştır. Irak'ta her alanda büyük gelişmeler ve değişimler yaşanmış, 1950'lerde 5 Iraklı mühendis mevcutken, 1980'lerde bu sayı binleri bulmuştur. 1950'lerde her 4 Iraklı çocuktan biri henüz bebeklik çağında ölürken, 1990'larda bu oran batılı ülkeler standardına ulaşmıştır. Iraklıların gelir düzeylerinde 10 katlık bir artış gerçekleşmiş,

ortalama ömür süresi 40 yaşından 57 yaşına yükselmiştir. 1950'lerin Irak'ı ile 1980'lerin Irak'ı arasında çok büyük değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin baş mimarının Saddam Hüseyin olduğunu ve değişimin maliyetinin petrol gelirlerinden karşılandığını belirtmek gerekmektedir (Polk, 2007). Irak'taki kalkınma politikalarının Saddam Hüseyin merkezli olması, bu politikaların Irak halkına uzun dönemde bir fayda getirmemiştir. Bunun yanı sıra Saddam Hüseyin'in baskıcı politikaları Irak kimliğinin oluşmasına bir katkı sağlamamış, bunun tersine bastırılmış farklı kimliklerin fırsat bulduklarında kendi haklarını aramak için her türlü yola başvurmalarına neden olmuştur. Irak'taki Kürt ayaklanmaları, Şii ayaklanmaları bunlara örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla istikrar ve güven Irak'ta tesis edilememiş ve başarılı bir şekilde başlayan modern Irak oluşum çabaları; yukarıda bahsedilen nedenler ve bu nedenlerin çoğunun kaynağı olan, Baas ideolojisinin çelişkileri, Saddam Hüseyin'in kişisel hırs ve baskıcı yönetimi gibi nedenlerle birleşince, başarısızlığa uğramıştır.

3.1.4.1.1. Irak'ın Kürt Politikası

Irak Cumhurbaşkanı Hasan El-Bekr'in, sağlık problemlerinden dolayı görevini bırakıp, yerine Irak yönetiminin ikinci adamı olan yardımcısı Saddam Hüseyin'in geçmesiyle, Irak'ta yeni bir dönem başlamıştır. Aslında Saddam Hüseyin'in Irak yönetiminde ki etkisi, El-Bekr'in 1969'daki başkanlığıyla başladığını belirtmek gerekir. Saddam Hüseyin'in bu etkinliğinden dolayıdır ki El-Bekr, görevini bırakma nedeni olarak, Saddam Hüseyin'in baskısını gizleyerek, sağlık nedenlerini ileri sürmüştür. 1979-1991 arası Saddam Hüseyin'in başkanlığındaki Irak, Kürtler için karanlık bir dönem şeklinde geçmiştir yorumunda bulunmak mümkündür (Sunar, 2007). Ancak 1991 Körfez Savaşı sonrasında ki gelişmeler, Iraklı Kürtlerin fiili olarak özerk bir yönetim kurmalarını sağlamış ve böylece Iraklı Kürtlerin durumu, komşu ülkelerde yaşayan Kürtlerden daha iyi konuma yükselmiştir.

Saddam Hüseyin, kırsal bölgede yaşayan yoksul bir aileden geldiği için sınırlı eğitim görmüştür. Gençlik döneminde eğitimsizlik kompleksini üzerinden atma ve üstünlük kazanmak için, ciddi bir okuma yapmıştır. Ayrıntıyı seven Saddam, memur, doktor ve hatta temizlik görevlileri de dâhil olmak üzere, hepsiyle ilgilenmiştir. Çok iyi bir örgütçü olan Saddam, Baas üyelerini arttırmak için, rüşvet, tehdit ve baskı gibi

yollara başvurarak, başkan yardımcılığı döneminde, Baas Partisinin kitlesel bir partiye dönüşmesini sağlamıştır. Saddam Hüseyin'in amacı, herhangi bir ideolojiyi Irak'ta yerleştirmek değil, Saddam Hüseyin'in tek bir amacı vardı: İktidarını sağlamlaştırmak. Saddam, İktidarı için diğer bütün unsurları iktidarını korumak ve sağlamlaştırmak için sadece bir araç olarak görmüş ve kullanmıştır (Polk, 2007). Bu veriler doğrultusunda, Saddam Hüseyin yönetiminin, Kürt sorununa yönelik politikalarında bu soruna nihai bir çözümün hedef olarak belirlenmediği gözlemlenmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, Saddam Hüseyin'in Irak için amaç edindiği ve bu doğrultuda izlediği politikalar, kendi iktidarını korumak ve iktidarının süresini olabildiğince uzatmak olmuştur. Nitekim aşağıda ki veriler bu yorumu desteklemektedir.

Molla¹ Mustafa Barzani liderliğinde 1961'da başlatılan Kürt hareketi, 1975'te ABD'nin kendi çıkarları için İran-İrak arasında yapılan Cezayir Antlaşmasına destek verip, Kürtlere sırt çevirmesi sonucu başarısızlığa uğramıştır. Bu antlaşmayla Irak, Şattülarap suyu sorunda İran lehine tavizler vererek, İran'ın Mustafa Barzani'ye olan yardımların kesilmesini ve İran sınırının Barzani peşmergelerine kapatılması gibi sonuçları ortaya çıkarmıştır. Böylece Mustafa Barzani, "İrak Kürt özgürlük hareketinin" ABD, İran gibi devletlerce ihanete uğratıldığını geç de olsa kavramış ve Kürt hareketini sonlandırmak mecburiyetinde kalmıştır. Saddam Hüseyin'in liderliğinde ki Baas rejimi boş durmamış, Irak Kürtlerinin İran ve Türkiye Kürtleriyle olan etkileşimlerini engellemek amacıyla, sınır bölgelerinde 10 km'lik tampon bölge oluşturmuştur. Bu kapsamda 2 bin Kürt köyü boşaltılmış ve buradaki yerleşim yerleri yıkılmıştır. Kürt bölgesinin Araplaştırılması amacıyla, Kürtler güneye göç ettirilmeye zorlanmış ve Kürtlerden boşalan yerlere Araplar yerleştirilmiştir (Sunar, 2007). Mustafa Barzani dönemiyle zirveye çıkan Irak Kürt hareketi, yine Mustafa Barzani döneminde kötü bir çöküş yaşamıştır. Saddam Hüseyin yönetiminin, Irak Kürt hareketine yönelik yaptığı en yıkıcı saldırılardan birinin, bu saldırı olduğu söylenebilir.

¹ Molla Mustafa Barzani, küçüklüğünde ve gençliğinde klasik İslami medrese eğitimi almış olmakla birlikte, daha çok askeri liderlik yönüyle ön plana çıkmıştır. Ancak buna rağmen "Molla" isminin kendisine verilmesinin 2 nedeni vardır: 1-) Medrese tahsili; 2-) Özellikle dayısından dolayı ve de aile büyüklerinin dini lider olarak daha fazla ön plana çıkmasından dolayı, Mustafa Barzani'ye, Molla Mustafa Barzani denilmiştir. Bundan sonraki yerlerde sadece Mustafa Barzani ifadesi kullanılacaktır (Schmidt, 1977).

Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak yönetiminin, yukarıda da belirtildiği gibi Iraklı Kürtlere yönelik izlenen politikalarındaki amacı, Irak'ın Kürt sorununu çözmeye yönelik olmadığını kanıtlıyorken, buradaki veriler de, bu kanıtları destekler niteliktedir. 1985 Sonbaharında Irak yönetimi, Kürt direniş hareketinin toplumsal tabanını yıkmak için şiddetli bir saldırı başlatmıştır. Irak güçleri, kasabalarda şüphelendikleri sempatizanları tutukluyor ve bunların içinde 10-14 yaş aralığında, en az 300 çocuk olduğu ve bunların işkenceden geçirildiğine dair verilere, Uluslararası Af Örgütü'nün (UA 363/85, 20 Aralık 1985) raporundan ulaşılabilmektedir. Bunların yanı sıra, mülteci duruma düşürülmüş insanlar, cephe gerisinde tutulan binlerce Kürt köyüne ağır zararların verildiğini bildirmişlerdir (Bruinessen, 2015a).

İran-İrak Savaşı'nın ilk yılları 1980'lerde Irak yönetimi, Kürt bölgesinde bulunan Kerkük'ü Araplaştırmak için birtakım politikalar yürütmüştür. Kerkük'e yerleştirilen Arap ailelere 35 bin dolar verilmiştir. Bunun yanı sıra, diğer kentlerde ise Araplaştırma politikaları silah zoruyla yapılmıştır (Bozarlan, 2015).

1987'de Baas Partisi Kuzey sorumlusu olarak Saddam Hüseyin'in kuzeni Ali Hasan El-Mecid, askeri ve sivil yetkilerinin tümünün toplandığı otoriter bir güç olarak atanmıştır. El-Mecid yaptığı katliamlardan dolayı, daha sonra "Kuveyt kasabı" olarak adlandırılmıştır. El-Mecid, Kürtler üzerine kanlı ve şiddetli üç saldırı gerçekleştirmiştir. Saldırlardan ikisiyle; Kürt peşmergelerini yok etmek ve dağ köylerinden sivil nüfusu sürmek amaçlanmaktaydı. Bu saldırılarda kimyasal silahlar kullanılmıştır. Bu operasyonlar sonucunda 15 bin köy tahliye edilmiştir. Üçüncü ve en kanlı geçen saldırı El-Enfal ise, 1988'in Ağustos'unda gerçekleştirilmiştir. Saldırı, KDP'nin denetimindeki bölgeler üzerine yapılmıştır. Bu saldırılar, on binlerce kişinin ölmesine, bir o kadarının da panik ve korku içinde kaçmasına neden olmuştur. 65 bin kişi sınırı geçerek Türkiye'ye kaçarken, sayısı belli olmayan pek çok kişi de İran'a kaçmıştır. Ne kötü bir durumdur ki Kürtler, bu saldırılardan dolayı BM başvurmasına karşın, başvuruları yurtdışında çok az yankı bulmuştur (Bruinessen, 2013).

3.1.4.1.2. Irak'ın Mezhep Politikası: Şii Iraklılar

Saddam Hüseyin Irak'ta geleneksel hale gelen bir askeri darbeyle 1979'da Irak'ın başına geçmesi, Iraklı Şiiler için uzun ve zor bir sürecin başlangıcı olmuştur. Özellikle aynı yıl içinde İran'da da bir Şii darbesi olması ve yeni Şii yönetiminin Irak Şiileri üzerinde nüfuz elde etme çabaları, Saddam Hüseyin yönetiminin Şiilere karşı sert politikalar izlemesine neden olmuştur. O kadar ki Şii kelimesi yasaklanmış, bunun yerine taifa, Şuubiyya gibi kelimeler kullanılmıştır. Ancak İran'daki Şiilerden bahsedilince Şii kelimesi kullanılmıştır (İ.H.H., 2003).

Şiiler birçok Arap ülkesinde olduğu gibi, özellikle de 1970-90 yılları arasında Irak'taki nüfusun yüzde 60'ına yakınına oluşturmalarına rağmen, siyasi bir azınlık olarak görülmektedirler. Şiilerin Arap devletlerinde azınlık durumda olmaları bir yana, bir de bu devletler tarafından dışlanmaktaydılar. Bu dışlanmışlık siyaseti, özellikle Sünni İslam'ın kanaat önderleri tarafından yapılmaktaydı. Bu olumsuz ortamda, İran devriminin hemen ardından, Şiilerin önceleri Mısır lideri Nasır'ın fikirlerine sempati duymuş, daha sonra Arap coğrafyasının tamamında marjinalleşerek, kitlesel gösteriler dizisini başlatmışlardır. Bu ayaklanmalarda özellikle Hazreti (Hz.) Hüseyin'in şehit anma programları, birer siyasi ayaklanmalara dönüşse de, bu gösteriler sert bir biçimde bastırılmıştır. Arap yarımadasının birçoğunda bu eylemler bastırılırken, Irak'ta daha sert bir şekilde karşılık görmüştür (Nakash, 2005).

Saddam Hüseyin, modern ve laik bir Irak ulusu oluşturmayı amaçlamaktaydı. Bunun içindir ki sürekli olarak "ulus" kavramını kullanmaktaydı. Ancak Şii ulema "din merkezli düşünce ve yaşam" söylemleriyle Saddam Hüseyin'in politikalarına karşı çıkmıştır (İ.H.H., 2003). Saddam Hüseyin, Şii din ulema sınıfına rağmen, modern Irak ulusunun oluşumu için, Irak içinde ki farklılıkları sentezlemek amacıyla, zorunlu göç politikaları uygulamıştır. Irak'ta yaşayan eski imparatorluklardan Asurlar, bir şehri aldıklarında ya da bir bölgeyi ele geçirdiklerinde, ganimet listesi oluştururlardı. Ganimet listesiyle amaçlanan, bir Asur imparatorunun ifadesiyle "yerel özellikleri ortadan kaldırmak" olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Asur imparatorluğu, 4 ya da 5 milyon insanı imparatorluk içinde, göç ettirildiği tahmin edilmektedir. Saddam Hüseyin yönetimi, büyük bir ihtimalle bu tarihi bilinçten yoksun bir şekilde, kendi iktidarı döneminde, Arapları Kürdistan'a ve Kürtleri

Irak'ın Şii vilayetlerine sürerek aynı modeli uygulamış, böylece modern Irak ulusunu oluşturmuş olacaktı (Polk, 2007). Saddam Hüseyin, modern Irak ulusunun oluşumu için, ciddi çaba göstermiştir. Ancak bu çabanın, baskıcı ve zorba bir metotla gerçekleştiğini belirtmek gerekmektedir. Saddam Hüseyin döneminin istisnai de olsa, Irak'taki etnik ve mezhep unsurlarına yönelik, yapıcı ve olumlu politikalar izlediği görülmektedir.

Saddam Hüseyin, Iraklı Şiiler üzerindeki etkisini arttırmak için, Kerbela da bulunan Hz. Hüseyin'in mescit ve türbesini onarmış, bunun da medya yoluyla bilinmesi amaçlanmıştır. Saddam Hüseyin, Hz. Hüseyin türbesinde çizili Hz. Muhammed aleyhi salat-ü vesselam (asm) soy ağacına kendi ismini de yazdırarak, soyunu Hz. Ali'ye dayandırmıştır. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen Şiiler, özgürlüklerine ve huzura kavuşamamışlardır. Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra, ancak Şiilerin Kerbela'ya hac ibadeti yasağının kalkması, yukarıda belirtilen durumu kanıtlamaktadır (İ.H.H., 2003). Bu veriler doğrultusunda, Saddam Hüseyin'in baskı ve zorba politikalarından en fazla etkilenen Kürtler ve Şiilerin olduğu yorumunda bulunulabilir. Körfez Savaşından sonra Şiiler güney de, Saddam Hüseyin'in Irak yönetimine karşı ayaklanmışlardır. 300 binden fazla Şii Saddam Hüseyin'in Cumhuriyet Muhafızları tarafından, henüz birliklerini çekmeyen ABD askerlerinin gözü önünde katledilmiştir. Saddam Hüseyin yönetiminin, Şii politikasının özünü bu kötü netice özetlemektedir (Galbraith, 2007).

3.1.4.1.3. Ekonomi Politikaları: Petrolün Irak için Önemi

Irak, Ortadoğu'da bulunduğu konum itibariyle stratejik, ekonomik ve siyasi bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra Irak'ın çok zengin petrol yataklarına sahip olması, Fırat ve Dicle gibi ülkenin elektrik ihtiyacını karşılamak için, birçok barajın inşa edildiği nehirlerle sahip olması, Irak'ın önemini daha da arttırmaktadır. Irak'ın, özellikle su konusunda sahip olduğu özelliklerin, Irak'ı Ortadoğu ülkeleri arasında Türkiye'den sonra, en önemli ülke yapmıştır (Yılmaz, 2011).

1970'lerde Irak Devletinin yönetimi, Hasan El-Bekr ve yardımcısı Saddam Hüseyin'in elindeydi. Saddam Hüseyin'in Irak petrolünün gelirlerini incelemesi ve Irak aleyhine olan durumu fark etmesi sonucu, Haziran 1972'de Irak Petrol Şirketleri

(Irak Petroluem Company; IPC'yi) millileştirerek, halktan büyük destek görmüştür. IPC'nin millileştirilmesiyle birlikte, 1973'te Irak'ın 1 milyar dolar olan petrol gelirleri, artarak 1980'de 26 milyar dolar gibi devasa rakamlara ulaşmıştır. Artan bu devasa gelirle birlikte Irak'ta; okullar, üniversiteler, hastaneler, fabrikalar, tiyatrolar ve müzeler inşa edilerek, modern Irak'ın oluşumu için çok ciddi çabalar gösterilmiştir (Polk, 2007). Bunların yanı sıra IPC'nin millileştirilmesiyle birlikte, Irak'ın milli gelirlerinde çok önemli artış sağlanmıştır. Sosyal yardım harcamaları arttırılmış; iskân hizmetleri daha etkin hale gelmiş; yaşam standartları büyük ölçüde yükselmiş; sanayi alanında çeşitliliğin sağlanması amacıyla, farklı alanlarda proje çalışmaları yapılmış; tarımsal üretimi arttırarak tarım ürünlerinde ithalat azaltılmış ve bununla birlikte petrol dışındaki ürünlerin ihracatı da büyük ölçüde artmıştır. Ayrıca su projeleri, yollar, demiryolları, kırsal alanların elektrikleştirilmesi, altyapı yatırımları ve nitelikli personel yetiştirilmesi gibi önemli gelişmeler sağlanmıştır. Saddam Hüseyin'in bu politikaları, Irak'ı diğer Arap devletlerinden daha iyi bir konuma taşımıştır. Ayrıca Saddam Hüseyin'in laik tutumu dolayısıyla, Irak'ta kadın haklarında bir takım iyileştirmelere de gidildiğini belirtmek gerekir (RUPE, 2006). Saddam Hüseyin yönetiminin devrim olarak nitelendirilebilecek IPC icraatı, Irak halkı için kısa süreliğine de olsa, yukarıda verilen önemli gelişmelerin oluşmasını sağlamıştır. Irak'taki eğitim, siyasi, sosyal ve ekonomik kalkınmalar sonucu, 1970'lerin sonlarındaki Irak, Arap ülkelerinin gıptayla baktığı bir konuma gelmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, yukarıda bahsedilen Irak'ın oluşumundaki maddi kaynak, Irak'ın sahip olduğu, zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinden sağlanmaktadır. Irak'ın toplam petrol rezervlerinin 215 milyar varil civarında olduğu tahmin edilmektedir. Aynı zamanda Petrol İhraç Eden Ülkeler (Organization of Petroleum Exporting Countries; OPEC) üyesi olan Irak, dünya petrol üretiminde dördüncü sıradadır. Bu veriler doğrultusunda, IPC'nin millileştirilmesi önemi üzerine yeniden düşünüldüğünde, Baas rejiminin baskıcı olmasına karşın halk tarafından olumlu karşılanması anlaşılabilir gibi, Baas rejiminin en önemli politik icraatının IPC'nin millileştirilmesi icraatı olduğu yorumlarında bulunmak da mümkündür (RUPE, 2006).

3.1.4.2. Saddam Hüseyin Döneminde ki Irak Dış Politikası

Saddam Hüseyin'in, Irak tarihini bilsin ya da bilmesin, uyguladığı politikalarla tarihteki Irak yöneticilerinin düştüğü hatalara düşmemek için işlevsel ve aktif politikalar uyguladığı görülmektedir. Bu dönemde, hem iç politikada hem de dış politikada Irak'ın önünü kesebilecek muhalif gruplarını takip edebileceği, istihbarat örgütlenmeleri kurmuştur. Böylece iktidarını korumak amacıyla birçok kişi, devlet ve grubu başarılı bir şekilde kullanmayı bilmiştir. Baas'çılar, Kürtler, Şiiler, din önderleri, İngilizler, Amerikalılar, İranlılar, Suriyeliler, Mısırlılar ve İsraililer, bunlardan bazılarıdır (Polk, 2007).

Saddam Hüseyin'in maceracı ve hırslı tutumu İran'la 8 yıl sürecek bir savaşı başlatmıştır. Bu savaş, uzun çabalar sonucu oluşan modern Irak ulusu oluşumuna ciddi darbe vurmuştur. Saddam, Irak'ın dış politikasını da, iç politikada ki iktidarını koruma ve sürdürme üzerine kurmuştur. Dolayısıyla Irak'ın İran karşısındaki üstünlüğü, Saddam Hüseyin'in Arap devletleri karşısında ki itibarını arttırma olarak değerlendirilmiş ve bundan dolayı İran-İrak Savaşı, Saddam Hüseyin tarafından şu şekilde yorumlanmıştır: Irak, Arap kardeşlerin hakları için savaşıyor ve İran'ın Şii yayılmacılığının engelliyor. Bundan dolayı Arap devletleri Irak'a yardım etmelidirler. Saddam, Irak'ın yakaladığı kalkınma hızıyla artan askeri, ekonomik güce çok güvendiği için, bir röportajında İran'la yapılacak olan savaşın 3 ay gibi kısa bir sürede biteceğini söylemiştir (Polk, 2007). Ancak Saddam Hüseyin'in bu yorumu, dış politika hesaplarının en önemli tetikleyicisinin, iç politika olduğu gerçeği göz ardı edilerek yapılmıştır. Nitekim İran'daki devrimle birlikte İranlı gençler, devrimin verdiği sevinç ve coşkuyu İran'ın Irak karşısındaki askeri zayıflığına rağmen, cepheye taşıyarak Saddam Hüseyin'in 3 ayda bitirmeyi düşündüğü savaşın, 8 yıllık savaşa dönüşmesine neden olmuştur. Savaşın bu durumu, iç politikanın dış politika yapımında ne kadar etkili olduğunu gözler önüne sermektedir.

Saddam Hüseyin'in 2. Lider olarak IPC'yi 1971'de Hollanda ve İngiltere işletmesindeyken millileştirilmesi sonucu batılı güçler, buna tepki olarak Irak'a ekonomik boykot uyguladılar. Bunun üzerine Irak, SSCB'yle yakın ilişkiler kurma yoluna seçmiş, 1972'de Irak ve SSCB arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Yine aynı yıl içinde Barzani, Tahrana çağrılarak kendisine önemli askeri yardım sözü

verilen ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ile buluşması, bölge ülkeleri arasındaki çıkar çatışmalarının neticesi olarak yorumlanabilir (Bruinessen, 2015b). IPC'nin millileştirilmesi, kuşkusuz ki Irak'ın iç politikasını etkilediği gibi, dış politikasını da çok ciddi bir şekilde etkilemiştir. Irak'ın İran'a savaş açması ve bu politikanın Arap ülkelerine kabul ettirmesinin nedenlerinden birinin de, bu politika olduğunu söylemek mümkündür.

Saddam Hüseyin döneminin dış politika anlayışı genel bir çerçeve içerisinde özetlenirse, bir devletin büyüklük ve güvenliği, o devletin askeri bakımdan ne kadar güçlü olduğuyla ölçülebilir. Dolayısıyla Saddam Hüseyin yönetimi bu politika doğrultusunda, 1970'lerden itibaren Irak'ın gelirlerinin önemli bir kısmını kimyasal silah edinmek için kullanmıştır (Polk, 2007).

3.1.4.2.1. 1979 İran İslam Devrimi Öncesi İran-İrak İlişkileri

İran-İrak ilişkilerine bakıldığında, Soğuk Savaşın ilk yıllarında önemli sorunların olmadığı görülmektedir. Bundan dolayı her iki ülkede birtakım konularda ittifaklar kurabilmeyi başarmış, 1955 Bağdat Paktı gibi. Ancak şunu da belirtmek lazım, bu ittifakların kurulmasında, her iki ülke sınırları içinde yaşayan Kürt nüfusunun, ayrılıkçı hareketleri etkili olmuştur. 1937'de Irak, İran'a Şattülarap suyu için tanıdığı haklardan vazgeçeceği sinyallerini vermesi üzerine, Basra Körfezi üzerinde yaşanan güç mücadelesi yeniden başlamıştır. İlerleyen süreçte İran-İrak arasındaki ilişkilerin, ilk gerilme noktası 1958 Irak askeri darbesinden sonra başladığını belirtmek gerekmektedir (Erkmen, 2008).

1968'de Irak'ta Baas ideolojisinin devrimle başa gelmesi, İran'ı tedirgin etmiştir. Irak yönetiminin de Şattülarap suyu antlaşmasını görmezden gelerek, bölge üzerinde hak iddiasında bulunması, iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. İki ülke arasındaki gergin ilişkilerden dolayı İran, 1937 antlaşmasını feshetmiştir. Böylece bu tarihten 1975'te iki ülke arasında imzalanan Cezayir Antlaşmasına kadar geçen süre boyunca, iki ülke arasındaki ilişkiler, gergin bir şekilde devam etmiştir (Arı, 2004a). İran ve Irak arasındaki ilişkilerin, seyrinin olumlu ve olumsuz yönde devam etmesinde, iki kutuplu uluslararası sistemin ve bu

sistemin başat aktörleri olan ABD ve SSCB'nin etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Bu kapsamda Ortadoğu bölgesine bakıldığında, 1970'lerdeki gelişmeler, bölgedeki güç dengesinin uluslararası güçlerden, bölgesel güçlerin lehine dönüşmesinin yolunu açmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de, İngiltere'nin 1971'de Körfez bölgesinden çekilmesidir (Arı, 2004b).

3.1.4.2.1. 1979 İran İslam Devrimi Sonrası İran-İrak İlişkileri

İran-İrak arasındaki ilişkileri birden çok unsur etkilemiştir. Bu unsurlardan biri de Kürtlerdir. İran hükümeti kendi içindeki Kürtleri bastırmak için yıllarca uğraşmıştır. Kürtlerin bastırılması için farklı güçlerle ittifaklar kurulmuştur. İran'ın KYB lideri Celal Talabani'yle yaptığı İttifak'la birlikte, İran Devrim Muhafızları 1995'in yaz aylarında, Irak topraklarına girdilerse de fazla durmadan geri çekildiler. Bu girişimden cesaret alan Talabani, Türkiye'de kurulmuş ve eylemlerini Türkiye'de gerçekleştiren, illegal bir örgüt olan Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kürdistan; PKK) ile işbirliği yaparak, Mesut Barzani liderliğinde ki KDP'nin hâkim olduğu bölgelere, Eylül 1996'da saldırılar düzenlemiştir. Denize düşen yılan sarılır misali, Barzani Saddam'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. KDP ve Saddam Hüseyin güçleri birlikte hareket ederek, KYB'nin ele geçirdiği bölgeleri, geri almayı başarmışlardır. Irak'ın bu yardımla elde ettiği diğer önemli sonuç; CIA'yla birlikte çalışan İyad Allavi'nin örgütü Irak Ulusal Mutabakatının, birçok üyesinin tutuklanması ya da öldürülmesidir. Saddam Hüseyin, Barzani'ye verdiği sözü tutarak, başarılı şekilde gerçekleştirilen hareket sonucu güçlerini geri çekmiştir (Polk, 2007). İran-İrak arasındaki ilişkilerin seyrini belirleyen, uluslararası sistem ve özellikle bu sistemin başat güçleridir. İki kutuplu sistemin başat güçlerinden ABD'nin Ortadoğu bölgesine olan ilgisinin, ABD'nin gücüyle orantılı olarak, giderek arttığı görülmektedir.

ABD Başkanı Nixon'un ortaya attığı yeni "çift ayaklı politika" doktriniyle, Suudi Arabistan ve İran, Körfez bölgesindeki ABD'nin çıkarlarını korumak amacıyla desteklenmiştir. Bu doğrultuda hareket eden İran, Körfez bölgesinde izlediği yayılcı politikardan ötürü, Irak yönetimini tedirgin etmiştir. İran'ın ABD'den

aldığı yardımlarla, Körfez bölgesindeki adaları işgal ederek, Hürmüz Boğazını denetlemeye çalışması sonucunda İran, Irak ve İngiltere ile olan diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır. İran ve Irak arasındaki ilişkilerin seyri, 1980’de iki ülke arasında başlayan savaşla yeni bir şekil almıştır. Bu uzun ama kazananı olmayan savaş sonucunda, BM’nin aracılığıyla iki ülke arasında imzalanan ateşkes antlaşmasıyla, savaş son bulmuştur. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler, 1997’den itibaren yeniden başlatılabilmektedir. Irak yönetimince, İranlıların Irak’ta bulunan Şiiilerin kutsal yerlerini gezmesine izin verilse de, iki ülke arasındaki güvensizlikler devam etmiştir (Arı, 2004a).

3.2. 1979 İran İslam Devrimi Öncesi İran: Şah’ın İran’ına Genel Bir Bakış

20. y.y.’ın başlarında dünya üzerindeki imparatorluklar yıkılıp yerini cumhuriyetler alırken, İran’da 2500 yıllık Pers Medeniyeti mirası üzerine kurulduğunu iddia eden Şahlık rejimi kurulmuştur (Gündoğan, 2010). İran’daki Şahlık rejimi, General Rıza Han tarafından Kaçar Hanedanlığının bir darbeyle yıkılması sonucu başa gelmiştir. Şahlık rejiminin genel olarak şu fikirler üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür: Sekülerizm, milliyetçilik, aşiretçilik karşıtlığı ve devlet kapitalizmi (Albayrak, 2014). Şahlık rejiminin özellikle İran devrimi öncesi ABD yardımlarıyla finanse edilmesi ve desteklenmesi, İran’ın modernizasyon politikalarını ve Körfez bölgesindeki yayılmacı politikalarının uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Şahlık rejimi, İran’ın zengin yeraltı kaynaklarını Şah ailesi ve Şah’ın etrafında kümelenen çıkarıcı gruplar tarafından pay edilmesi, İran halkını rahatsız etmiştir (Gündoğan, 2010). Bu nedenlerin yanı sıra İran’daki şahlık rejimine karşı, 1978-79’da her kesimden insanların katılımıyla büyük kalabalıklar, şu taleplerle tepki yürüyüşleri düzenlemiştir: Siyasî mahkûmlara özgürlük ve demokratikleşme (Bruinessen, 2015b).

Bu taleplerin oluşmasına etki eden sürece bakıldığında, genel olarak şöyle bir durumla karşılaşılmaktadır: 1960’ların başından itibaren Şahlık rejimine karşı, alttan alta yanan halk tepkileri oluşmaya başlamıştır. Bu tepkiler, İslami, sosyalist ve milliyetçi fikirler öncülüğünde organize edilmiştir. Bu tepkilerin tarihi arka planına bakıldığında, İran’ın 20. y.y. da ki endüstrileşme tecrübesiyle yaşadığı sıkıntılar görülmektedir. Nitekim endüstrileşmeyle siyasal ve sosyal değişimler yaşanmış ve

bunun neticesi olarak, yukarıda bahsedilen fikir grupları ortaya çıkmıştır. ABD'nin desteğini alan Şah, İran'da eksik ve yanlış bir zamanda modernleşme politikalarını uygulamaya başlamıştır. Bunların yanı sıra, Şahlık rejiminin müttefiki ABD'yle olan ilişkilerinde, İran halkının çıkarlarının dikkate alınmaması, halkın hem Şahlık rejimine hem de ABD'ye olan tepkisini arttırmıştır (Görçün, 2008). Netice olarak, İran devrimi öncesi Şahlık rejiminin politikalarının İran halkının; siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarına çözüm üretememesi, 1979'da İran İslam devriminin gerçekleşmesine neden olmuştur.

3.2.1. İran İslam Devriminin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Nedenleri

İran'daki Şahlık rejiminin modernleşmenin en önemli ayaklarını oluşturan siyasi, sosyal ve ekonomi alanlarında yapılan değişim, yeterli ve adil bir şekilde yapılmadığından toplumsal muhalefetin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İran'daki muhalefetin henüz devrimle neticelenmediği Şah'ın İran'ında, siyasi iktidar merkezde toplanmıştır. Dolayısıyla ülkedeki farklı partilerin, İran halkının siyasi temsilciliğini yerine getirmelerine izin verilmemiştir. Nitekim 67 yıllık anayasal hükümet döneminde, adil bir seçimin gerçekleştirilememesi bunu kanıtlamaktadır. Buradaki çelişki, ancak 1977'de ki tek parti yasasıyla giderilmiş ve böylece Şahlık rejiminin gerçek yönünün hukuki olarak görülmesi, yine Şahlık rejimince sağlanmıştır (Arı, 2004a). Bunların yanı sıra İran'da Şahlık döneminde modernleşmeye yönelik politikalar yapılmıştır. Ancak İran toplumunun geleneksel yapısı ve tarıma dayalı ekonomik sistemin varlığı, İran'daki modernleşme politikalarını başarısızlığa uğratmıştır. Çünkü modernleşmenin başarıya ulaşması için, bağımsızlığın yanında ekonomik kalkınma da gereklidir. Şunu da belirtmek gerekir ki, İran devrimini oluşturan sebeplerin en önemlisi Şahlık rejiminin adil olmayan yönetimidir.

İran devriminin arka planına bakıldığında, devrimin en önemli nedenleri olarak siyasi ve toplumsal nedenleri görmek mümkündür. İran'ın Şahlık rejimi, 1973'teki petrol krizini İran halkının sorunlarını çözmeye bir fırsat olarak kullanabilirken, buradan elde edilen zenginlikler adil olmayan paylaşımı, mevcut sorunların daha da derinleşerek sınıf çatışmasına dönüşmesine neden olmuştur. Petrol kriziyle birlikte, artan petrol fiyatlarının sadece kâğıt üzerinde ciddi bir değişiklik meydana getirdiği

görülmektedir. Bu doğrultuda kişi başına düşen yıllık gelir 180 dolardan 810 dolara çıkmış, Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası (GSYİH) ise, 17 milyardan 54,6 milyar dolara çıkmıştır. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, İran halkının sorunlarının çözülememesinde, Şahlık rejiminin yanlış politikalarının olduğunu söylemek mümkündür (Arı, 2004a). İran devriminin oluşum sürecinde birçok unsur etkili olmuştur. Bu unsurların temel tetikleyicisi olarak Şah'ın İran'ını da görmek gerekir.

Bu bağlamda Şahlık rejiminin olumsuz ekonomik durumunun arka planında, 2. Dünya Savaşındaki SSCB'nin İran'ı işgalinin, önemli bir etken olduğunu belirtmek gerekmektedir. İşgal sonucu olarak hammadde kıtlığı, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar gibi sorunların oluşumunun, 1979 devrim sürecine etki ettiğini söylemek mümkündür. Tudeh Partisi, İran işgali sonrası ortaya çıkan sorunları; faşist, emperyal, sömürgecilik, burjuvazi ve oligarşi gibi halkın genelinin yabancı olduğu kavramlardan kaynaklandığını ileri sürmüştür. 1908'den itibaren faaliyet gösteren parti, 1948'de dağıtılmıştır. İran devriminin fikri hareket alt yapısının oluşmasında, Tudeh Partisinin çok ciddi etkileri olmuştur. İslami ve sol gruplar, Tudeh Partisinin fikri mirasından faydalanmışlar, ancak İran İslam devriminin fiili aktörleri olarak Şii İslami kesim ortaya çıktığı görülmektedir (Albayrak, 2014).

İran halkının tutumuna bakıldığında, İran ekonomisinin bağımsız kılınması ve Batı muhalifliği görülmektedir. Bunun nedeninin de, daha eskilere dayandığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim devrimin nedenlerinde, Şahlık rejiminin ABD'yle ve diğer Batı ülkeleriyle ilişkilerinin, İran'ın bağımsızlığını tehlikeye düşürecek boyutlara ulaşması, halkın Batı karşıtı olmasına ve dolayısıyla İran devrimine neden olmuştur. Ancak Batı karşıtlığına rağmen, İran Anayasasında bağımsız İran ekonomisinin nasıl olacağı belirtilmemiştir. İslami ekonomi tartışmaları; herkese bedava ev, elektrik, faizsiz kredi ve toprağın yeniden dağıtılacağı vaadi İran-İrak Savaşıyla son bulmuştur. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bankacılık, faiz ve devletin iktisadi teşebbüs girişimleri konusunda İslami iktisat sistemi etkili olmuştur (Albayrak, 2014).

Son olarak şunu belirtmek gerekir, İran devrimini diğer devrimlerden ayıran önemli bir fark vardır. Siyasal tarihsel süreçlerde dini liderlerin doğrudan devrim olaylarında yer almamışken, İran devriminde dini liderler, devrimin liderliğini yapmışlardır (Gündoğan, 2010).

3.3. İran İslam Cumhuriyeti'nin İç Politikası

İran İslam Devrimiyle, dini lider (rehber), İran'ın kurumsal yapısının kilit konumuna getirilmiştir. Bu makama Şii inancında Velayet-i Fakih² denilmektedir. Devrim ve dini uygulamalarla ilgili sorunların görüşüldüğü, yüksek yargı mahkemelerinin rehberine bağlı olması, rehberin kilit konumda olduğunu gösteren bilgilerden sadece biridir (Araştırma, Analiz ve Projeksiyon Çalışması, 2009). Devrim sonrası Irak'la yapılan savaş, yeni İran'ı her bakımdan etkilemiştir. Devrimle birlikte, İran'da Şii İslami rejimin temel esaslarının oluşumu kolay ve hızlı olmuştur. Bu bağlamda İran İslam devriminin kurucu lideri Ayetullah Humeyni, Şahlık rejiminin siyasi, sosyal ve kültürel mirasını, İslam'la ters düştüğü için reddetmiş, yerine Şii İslam eksenli bir yapı kurmuştur. Bu bağlamda Ayetullah Humeyni, kurucu iktidar rolünü yerine getirmiştir (Gündoğan, 2010).

İran-Irak Savaşı, her iki ülkede de hem maddi hem de manevi birçok yıkıma yol açmıştır. İran, savaşla birlikte devrimi sağlamlaştırılmayı başarmıştır. Nitekim savaşın sorumlusu olarak İsrail, ABD gibi devletler gösterilmiş ve bu devletler aleyhinde ciddi propagandalar yapılarak, halk henüz yeni gerçekleşmiş devrim lideri Ayetullah Humeyni etrafında birleştirilmiştir. İran İslam devrimi ve getirdiği heyecanı, devrim yöneticileri tarafından savaş süresince iyi kullanılmış, iç muhalefet susturularak, devrim ilkeleri sağlam temeller üzerine inşa edilmiştir (Semiz ve Akgün, 2005).

İran-Irak Savaşı ve uluslararası güçlerin İran'a uyguladığı politikalar, İran'ın kendine özgü bir ekonomik model oluşturmasını gerektirmiştir. Ayetullah Humeyni sonrası başa geçen Rafsancani'nin, uyguladığı pragmatik ve liberal politikaların istenilen sonucu üretmediği görülmüştür. Ancak Hatemi döneminde, İran'ın yüksek enflasyonunun düşürüldüğü görülmektedir. Hatemi'nin başarılı politikalar uygulamasına rağmen, sol ve muhafazakâr kesim bu politikalarından hoşnut olmamıştır. Siyasi havanın böyle olduğu bir durumda, 2005'te Ahmedinejad İran

² Velayet-i Fakih, din âlimi anlamına gelen fakihin yönetimi olarak kullanılmaktadır. Şii siyasi düşüncesinde siyasi iktidar, Hz. Muhammed (asm) damadı, Hz. Ali'nin soyundan gelen imamlara aittir. Bu imamlardan ilk 11'i üzerinde belirsizlik, anlaşmazlık yok, ancak 12. İmam Mehdi'nin gizli olduğu süre zarfında ortaya çıkacak, dini lider ve siyasi lider tartışmasına, Ayetullah Humeyni farklı bir yorum getirmiştir. İran devrim lideri Ayetullah Humeyni'yle birlikte Velayet-i Fakih, 1970'li yıllarda sistemli hale getirilerek, siyasal iktidarın Şii imamların varisi olan aydın din âlimlerine verilmesi gerektiğini savunmuştur. 1979 İran devrimiyle bu düşünce, Ayetullah Humeyni'yle birlikte uygulanmıştır (Sinkaya, 2011).

Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ahmedinejad, kendine özgü yöntemlerle politikalarını belirlemiş ve bunları uygularken bürokrasiyi devre dışı bırakmıştır. Söylemleri Liberal politika karşıtı gibi olsa da, Milli Kalkınma Fonu'nu kurarak ve daha fazla özelleştirmeye giderek, Liberal politikalar uygulamıştır (Albayrak, 2014). İran'da 2013'te başa gelen Hasan Ruhani ile birlikte, İran'ın kötüye giden ekonomisinin düzeltilmesi için, dış politik söyleminde bir yumuşama başlamıştır. Burada amaçlanan, ambargoyla dış dünyaya kapatılan İran ekonomisinin, dışa açılımının önünü açmak ve İran ekonomisini düzene koymaktır. Nitekim İran'ın dini lideri Hamaney de, yeni dönem dış politikada "kahraman esneklik" olacağını söylemiştir. Böylece, Batı-İran arasındaki nükleer müzakerelere yönelik olumlu adımlar atılmıştır. Son olarak, şunu belirtmek gerekir ki, Ruhaniyle birlikte İran dış politikasında köklü bir değişiklik olmamış, dış politik üslubu "radikal" söylemden "itidal" söylemi olarak değişmiş, bu değişimde de İran'ın iç politikasının etkili olduğunu belirtmek gerekir (Taşken, 2014). Dış politikayla iç politikayı farklı yüzleri olan bir madalyona benzetmek mümkündür. İran'a yıllarca uluslararası güçler tarafından ambargolar uygulanmıştır. Dolayısıyla İran'ın iç politika da ki başarısının, madalyonun dış politika yüzüyle daha çok ilişkili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bundan dolayıdır ki, yukarıda iç politikaya olumlu etkileri olan İran'ın dış politikasına da genel olarak değinilmiştir.

3.4. İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Politikası

İran İslam Devrim yönetimi, dış politikasını yayılcı politikalar üzerine inşa etmiştir. Genel olarak şu bölgelerde yayılcı politikalar izlenmiştir: Hazar Bölgesi, Orta Asya, Körfez Bölgesi ve Orta Doğu Bölgesi. Yayılcı politikalara ek olarak, ABD-İsrail düşmanlığı ve devrimin ihracı politikaları da, İran devrim yönetiminin izlediği politikalar arasında yer almıştır (Semiz ve Akgün, 2005).

İran İslam Cumhuriyeti'nin Anayasasında belirtilenlere bakıldığında, yeni rejimin dış politikada katı ve dışlayıcı bir dil kullandığı görülmektedir. İran'daki rejim, kendi rejimi dışındaki diğer rejimlerin doğru yolda olmadığını, ABD, SSCB gibi süper güçleri ise emperyal olarak değerlendirmiştir. Bunların yanı sıra, İran İslam Devrimi'nin diğer Müslümanlar içinde, bir alternatif olarak görülmesi gerektiği algısının oluşumu aktif politikalarla oluşturulmaya çalışılmıştır (Görçün, 2008).

Bundan dolayı başta Türkiye olmak üzere, bölge ülkeleri İran'ın yayılcı ve tutucu politikalarından rahatsız olmuştur.

İran devriminin Şii İslam rejimi altında, bölgede monarşi ve diktatörlük karşıtı söylemleriyle Türkiye'nin yanı sıra, Suudi Arabistan, Irak ve Mısır gibi dikta rejimlerle yönetilen devletleri rahatsız etmiştir. Nitekim Şii nüfusunun yoğun olduğu Irak, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan gibi ülkelerdeki Şii faaliyetleri artışı, bölge ülkelerinin tedirginliğini artırmıştır (Gündoğan, 2010). 1979 devrimiyle İran'da kurulan cumhuriyet, liberal fikirlerden esinlenerek kurulan bir cumhuriyet değildir. İran devriminin baş aktörü Ayetullah Humeyni, Fransa'da sürgündeyken yaptığı konuşmalarla devrimin temellerini oluşturmuştur. Şii inancına göre Velayet-i Fakih merkezi etrafında, Şii ulemanın yer aldığı İran'a özgü bir İslam Cumhuriyeti modeli belirlenmiştir. Dolayısıyla 1979'da devrimle kurulan bu cumhuriyet, liberal özgürlüklerin yer aldığı batı modeli bir cumhuriyet yapısından uzak, İran Şii inancına göre yorumlanan, radikal politikalar üzerine kurulan bir cumhuriyet olmuştur (Koç, 2012).

İran İslam Cumhuriyeti dış politika hedefi olarak, tüm dünyadaki ezilen mazlum halkların koruyuculuğu gibi genel bir hedef belirlemiştir. İran İslam Cumhuriyeti dış politikasını, Şii İslam Felsefesi üzerine temellendirmiştir. Buradan hareketle, devrim rejiminin dış politikası dar-ül İslam ve dar-ül harp olarak belirlenmiştir. Dar-ül İslam, İslam esaslarının yaşandığı bölge, dar-ül harp ise Müslüman olmayanların yaşadığı bölge olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla İran'ın, Ayetullah Humeyni ile birlikte radikal bir dış politika sürecine girdiğini söylemek mümkündür. Buradan yola çıkarak İran devrim hükümetinin, yeni dış politika hedefiyle, dünya Müslümanları liderliğini ve kendi varlıklarını korumayı amaçladığı çıkarımında bulunmak mümkündür (Görçün, 2008). İran'ın dış politikasının, günümüzde daha yumuşak bir üslup ve itidal üzerine belirlendiği bir önceki bölümde belirtilmiştir.

4. KÜRDİSTAN BÖLGESİ VE IRAKLI KÜRTLER

Kürdistan olarak adlandırılan coğrafyanın çok eski bir tarihi olmasına rağmen, tarihten günümüze üzerinde mutabakat sağlanmış bir Kürdistan tanımı bulunmamaktadır. Osmanlı Devletinde Kürtlerin yaşadığı coğrafyaya Kürdistan denildiği için, bölge böyle adlandırılarak günümüze değin gelmiştir. Kürdistan bölgesi, Ortadoğu'nun stratejik bir konumunda yer alır. Türkiye, İran, Irak ve Suriye'nin önemli bölümlerini içermektedir (Bruinessen, 2013). K. C. Paşa'nın hatıratında yer verdiği Irak'ın eski Bayındırlık Bakanlarından Emin Zeki Bey'in, uzun Kürdistan tanımı şu şekildedir:

Batıda İskenderun körfezinin tam kuzeyinden başlayarak, kuzeydoğu yönünde Maraş, Elbistan, Akçadağ, Hekimhan ve Haruk'a kadar çıktıktan sonra, Anadolu'nun ortasında bulunan Sivas şehrinin, yakınlarından doğuya doğru Bayburt ve Erzurum şehirleri üzerinden doğru bir çizgi halinde, Kafkasya'nın güneyinden Kars şehrine kadar uzanır. Ve buradan güneydoğu yönünde bir süre Kafkasya'nın sınırı boyunca devam ettikten sonra, İran toprakları içinde Urmiye gölünün batısını ve güneyini kuşatarak, İran içlerinde yine güneydoğu yönünde Hemedan, Ekbenyan ve Bahtiyariler bölgesini içine alarak, Fars körfezinin kuzeydoğusundan bu körfeze iner. Bu çizgi Kürdistan'ın batı, kuzey, doğu sınırlarını gösterir. İskenderun'un güneydoğusundan başlayan bir çizgi de, Suriye'nin Halep civarındaki Kürt dağı bölgesini içine aldıktan sonra, güney yönünden Irak'ın Musul şehrine kadar bazı kıvrımlar dışında, yine bir doğru çizgi halinde devam ettikten sonra, Musul'dan itibaren güneydoğuya doğru Tekrit ve Şehribani'den geçerek ve Huzistan bölgesini batıda bırakarak, Benderdilin de yine Fars körfezine iner. Bu çizgide Kürdistan'ın batı ve güney sınırlarını çizer (Paşa, 1991, s. 11-64).

Kürdistan coğrafyası üzerine mutabakat sağlanacak bir tanımın yapılmamış olmasının en önemli nedeni, Kürdistan bölgesinin, tarihten günümüze herhangi bir devlet ismi olarak kullanılmamış olmasıdır.

Ortadoğu coğrafyasındaki Kürt nüfusu yaklaşık olarak şöyledir: Türkiye’de 18 milyon, İran’da 8 milyon, Irak’ta 6 milyon, Suriye, Kafkaslar ve Kazakistan’da az sayıda Kürt yaşamaktadır. Kürtler, Hint-Avrupa dil grubuna mensup olan Kürtçeyi konuşmaktadırlar. Etnik, kültür ve dil olarak İran’ın Acem halkına benzemektedirler (Galbraith, 2007).

Kürtler, yaşadıkları ülkelerde birçok zorlukla karşılaşmış ve karşılaşmaktadırlar. Yaşananlardan yola çıkarak en büyük zorluğu, Iraklı Kürtlerin yaşadığını söylemek mümkündür. Iraklı Kürtlerin, büyük çoğunluğu şehirlerde ve dağların eteklerindeki kasabada yaşarlar. Iraklı Kürtlerin çoğunluğu Sünni mezhebine mensup olmakla birlikte, İslami yaşayış olarak Araplara göre daha rahat yaşamaktadırlar (Galbraith, 2007). Ancak 1991’de Körfez Savaşı sonrasında ki gelişmeler sonucunda, Iraklı Kürtler fiili özerklik elde ettiklerinden, komşu ülkelerdeki Kürtlere göre yaşam standartları çok iyi seviyeye yükseldiği görülmektedir. Günümüzde İKBY çatısı altında yaşayan Iraklı Kürtler, uluslararası kamuoyu tarafından 2005’ten bu yana tanınmaktalar, dolayısıyla hala Iraklı Kürtlerin, komşu ülkelerde yaşayan Kürtlerden daha iyi düzeyde olduklarını belirtmek gerekmektedir.

4.1. Kürdistan Tarihi

Kürt kelimesinin kökenine bakıldığında, etnik olarak antik çağlara kadar uzanmaktadır. Ancak etnik ve coğrafi bir terim olarak bakıldığında, Kürdistan kelimesi ilk olarak Büyük Selçuklular döneminde kullanılmıştır. Kürdistan bölgesinin sınırları, dönemlere göre farklılık göstermiştir (Burkay, 2011). Bu farklılıklar; savaş, istila ve göç hareketlerinden kaynaklanmaktadır. Bunlardan da en önemli unsurun savaş olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çaldıran Savaşı sonrası Yavuz Sultan Selim, Kürt danışmanı İdris Bitlisi’ye geniş yetkiler içeren bir ferman çıkarmış, Osmanlı sınırları içindeki Kürtlerin, özerk beylikler şeklinde yaşamaları sağlanmıştır. Şah İsmail ise, 11 aşiret reisini tutuklatmış ve Kürtlere karşı daha sıkı ve katı politikalar izlemiştir. 1639’da Osmanlı ile İran arasında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşmasıyla, iki devlet arasında günümüzde de geçerli olan sınır çizilmiştir. Böylece Kürdistan’a sınır çekilerek Kürtlerin birbirlerine ulaşımı engellenmiştir. Günümüzdeki Kürt sorunun nedenlerinin, tarihi arka planının burası olduğu yorumunda bulunmak mümkündür (Jwaideh, 2014). Ancak Kürtlerin özerkliğine,

dünyadaki gelişmeler ve Osmanlı'daki kötü gidişatın olumsuz yönde etki ettiğini belirtmek gerekmektedir.

Avrupa da başlayan siyasi akımlar Osmanlı Devletini de etkilemiştir. Bundan dolayı ortaya çıkan milliyetçi akımlardan dolayı, Osmanlı Devleti merkezileştirme politikaları izlemiştir. Bu doğrultuda hareket eden II. Mahmut, 1830'lu yıllarda Kürdistan'daki özerk beylikleri ortadan kaldırmak için harekete geçmiş, Böylece Kürdistan da askeri bir hareketlilik başlamıştır. Bunun sonucu olarak da, Kürdistan da siyasi bir boşluk oluşmuştur (Jwaideh, 2014). Böylece Kürt ulusal hareketi, şeyhlerin öncülüğünde farklı bir seyir halinde varlığını devam ettirmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin (İTC) 1908'deki devrimi, Osmanlı topraklarında yaşayan bütün halkları ciddi bir şekilde etkilemiştir. Kuşkusuz, bu etki en fazla Kürtlere olmuştur. Milliyetçilik fikirleri Şeyhlerin tekelinde yayılmıştır. Kürt milliyetçilik tarihi açısından bu çok önemli bir gelişmedir. Jön Türklerin, Halifeye ve dine karşı olan tutumları, Kürtlerin Osmanlı hükümetine olan bağlılığını zayıflatmıştır (Jwaideh, 2014). Kürdistan bölgesinin, 1. Dünya Savaşından sonra önemi artmıştır. Bunda 1900'lerin başlarında, petrolün değeri İngilizler tarafından anlaşılması etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Fransa merkezi yükselen milliyetçilik söylemleri de Kürdistan bölgesinin önemini arttırmıştır. Ortadoğu'daki politikalar, petrol kaynakları hesaba katılarak belirlenmiş ve günümüzde ki Ortadoğu politikaları da, yine petrol kaynaklarına göre oluşturulmaktadır. Kürdistan, geniş ve zengin petrol yataklarına sahip olduğu için, büyük güçlerin çıkar çatışmalarına tarihten günümüze kadar maruz kalmıştır (Sunar, 2007). Kürt tarihine bakıldığında, onlarca ayaklanma görülmektedir. Ancak bu ayaklanmaların neredeyse tamamı, kısmi başarılar bir tarafa bırakıldığında, başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir.

Tarihteki önemli Kürt ayaklanmalarına genel olarak bakılacak olursak şöyle bir tablo ortaya çıkacaktır: 1-) Abdurrahman Paşa İsyanı (1806-1809), Irak'ın Soran bölgesinde başlatılan isyan, yaklaşık olarak 3 yıl sürmüş olup Osmanlı Devleti tarafından bastırılmıştır. 2-) Mir Muhammed İsyanı (1832-1839), Mir Muhammed, bölünen Kürdistan sınırlarını birleştirmek için, ilk örgütsel eylemi başlatmış ve kendisine "Kürdistan'ın Fatihi" unvanı verilmiştir. Osmanlıya karşı kısmi başarılar elde edilmişse de, isyan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 3-) Bedirhan Bey İsyanı (1843-1846), Kürt feodalizminin en güçlü beyliğini oluşturması bakımından önemli bir beyliktir. Osmanlı Devletiyle anlaşan Bedirhan Bey'in yeğeni Yezdan Şêr'i güçleri

karşısında yenilgiye uğratılarak, Bedirhan İsyanı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 4-) Yezdan Şêr İsyanı (1853-1855), amcasını feodal çıkarlarına amaç yapan Yezdan, “Kürdistan bağımsızlığının” önemini kavrayınca, amcası gibi isyan etmiştir. Osmanlı-Rus Savaşı sonucu bölgedeki etkisi azalan Osmanlı’ya, Fransa ve İngiltere yardım etmiş, Böylece bu isyanda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 5-) Nehrili Şeyh Ubeydullah İsyanı (1880), Şeyh Ubeydullah, Osmanlı yönetiminde ki Kürtlerden çok, İran yönetiminde bulunan Kürtlerle ilgilenmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından dolayı oluşan siyasi istikrarsızlıktan faydalanan Şeyh Ubeydullah, yaşanan savaşlar sonucu meydana gelen yıkımları gidermek amacıyla 220 Kürt aşiretiyle bir toplantı gerçekleştirmiştir. İran Kürtlerinin bulunduğu bölge, Şeyh Ubeydullah ordusu tarafından ele geçirilmiştir. Şeyh Ubeydullah’ın güçlenmesi, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit’i tedirgin etmiştir. Bunun üzerine 1882’de Şeyh Ubeydullah üzerine bir ordu gönderilmiş ve Şeyh Ubeydullah tutuklanarak Mekke’ye sürgüne gönderilmiş, böylece isyan bastırılmıştır (Sunar, 2007). Kürt siyasi tarihindeki ayaklanmaların başarısızlıkla sonuçlanmasındaki nedenlerden bir kaçına yukarıda yer verilmiştir. Bu nedenlere aşağıdaki nedenleri de eklemek mümkündür.

Kürtlerden birçok devlet adamı çıkmasına karşın, güçlü bir Kürt imparatorluğunun kurulamadığı görülmektedir. Haçlıları bozguna uğratan Selahaddin Eyyubi gibi komutanlar, Yavuz Sultan Selim’e danışmanlık yapan Molla İdris Bitlisi ve yirmi yıl boyunca İran’ı yöneten Kerim Han Zeyd gibi komuta ve devlet adamları bunlardan bazılarıdır. Bunların yanı sıra, Kürtlerin kurduğu Med İmparatorluğunun bir istisna olduğunu belirtmek gerekmektedir (Jwaideh, 2014). Kürt hareketleri, aşağıda belirlenen etnik kimlik tanımının esneklik özelliğinden dolayı ve bu özelliğin Kürt hareket liderleri tarafından, Kürt halkını birleştirici bir şekilde kullanılamamasının tabii sonucu olarak, Kürt tarihinde başarılı devlet adamları yer alırken, başarılı Kürt devletleri yer almamış, yukarıda verilen Med İmparatorluğunu hariç tutmak gerekir.

Etnik kimlik oluşumu, çok katı ve keskin çizgilerle belirlenmiş bir kavram değildir. Etnik kimlik, yaşanan ortamlara göre değişiklik arz etmektedir. Bundan dolayı aynı anda Kürt, Zaza halklarına mensup olunabildiği gibi, Irak ya da Türkiye vatandaşı da olunabilir. Bu kişinin daha fazla kendini nereye ait hissettiğiyle ilgilidir. Şunu da belirtmek gerekir: Zazaca konuşanların bir kısmı, kendilerini Kürt olarak kabul eder ve konuştukları Zazaca’nın Kürtçenin bir lehçesi olduğunu kabul ederken, bir kısmı da Zazaların ayrı bir millet olduğunu ileri sürer ve kendilerini Zaza milletinden

görürler (Bruinessen, 2015c). “Kürt” kelimesinin anlam derinliğine bakıldığında şu görülmektedir: 16. Ve 17. y.y. Da kendilerine Kürt diyenlerin, daha önceki dönemlerde, “Kürt” kavramı, Kürtçe (Gurani ve Zazaca lehçelerinde) konuşanların tamamını değil, sadece hayvancılıkla uğraşan göçer grubunu kapsadığı görülecektir (Bruinessen, 2015c). Dolayısıyla net bir Kürt kavramı üzerinde anlaşılamayan Kürt halklarının, Kürt hareketleri de genel olarak aşiretçilik ayaklanmasından öteye gidememiş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

4.2. Iraklı Kürtler

Kürtler; Türkiye, İran, Irak ve Suriye olmak üzere dört ülke sınırları içinde Kürdistan coğrafyası olarak adlandırılan bölgede yaşamaktadırlar. Irak, Kürtlere belirli özerklik tanıyarak diğer üç ülkeden ayrılmaktadır. Ancak Kürtlere karşı açık ve ciddi asimilasyon politikaları yürütülmüştür. Irak Kürdistanı’ndaki önemli ekonomik bölgelerden sürülen Kürtlerin yerine, Güney bölgelerinden getirilen Araplar yerleştirilerek, Kürt bölgelerinin Araplaştırılması sağlanmıştır. Bunların yanı sıra Arap erkeklerin, parasal teşviklerle Kürt kadınlarla evlendirilmesi gibi politikalar, Kürtlerin Araplaştırılmasını amaçlamaktadır (Bruinessen, 2015c). Iraklı Kürtlerin Araplaştırılması politikaları kapsamında, Kerkük’te bulunan Şorga, Azadi ve Ahur Hüseyin bölgeleri yerle bir edilmiş ve yüzlerce ev yıkılmıştır. Kerkük’te yer alan 40 köy, boşaltılmış ve bunların yerine Irak’ın güneyinde ve merkezinde yaşayan Araplar yerleştirilmiştir (İ.H.H., 2003). Irak’taki yönetim değişiklikleri, Irak yönetimi ile Kürtler arasındaki ilişkilerin belirleyiciliğinde önemli bir etken olmuştur.

Irak’ta 1958’de Abdülkerim Kasım, iktidarını güçlendirmek için Kürtlere de yer vermiştir. 1959’da Kürtlerin dâhil olduğu birçok muhalif kesim baskı altına alınmıştır. 1961’den 1975’e kadar geçen 14 yıl boyunca aralıklarla Kürt isyanları gerçekleştirilmiştir. Irak yönetimi, Kürt isyanlarına çok sert bir şekilde karşılık vermiştir (İ.H.H., 2003). Bu uzun soluklu Kürt ayaklanmasının temel dinamiğinin oluşumunu sağlayan, Saddam Hüseyin’in Kürtlere yönelik izlediği asimilasyon politikalarıdır.

1970’lerde dünya genelinde en fazla göç dalgası Irak’ta yaşanmıştır. Irak hükümeti, Kürtlerin yaşadığı bölgeleri Araplaştırmak için, ciddi bir şekilde göç dalgası

başlatmıştır. On yıllardan beri Bağdat'ta yaşayan Faslî Kürtler, Iraklı olmadıkları gerekçesiyle İran'a sürülmüştür. Güney Kürdistan'daki Goyan aşiretinden bir kısmı Türkiye'ye sürülmüş, petrol bölgesi olan Kerkük ve Hanikin Kürtleri de ülke geneline dağıtılarak bölgeye Araplar yerleştirilmiştir. Suriye sınırındaki Sincar dağlarında yaşayan Kürtlerde, aynı olaya maruz kalmıştır. Bütün bu yaşananları, 1974'te uygulanması kabul edilen Kürt çoğunluklu bölgelere özerklik verilmesi planının hazırlığı olarak görmek mümkündür (Bruinessen, 2015b). Saddam Hüseyin yönetiminin bu politikaları tersten okunduğunda, şu yorumda bulunmak mümkündür: Saddam Hüseyin yönetimi, Kürtlere özerklik vermenin yollarını kapatacak politikalar uygulamıştır. Ancak Iraklı Kürtler, 1. Körfez Savaşıyla fiili olarak elde ettikleri özerkliği, 2. Körfez Savaşıyla hukuki olarak da elde etmeyi başarmışlardır.

4.2.1. İngiltere'nin Irak'ı İşgalinde Iraklı Kürtler

Iraklı Kürtlerin yaşadıkları baskı ve zulüm, Kürt milliyetçiliğinin Irak Kürtlerinde doğmasına neden olmuştur. 1. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devletiyle imzalanan, ancak yürürlüğe girmeyen Sevr Antlaşmasının 14. Maddesini, P. W. Galbraith'in Irak üzerine yazılmış "Irak'ın Sonu" kitabında şöyle yer verilmiştir:

Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, 62. Maddede belirlenen bölgelerdeki Kürtler, bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak, MC Konseyine başvururlarsa ve Konseyde, bu nüfusun bu bağımsızlığa yetkin olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı Türkiye'ye salık verirse, Türkiye bu tavsiyeye uymayı ve bu bölgeler üzerinde bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçme şartını şimdiden kabul eder (Galbraith, 2007, s. 143)

Aynı antlaşmada, Mezopotamya coğrafyasında Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölge olan Musul, İngiltere'ye şartlı olarak verilmiştir: "*Bu vazgeçme durumu gerçekleştiği zaman, Kürdistan'ın şimdiye dek Musul Vilayetinde kalmış bölümünde oturan Kürtlerin, bu bağımsız Kürt devletine kendi istekleriyle katılmalarına, başlıca müttefik devletlerce hiçbir itirazda bulunulmayacaktır*" (Galbraith, 2007, s. 143). Bundan dolayıdır ki Kürtler için, Sevr Antlaşması kutsal bir antlaşma olarak kabul

edilmektedir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, 1923'te İsviçre'nin Lozan kentinde imzalanan Lozan Antlaşmasıyla, bağımsız bir Kürdistan'dan bahsedilmemiştir. Bütün bunların sonucu olarak, İngiltere tarafından oluşturulan yapay Irak'a, Kürtler uyum sağlayamamış ve belirli aralıklarla isyan etmişlerdir (Galbraith, 2007). İngiltere dönemindeki Irak'a uyum sağlayamayan Kürtler, Saddam Hüseyin dönemindeki Irak'a da uyum sağlayamadıklarını belirtmek gerekir. Aslında problem sadece Kürtlerden kaynaklanmamış, problem yeni Irak'ın İngiltere tarafından yanlış ve yapay bir şekilde oluşturulmasından kaynaklandığı belirtmek gerekir.

4.2.2. Mustafa Barzani Dönemi (1932-1979)

Barzan aşireti, Kürt aşiretleri arasında önemli bir aşiret olarak varlığını tarihten günümüze sürdürmüştür. Mustafa Barzani, askeri yetenekleri önde olduğu için, abisi Şeyh Ahmet Barzani hayatta olmasına rağmen, askeri başarıları ve abisinin Mustafa Barzani'yi kendi yerine tercih etmesiyle, Irak Kürtlerinin efsanevi lider olarak kabul ettiği Mustafa Barzani, Irak Kürt liderliğine yükselmiştir. Iraklı Kürtler, 1932'de Irak yönetimine karşı ayaklandılarsa da, 1934'te İngiliz hava destekli Irak ordusu karşısında yenilgiye uğramışlardır. Barzan aşireti, Süleymaniye kentine sürgüne gönderilmiştir. Mustafa Barzani ve adamları sürgünden kaçarak, İran'da 2. Dünya Savaşı sırasında ki, SSCB'nin İran'ı işgalini fırsat bilerek, Kürtlerin kurduğu 1946'da Mahabad Cumhuriyetine katıldılar. Mustafa Barzani, yeni Kürt Cumhuriyetinin 4 Generalinden biri olmuştur. Ancak savaş sonrası ABD'den destek görmeyen Kürtler, yeni cumhuriyetin varlığını İran karşısında sürdürememiştir. Bundan dolayı Mustafa Barzani, seçtiği 500 adamıyla 11 yıl kalacağı SSCB'ye gitmiştir. Mustafa Barzani ve adamları SSCB'de kendi yeteneklerine göre eğitim görmüşlerdir. Irak'ta 1958'de Abdul Kerim Kasım darbesiyle SSCB'deki Kürtler Irak'a geri dönmüşlerdir. Mustafa Barzani, Irak yönetimince başta iyi karşılanmışsa da, Irak yönetiminin Kürtlerin hakları konusunda verdikleri sözleri tutmaması üzerine, Kürtler yeniden ayaklanmışlardır (Schmidt, 1977).

Mustafa Barzani, Irak hükümetinin Kürtlere karşı verdiği sözü tutmaması üzerine, 1960'ların başlarında, büyük bir Kürt isyanı başlatmıştır. Bu dönemde Baas Partisi, ilk olarak kısa süreliğine Irak ta darbeyle yönetimi ele geçirmiş, daha sonra 1969 da

kalıcı olarak iktidara gelmiştir. Bölgesel gelişmeler bu yönde seyrederken, Mustafa Barzani'nin liderliği Kürtler arasında da pekişmektedir.

Nitekim 1970'lerin başlarına gelindiğinde, Kürdistan coğrafyasındaki Kürtlerin çoğunluğu tartışılmaz bir şekilde Mustafa Barzani'nin liderliğinde birleşmiştir. İran, Suriye ve Türkiye'deki faaliyetlerin çoğu Irak'taki Kürt mücadelesine göre belirlenmekte, Barzani, komşu devletlerdeki Kürtlerin ayaklanmalarını durdurmayı başarmıştır. Nitekim Irak'a karşı başarılı olmak için, özellikle İran olmak üzere komşu devletlerin yardımına ihtiyaç vardı. Ancak bu plan, 1960'ların başlarından 1970'lerin ortalarına kadar tutmuş olsa da, İran'ın Irak ile anlaşması sonucu Barzani'nin önderliğindeki ayaklanma, Irak tarafından kısa sürede bastırılmıştır. Barzani'nin uyguladığı politikalar, yerel ve bölgesel sadakatlerin milli ve sınıfsal dayanışmaya dönüşme önünde, bir engel teşkil ettiğini belirtmek gerekmektedir. Bundan dolayıdır ki, bu tarihten sonra Kürdistan coğrafyasında ki birçok farklı ve bağımsız Kürt hareketi ortaya çıkacaktır. Celal Talabani önderliğinde Süleymaniye de kurulan KYB, buna örnek teşkil etmektedir (Bruinessen, 2015b). Daha önceki bölümlerde Kürt isyan hareketlerinin başarısızlığına değinilmişti. Mustafa Barzani önderliğindeki Kürt ayaklanmasına bakıldığında da, yine aynı nedenlerden ötürü, Irak yönetimine karşı geniş çaplı başlatılan Kürt isyan hareketinin başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda Kürt milliyetçilik hareketlerini, bölgesel aktörleri göz önünde bulundurarak, Kürt isyan hareketleri sadece Türkiye, İran ve İngiliz destekli Arap hükümetlerine karşı çıkmamış, aynı zamanda bu hükümetlere destek veren pek çok Kürt'le de mücadele etmiştir şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. 1974-75 Irak-Kürt hareketine yaklaşık olarak 50 bin kişi katılmıştır. Yüksek Kürt katılımına rağmen, Kürt ayaklanması başarısız olmuştur. Başarısızlığın nedeni, Kürt aşiretleri arasındaki güç mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Aşiretler üstü bir siyasi güç, Kürtler arasında tam anlamıyla yerleşmediği için, Irak'a karşı verilen mücadelelerin geneli başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Bruinessen, 2013).

Kürt isyan hareketi, Irak yönetimince dramatik bir şekilde bastırılmadan önce, 1970'lerde Irak ve Kürt tarafı arasında Bazzaz Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma çerçevesinde Kürtlerin, 4 yıllık bir süre sonunda kendilerine ait bir hükümete sahip olarak özerk olmaları planlanmıştır. Bu süre sonunda ilerlenen konular, son halini alacak bir antlaşmayla yeniden yazılacaktır. Ancak her iki tarafta,

bu süreyi kendi durumlarını toparlamak için bir fırsat olarak gördükleri için, kalıcı bir antlaşma yapılamamıştır. Nitekim 1972’de Irak-SSCB arasında bir Dostluk Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla birlikte, Irak hükümeti Kürtlere karşı yürütülecek olan bir operasyon hazırlığına, Kürt tarafı da, ABD’den aldığı yardımlarla yeni isyan hareketi için hazırlıklara başlamıştır (Erkmen, 2008). Ancak ABD’nin Kürt tarafına yardımları süreklilik göstermemiş, İran yönetiminin de Irak ile antlaşması, Mustafa Barzani önderliğindeki Kürt ayaklanması, Kürt isyan tarihinin en sert şekilde bastırılan isyanlarından biri olmuştur. Nihayetinde Irak Kürt hareketi, 1975’te İran ve Irak’ın sorunlarını Cezayir Antlaşmasıyla çözmesi, bu antlaşma gereğince İran’ın Kürtlere yardım etmekten vazgeçmesi sonucu, Irak Kürt hareketi, Irak karşısında yenilmiş ve 1979’a kadar Irak Kürt hareketi sessizliğe bürünmüştür. Ancak 1979’da bölgesel ve dünya çapında yaşanan üç olay, Kürt hareketinin yeniden etkinlik kazanmasına olanak sağlamıştır. 1979’da İran İslam devrimi, 1979 SSCB’nin Afganistan işgali ve son olarak 1980’de başlayan İran-İrak Savaşı, Irak Kürt hareketinin yeniden etkinlik kazanmasını sağlamıştır (Erkmen, 2008). Ancak yeni dönemde Mustafa Barzani yoktur, Mustafa Barzani’nin 1979’da ABD’de tedavi gördüğü sırada öldüğünden, yerine oğlu Mesut Barzani geçmiştir.

4.2.2.1. KDP’nin Kuruluşu

KDP, Irak Kürtlerinin gelenekçi ve aşiretçi yapısının temsil edildiği siyasi bir oluşumdur. Irak Kürt siyasi tarihi sürecine bakıldığında, KDP’nin çok önemli bir siyasi oluşum olduğu görülmektedir. Mustafa Barzani İran da sürgün hayatı yaşarken, 1946’da kurulan KDP’nin genel başkanlığına seçilmiştir. Mustafa Barzani’nin birleştirici ve karizmatik liderlik özellikleri, Kürt siyasi farklılıkların KDP çatısı altında birleşmesine katkı sağlamıştır. Irak’taki siyasi iktidar değişimleri, KDP öncülüğünde yürütülen Kürt siyasi hareketinin tutum ve davranışlarını belirlemiştir (Schmidt, 1977).

Barzani’nin birleştirici liderlik yönünün baskın otoriter liderliğe dönüşmesi, 1950’li yıllarda parti içinde görüş ayrılıklarının kıvılcımlarını oluşturmuştur. Nitekim 1968’deki Baas rejiminin, Irak yönetimini ele geçirmesiyle başlayan Irak-Kürt ilişkileri sürecinde, bu ayrılık kıvılcımları netlik kazanmıştır. Baas rejiminin Irak yönetimini ele geçirmesiyle, KDP içindeki ortak tutum; olumlu olsa da, Barzani’nin,

Irak yönetimiyle olan ilişkilerini tek taraflı belirlemesi, KDP içindeki görüş ayrılıklarının, Irak yönetiminin kendi lehine kullanılmasının yolunu açmıştır. KDP ile Baas rejimi arasında imzalanan Bazzaz Antlaşmasıyla, Kürt haklarında bir takım olumlu gelişmeler yaşanmıştır: Kürtler için önemli olan Nevruz'un, ulusal bayram ilan edilmesi, okullarda Kürtçe eğitimin serbestleştirilmesi, Süleymaniye de ilk Kürt üniversitesinin açılması gibi önemli gelişmeler, Kürtlerin özerklik yolunda elde ettikleri haklardır. Ancak KDP içindeki gelişmeler, bölgesel gelişmeler ve uluslararası gelişmeler, Kürtlerin özerklik sürecini uzatmıştır. Böylece Kürtler, 1. Körfez Savaşı ve bu savaşın getirdiklerinin neticesi olarak, ancak 2005'te IKBY'yi kurabilmişlerdir (Baştürk ve ark., 2013).

4.2.2.2. Kürt Mahabad Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1946)

Kürdistan bölgesinin İran Kürtleri, İran'a karşı fırsat buldukça isyan etmişlerdir. Nitekim henüz 1. Dünya Savaşı'nın üzerinden 4 yıl geçmişken, İran Kürtlerinde bir hareketlilik başladığı görülmektedir. 1922'den sonra İsmail Simko önderliğinde isyan eden Kürtler, İran Şahlık rejimi, 2. Dünya Savaşına kadar kontrol etmeyi başarmıştır (İ.H.H., 2003). Ancak İran'ın 1941'lerde İngiliz ve Rus güçlerince işgal edilmesiyle birlikte, bu bölgede otorite boşluğu oluşmuştur. Önce Azeriler, sonrada Kürtler kısa süreli de olsa, kendilerine ait birer cumhuriyet kurmuşlardır (Jwaideh, 2014).

Kürtlerin hala övünerek bahsettikleri Mahabad Cumhuriyeti, Ocak 1946'da kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanında hazır bulunanlar; aşiret reisleri, Mustafa Barzani ve üç Sovyet yetkilisinin katıldığı bir toplantıda ilan edilmiştir. Böylece Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Mart 1946'da resmen ilan edilmiştir (Jwaideh, 2014). Kurulan Kürt cumhuriyetinin lideri saygın bir din adamı olan Gazi Muhammed, ordu komutanı ise, ileride en önemli Kürt ulusal liderlerinden olacak olan Mustafa Barzani olmuştur. Mahabad Cumhuriyeti'nin yapısını; kentli aydınlar, tüccarlar ve ulemeden oluşan üyeler oluşturmuştur. Yeni cumhuriyette, Kürtçe eğitim dili olarak kabul edilmiş, bir kız okulu açılmış ve ülkedeki ilk Kürtçe kitap ve dergi yayınlanması gibi önemli gelişmeler sağlanmıştır (Bruinessen, 2015c).

2. Dünya Savaşı sonucu SSCB'nin geri çekilmesiyle, Mahabad Cumhuriyeti, 31 Mart 1947'de Kadı Muhammed ile yandaşlarının İran tarafından idam edilmesiyle yıkılmıştır (Jwaideh, 2014).

4.2.2.3. KDP de İlk Ayrılıklar: Celal Talabani Önderliğinde KYB

Ocak 1970'de Mustafa Barzani ve Irak Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin arasında barış görüşmeleri başlamış, Saddam Hüseyin, Mustafa Barzani'nin peşmergenin dağıtılmaması ve özerklik kabul edilecek şartlarını kabul etmiştir. 11 Mart 1970'te Irak hükümeti Kürtlere sınırlı özerklik verildiğini duyurunca, Barzani peşmergelerine savaşmamaları için emir vermiştir. Ancak iki taraf arasında da Kerkük bir sorun olarak kalınca, Barzani 1974'te Kürt isyanını yeniden başlatmıştır. 1975'te Şah ve Saddam Hüseyin arasında Cezayir Antlaşması imzalanmıştır. Şah, Barzani'ye bir mesaj göndererek sadece bir seçeneğinin olduğunu söylemiştir: Irak'a ya da İran'a teslim olmak. Bunun üzerine Barzani, 23 Mart 1975'te Kürt isyanının sona erdiğini duyurmuştur. Ancak buna karşı zaten var olan muhalif sesler yükselmiş ve sosyalist ideolojiden etkilenen Celal Talabani, Barzani'den ayrılarak KYB'yi kurmuştur (Galbraith, 2007). Mustafa Barzani feodal bir sistem kurmuş ve bu sistemle dünya okuması yapıldığı için, sosyalist fikirlerden etkilenen Celal Talabani modern ve dış dünyayı da modern bir sistem kurarak okumak ve bu yönde politikalarını belirlemek amacıyla KYB'yi kurmuştur yorumunda bulunmak mümkündür.

Irak Kürdistan'ında siyasal etki alanları, KYB'nin kurulmasıyla açık ve net bir şekilde bölünmüş duruma gelmiştir. Soranice konuşulan Süleymaniye merkezli yerler KYB'nin kontrolünde, Kurmanci konuşulan Erbil merkezli bölgeler ise KDP'nin kontrolüne girmiştir (Bruinessen, 2015c).

4.3. Mesut Barzani Dönemi (1979 -)

Mesut Barzani, babası Mustafa Barzani'nin 1979'da ölümünden sonra, kardeşi İdris Barzani ile birlikte, 1988'e kadar KDP'nin yöneticiliğini yapmıştır. İdris'in 1988'de ölümünün ardından, Mesut Barzani KDP'nin tartışılmaz tek lideri olmuştur. Bunun yanı sıra Mesut Barzani, 2005'te kurulan Kürdistan Bölgesel Yönetiminin

Başkanlığına seçilmiş ve günümüzde de bu görevlerini sürdürmektedir (Uras, 2013). Barzani önderliğindeki KDP, İran-İrak savaşında İran'a destek vermiş, Celal Talabani önderliğindeki KYB ise Irak'a destek vermiştir. Ancak savaş esnasında iki tarafta çıkarları doğrultusunda hareket etmiş, bundan dolayı aralarında çatışmalar olduğu gibi ittifaklarda yapılmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında ABD öncülüğünde kurulan müttefiklerle yapılan 1. Körfez Savaşını kaybetmesiyle, IKBY'nin yolu açılmıştır. Irak'ın yenilmesini fırsat bilen Barzani, yeni bir Kürt ayaklanmasını başlatmıştır. Ancak bu ayaklanmayı Irak yönetimi çok sert bir şekilde bastırılmıştır. Batılı güçlerin araya girmesiyle, Kuzey Irak'ta 36. Paralel uçuşa yasak bölge ilan edilmiş ve Irak güçleri bölgeden çekilmiştir. Irak güçlerinin bölgeden çekilmesiyle, fiili olarak KDP ve KYB kendi bölgelerinde bölgesel yönetimlerini kurmuşlardır. 1992'de yapılan seçimlerde KYB ve KDP'nin oylarının yakın olması, iki grubun güç dengesi üzerine bir koalisyon yönetimi kurmalarını sağlamıştır. Ancak bu koalisyon uzun sürmemiş, iki grup arasındaki ihtilaflar derinleşerek iç savaşa dönüşmüştür. ABD'nin 1998'de arabuluculuk yapmasıyla, iki grup arasında ateşkes antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşma, 2002'de Kürt Parlamentosunun iç savaş sırasında ölenlerin ailelerinden özür dilemesiyle, daha sağlam bir zemine oturtulmuştur. ABD'nin Irak'ı işgaliyle, Kürtler için yeni bir dönem başlamıştır. Bundan sonra ki dönemde, Irak Yönetim Konseyi'nin yürütme üyesi olan Barzani, 2004'te Konsey'in başkanı, sonradan yapılan seçimlerde ise, Irak Parlamentosu tarafından IKBY'nin Başkanı seçilmiştir (Baştürk ve ark., 2013).

Barzani döneminde başlayan Arap Baharı süreci, bölgesel dinamiklerin seyrini karmaşıktır ve ülkeler arasındaki ilişkilerin muğlaklaşmasına neden olmuştur. Ancak buna rağmen, Türkiye ile Bölgesel Kürt yönetimi arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişme göstermiştir. İkili ilişkiler ekonomik odaklı başlamış ve daha sonra siyasi yönde de olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 2010 yılını da iki taraf arasındaki ticaret 5 milyar dolara ulaşmıştır. Bunun yanı sıra Barzani'nin PKK'nın ateşkes ilan etmesinde aktif rolü ve bu kapsamda PKK'nın birçok faaliyetinin Kürdistan bölgesinde sonlandırılması, ikili ilişkilerin olumlu seyrine örnek teşkil etmektedir (Uras, 2013).

5. İRAN-IRAK SAVAŞI VE IRAK KÜRTLERİNE ETKİLERİ

İran-İrak Savaşı hem bölgesel hem de uluslararası dengeleri ciddi bir şekilde etkilemiştir. Her iki ülkenin de orta büyüklükte devlet olduğunu ve bu nedenle bölgesel hegemonya oluşturmak istediklerini, bu savaşın nedenlerinden biri olarak görmek mümkündür. Savaşın aktörlerinin bir tarafını Acem İran, diğer tarafını da Arap Irak oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu savaşı, tarihi sorunların birikimi ve bundan dolayı bir hesaplaşma savaşı olarak da okumak mümkündür (Ataman, 2004).

Osmanlı Devletinin yıkılmasından sonra bölgede oluşan güç boşluğunu İngiltere 1971'e kadar doldurmuş, İngiltere'nin geri çekilmesi sonrasında İran ve Irak arasındaki rekabet artmıştır. Irak, 9 Nisan 1972'de SSCB ile Dostluk Antlaşması imzalamış, İran ise ABD'den aldığı destekle 30 Kasım 1971'de Körfez'deki Abu Musa, Büyük Tunb ve Küçük Tunb adalarını işgal etmiştir. Ancak İran bununla da yetinmeyerek Bahreyn üzerinde de hak iddia etmiştir. Bu bölgeleri kontrol etmek, körfez bölgesindeki petrol taşımacılığını kontrol etmek anlamına geleceği için, batılı güçler, bu kadarına izin vermemiştir. Öte yandan diğer bölgesel aktör olan Irak ise, İran'la diplomatik ilişkilerini kesmiş, Şattülarap suyu sorunun gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların yanı sıra ABD ve İran, Irak Kürtlerine destek verdikleri halde, 1970 Kürt Özerklik Antlaşmasının uygulanmasını engelleyerek, 1974'te çıkacak olan Irak iç savaşına neden olmuşlardır. Irak'ın ABD ve İran destekli Kürtlere karşı mücadelede yetersiz kalması üzerine, 1975 Cezayir Antlaşmasıyla İran lehine Şattülarap suyu üzerinde ki haklarından vazgeçmiştir. Böylece Kürt ayaklanması başarısızlığa uğramıştır. Ancak bu olumlu süreç, 1979'daki İran devrimiyle sarsıntıya uğramıştır. İran devrimiyle oluşan İran iç istikrarsızlığı ve uluslararası sistemin İran'ı yalnız bırakması gibi nedenler, İran'a karşı saldırma cesaretini Saddam Hüseyin yönetimine vermiştir. Böylece 1980-88 İran-İrak Savaşı, ilk olarak Saddam Hüseyin yönetiminin 1975 Cezayir Antlaşmasını yok sayıp İran'a saldırmasıyla başlamıştır (Ataman, 2004). Savaş esnasında

neredeyse bütün Arap devletler “kardeş Irak” devletinin yanında yer almıştır. Saddam Hüseyin yönetimi bu motivasyonla hareket etmiştir. Böylece Saddam Hüseyin yönetimi, Arap halkları için savaştığını hem savaş boyunca hem de savaş sonrasında Irak’a yardım toplamak için kullanmıştır.

Kuveyt, Suudi Arabistan ve BAE Irak’a, İran’la yaptığı savaşta 1986’ya kadar malî destek sağlamıştır. Ancak 1986’dan sonra petrol fiyatlarını düşürerek, Irak’ın GSYİH’nin yarısını oluşturan petrol ihracatının azalması Irak’ın silahlanmasını engellemiştir (RUPE, 2006).

İran güçlerinin Basra Körfezi harekâtının başarısızlığa uğraması sonucu, Irak güçleri yeniden üstün duruma geçmiştir. Irak petrollerinin ihracatı için, alternatif olarak Türkiye ve Suudi Arabistan’dan geçen boru hatları kullanılmıştır. Irak yönetimi, Suudi Arabistan, Kuveyt, Körfez devletleri ve farklı diğer kredi kaynaklarından toplam 100 milyar dolar borç almıştır. Irak’a silah sevkiyatını durduran SSCB, 1984’te yeniden silah sevkiyatına başlamıştır (Polk, 2007). Savaş boyunca ABD, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi devletler Irak’ın yanında yer almıştır. Irak’ın İran karşısında yenilgiye uğramamasında bu aktörlerin desteği etkili olduğunu belirtmek gerekir.

İran-Irak Savaşı’nın ikinci yılında Irak’ın kaynakları tükenmeye başlamıştır. Saddam Hüseyin’in yakınındaki yönetici elit bir grup, İran’la ateşkes antlaşması için Saddam Hüseyin’e rağmen bir metin hazırlamışlardır. İran devrim lideri Ayetullah Humeyni’nin ateşkes teklifini kabul etmemesi üzerine Saddam Hüseyin, savaş muhaliflerini ortadan kaldırmıştır. Saddam Hüseyin’in arkasındaki asıl güç ABD desteğiydi. ABD, askeri, mali ve gıda yardımlarını borç ya da karşılıksız olarak Irak’a yollamaktaydı. ABD, İran ordusunun düzenini gösteren uydu fotoğraflarını Irak yönetimine gönderiyor ve bu verilerin Irak tarafından kullanımı sonucu binlerce İran askeri, Irak ordusunca öldürülmüştür. Bunların yanı sıra ABD, 1983’te Irak’ı “terörist listesinden” çıkararak, İran’ı bu listeye eklemiştir. İran’ın silah satışının engellenmesi amacıyla “önleme operasyonu” olarak bilinen bir politika uygulanmaya konulmuştur. ABD, Basra Körfezi’ne donanma gücü göndererek, İran donanmasını yok etmiştir. ABD, böylece Körfez’de fiili olarak etkinliğini göstermiştir (Polk, 2007).

Irak ordusunun silah kaynaklarına bakıldığında, bir kısmı Sovyet yapımı zırhlı araçlar ve bir kısmı Fransız yapımı hava gücüne sahip olduğu görülmektedir. Bununla beraber ABD istihbarat yardımı kaynaklarını iyi bir şekilde kullanan Irak, İran'ı yıpratmayı başarmıştır. 1984'ten itibaren kullanılan kimyasal silahlar, İran askerinin motivasyonunu bozmuş, İran şehirlerine atılan füzelerde İran halkının motivasyonunu bozmuştur (Polk, 2007). 1983'te Irak'ın askeri durumu gittikçe kötüleşmiş, bunun telafisi için Irak, kimyasal silahlara başvurmuştur. İran-Irak savaşı sona yaklaşırken, Irak ileri düzeyde geliştirilmiş sinir gazı ve deneysel olarak üzerinde çalıştığı siyanür ve hardal gazının karışımıyla oluşturulmuş karışık bombalar kullanmıştır (Galbraith, 2007).

Uluslararası sistemde 1990'lı yıllara gelindiğinde, SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreç, Ortadoğu bölgesinde henüz iki yıl önce bitmiş olan İran-Irak Savaşıyla birlikte Irak Kürtleri için önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. Saddam Hüseyin yönetimi tarafından Irak Kürtlerini yok etmeye yönelik başlatılan geniş kapsamlı Enfal Operasyonları ve bu operasyonların küçük bir bölümünü oluşturan Halepçe Katliamının, bölgedeki bütün Kürtlerin kaderini değiştirdiğini söylemek mümkündür. Halepçe'deki korkunç görüntülerin dünya kamuoyuna sunulmasıyla birlikte, ilk defa ciddi olarak dünya kamuoyunda Kürtlerin sorunları duyulmuş oldu. İran-Irak Savaşı sonrası Kürt ayaklanmasına Saddam Hüseyin yönetiminin sert tepkileri, uluslararası güçlerin müdahalesiyle 36. Paralel uçuşa yasak bölge ilan edilmesiyle, fiili Kürt Bölgesel Yönetiminin kurulmasının yolu açılmıştır (Bruinessen, 2015c).

5.1. İran-Irak Savaşı'nın Nedenleri

İran-Irak Savaşı'nın nedenlerine bir önceki bölümde genel olarak değinilmişti, bu bölüm altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ortadoğu'daki birtakım önemli değişiklikler, 1970'lerin başlarında Mısır'ın milliyetçi lideri Cemal Abdül Nasır'ın ölümünden sonra gerçekleşmeye başlamıştır. Mısır'ın Arap milliyetçiliği bayraktarlığını Irak üstlenmeye başlamıştır. Körfez ülkeleriyle ilgilenen İran, İsrail ve müttefiki ABD, Irak'ın bölgedeki tutumlarından; Filistin konusunda radikal bir tutum takınması, Körfez ülkelerinden Suudi Arabistan'ı ve Körfez emirliklerini tehdit etmesi gibi tutumlar, ABD ve müttefiklerini rahatsız etmiştir. Öte yandan bu

gelişmeler, İran-İrak Savaşı'nın da aslında sinyallerini vermiştir. Ancak uluslararası sistemde dış politikanın yaşanan olaylar ışığında değişiklikler göstermesi, İran'da bir devrim, ABD'nin de Irak müttefiki neticesini ortaya çıkaracaktır. Savaş öncesinin şahlık İran rejimi, Irak'a karşı son kez Kürt kartını kullanmıştır. Bu gelişmelerin nihai çıktısı İran-İrak Savaşı olmuştur (Erkmen, 2008).

Ayetullah Humeyni ve Saddam Hüseyin arasındaki çatışmayı sadece bölgesel bir çatışma olarak görmek yanlış olacaktır. Bu çatışmanın temelinde, aslında ideolojiler ve uygarlıklar çatışması yatmaktadır (Galbraith, 2007). 1980-88'deki İran-İrak Savaşı'ndaki durum, diğer Arap devletlerinin yaşadığı durumlardan farklı olmuş, uluslararası güçler Arap-İsrail savaşlarında hemen müdahale ederken, bu savaşların durması için çok ciddi bir girişimde bulunmamıştır. Netice itibariyle bu savaş, çok fazla can kaybının olduğu, 2. Dünya Savaşından daha uzun süren bir savaşa dönüşmüştür. Bu kadar uzun süren ve bir bakıma yıpratıcı olan bu savaşın nedenlerini, etnik olarak Araplar ve İranlılar arasındaki mücadele; ideolojik olarak, Şii İslam'ına karşı seküler bir Baas ideolojisi; mezhepsel olarak, Şii'iler ile Sünniler arasındaki mücadele ve son olarak; bölgedeki petrolün kontrolü için yapılan bir mücadele olarak görmek mümkündür (Lewis, 2003). Savaşın oluşmasına zemin hazırlayan birçok neden oluştuktan sonra, 1 Nisan 1980'de Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz'e suikast düzenlenmesi İran-İrak Savaşı'nın görünürdeki nedenlerinden biri olmuştur (Ataman, 2004).

İran'daki Şahlık rejiminin karşılaştığı güçlü İran halkı muhalefeti karşısında, İran Şahının ülkeden kaçması sonucunda, 1 Şubat 1979'da İran İslam devrimi gerçekleşmiş, devrim lideri Ayetullah Humeyni, İran'a dönüş yapmıştır. Yeni rejim, kendini Batı'dan soyutlamış, içerdeki rejim muhaliflerine yönelik yapılan operasyonlar sonucu iç istikrarsızlıklar da oluşunca, komşu Irak, İran'a kısa süreli bir saldırıda çok şey elde edeceği planını yaparak, İran'a saldırmıştır (Ataman, 2004).

İrak yönetiminin belki de hesaba katması gereken en önemli etken coğrafya olmasına karşın, bu etken göz ardı edilmiştir. İran-İrak Savaşında coğrafyanın, İran'dan yana olduğunu söylemek gerekir. Irak'ın nüfusunun çoğunluğu doğu da yaşıyor ve İran askeri üslerine yakinken, İran'ın nüfusunun çoğunluğu ise, Irak askeri üslerine oldukça uzak bir yerde, İran'ın batısındaydı. Irak'ın önemli kentlerinden kabul edilen Basra, İran tarafından savaş boyunca bombalanmıştır. İran'ın savaşın ilk günlerinde,

körfezi kapatması da, Irak'a ciddi anlamda zarar vermiştir. İran, Irak karşısında Basra Körfezi ve Hint Okyanusunda bulunan uzun sahillerin üstünlüğünü de kullanmıştır. İran'ın en önemli limanı ve petrol ihraç tesislerinin bulunduğu Bender Abbas, Irak'a beş yüz mil uzaklıkta olduğundan, Irak tarafından bombalanamamıştır. Bu da İran'ın lehine bir gelişme olmuştur (Galbraith, 2007).

Savaşın önemli nedenlerinden birinin de, tarafların birbirlerinin lehine yaptıkları propagandalar olduğunu söylemek gerekir. Irak, Şiiilerin önemli ibadet yerlerinin, din âlimi yetiştirme okullarının olduğu ve saygın din âlimlerinin olduğu önemli bir ülkedir. Irak'ın Necef kentinde bulunan "Havza El İlmiye" okulu, Irak'taki en önemli Şii okullarının başında gelmektedir. Bu okullar içinde yer alan "taklit mercileri", hangi etnik gruba mensup olursa olsun bütün Şiiilerin, dünyevi ve uhrevi işleri için kendilerine yön vermesi gereken bir rehberin dini otoritesini ifade etmektedir. İran devrimiyle birlikte yeni İslami rejim, Irak'taki Şii etkinliğini kullanarak Irak'ta yayılma politikaları yürütmüştür. Saddam Hüseyin yönetiminin buna karşı gelmesi, iki ülke arasında 8 yıl sürecek savaşa neden olmuştur (Erkmen, 2010).

Irak, 1980'nin Eylül ayında İran'a; İran'ın, Irak'ın güneyindeki Şiiilere yönelik propaganda yapması, Saddam Hüseyin'in 1975 Cezayir Antlaşmasıyla Şattularap denetiminden vazgeçerek İran'a bıraktığına pişman olması ve son olarak Iraklılar tarafından Arabistan olarak tanımlanan, petrol bakımından zengin Kuzistan bölgesini kurtarmayı amaçlaması gerekçeleriyle saldırmıştır. Saddam Hüseyin'in amaçları tutmamış, Kuzistan da ki Araplar ve İranlı Kürtler Irak güçlerine yardım etmemiştir (Bruinessen, 2013). Ancak buna rağmen, savaşın kesin bir kazananı olmamıştır. İki ülke arasındaki savaş, genel hatlarıyla değerlendirildiğinde her iki tarafın da kaybettiğini söylemek mümkündür.

5.2. İran-İrak Savaşı, Körfez Krizi Ve Sonuçları

İran-İrak Savaşı sekiz yıl sürmüş, savaşta bir milyon kişi hayatını kaybederken, iki milyon kişi de yaralanmış ya da sakat kalmıştır. Savaşın ekonomik maliyeti ise bir trilyon doları geçmiştir. Cephe sisteminin savaşta kullanılmasını, 1. Dünya Savaşına benzetmek mümkündür. Bu savaşta taraflar, birbirini hareket edemez hale getirerek kazanan bir tarafın olmamasına olanak sağlamışlardır. Buna rağmen, yine de bir

ateşkes sağlanamamış, öte yandan Irak, 1983'te İran'ın sayısal üstünlüğünü dengelemek amacıyla, 1925'te Cenevre Protokolleriyle yasaklanan kimyasal silahları kullanmıştır (Galbraith, 2007).

20. y.y'nin en uzun savaşı 1990'da resmen sona ermiştir. Sınırlarda başlayan savaş şehir savaşına dönüştükten sonra, her iki tarafta da büyük kayıplara neden olmuştur. İran, ABD yardımından yoksun olduğu için, 13-19 yaş nüfusunu devrim sözleriyle motive ederek cepheye sürmüştür. Irak, ABD silahlarıyla desteklendiği için İran'a göre daha avantajlı konumdaydı. Irak'ın silah üstünlüğü 1988'de Fao yarımadası zaferini getirmiş ve İran'ı ateşkes antlaşmasını imzalamaya zorlamıştır (RUPE, 2006).

Irak'ta petrol gelirlerinin artmasıyla yaşanan altın çağ, 1980-88 İran-İrak Savaşı'nın başlamasıyla çökmeye başlamıştır. Irak'ın savaş maliyeti yıllık 15 milyar dolar, savaş, 1.169 kilometrelik cephede süren bir savaş haline dönüşmüştür. Böylece on binlerce kişinin ölmesine ve yaklaşık olarak 50 bin gencin savaş esiri düşmesine neden olmuştur. Bu kadar geniş bir alanda devam eden savaşın, 14 milyon Irak nüfusuna oranlandığında, ABD'nin Vietnam'daki savaşta ödediği maliyetten daha yüksek bir maliyet olduğu görülmektedir (Polk, 2007). Savaş devam ederken ve savaş sonrasında Saddam Hüseyin yönetimi, Iraklı Kürtlere karşı yürüttüğü katliamlar, bölge politikasının geleceği açısından çok önemli etkiler ortaya çıkarmıştır.

Savaşın Kürtler üzerindeki etkisinin yanı sıra İran'a karşı yapılan savaş ise, neredeyse bir İranlı kuşağı yok etmiştir. Kürtlerle ve İran'la yapılan çatışmalar, Irak'ın kalkınma hamlesini sekteye uğratmıştır. Oluşturulmaya çalışılan modern Irak devlet vizyonu, savaşların getirdiği olumsuz koşullar nedeniyle çökmüştür. Irak'taki istikrarsızlık ve huzursuzluk, meslek sahibi bir milyon Iraklı'nın Irak'ı terk etmesine neden olmuştur. Irak'taki bütün bu olumsuz süreç, Saddam'ı gerektiği kadar etkilememiştir. Saddam Hüseyin'in uyguladığı politikalar, onun iktidar amacından başka amacının olmadığını göstermiştir. İktidar hırsı Saddam Hüseyin'i o kadar çevrelemişti ki, akraba, ordu mensubu ve farklı herhangi bir gruptan muhalif olanlar, ya zorla susturulmuş ya da ortadan kaldırılarak etkisiz hale getirilmiştir. Özetle; Saddam Hüseyin'in amacı sadece kendi iktidarını korumaktı. Bunun için gerekli olan her türlü araca başvurmaktan kaçınmamıştır (Polk, 2007).

Sonuç olarak, İran-Irak Savaşı'nın, Irak'ın başlattığı iddialı sosyo-ekonomik projelerin eksik kalmasına ve yetenekli elemanların işsiz kalmasına neden olduğu tarihi verilerle kanıtlanmaktadır. Irak halkının coşkuyla katıldığı Irak'ın kalkınma projesine, savaşla birlikte coşku, yerini tedirginlik ve korkuya bırakmıştır. Irak ekonomisi savaşla birlikte her geçen gün kötüye gitmiştir. Suriye'nin petrol ihracatını kısmî olarak kesmesiyle birlikte, Bağdat yönetimi en az 25 milyar dolar “fırsat maliyeti” ödemiştir (Polk, 2007). Şimdiye değin yazılan veriler ışığında şu netice açıkça görülmektedir: İran-Irak Savaşı 8 yıl sürmüş olmakla birlikte her iki tarafta bu savaşı kaybetmiştir. Savaşın maddi kayıpları bir kenara bırakılsa bile manevi kayıplarının her iki ülke halklarında uzun sürecek travmatik sorunlara yol açtığı görülmektedir. Bu savaşın bitiminin getirdiği sorunlar, Kuveyt sorununa yol açmıştır.

İran'la yapılan 8 yıllık savaş, Kürtlerle yapılan savaşlar Irak ekonomisini zayıflatmıştır. Irak halkı ve Saddam Hüseyin'in etrafındaki elit grup, Irak'ın durumundan memnun değildi. Saddam Hüseyin yönetimi iktidarını korumak için acil para ihtiyacı gerekliliğini göz önünde bulundurarak, Irak petrolünün 1990'larda düşük bir fiyata varil başına 21 dolara satmıştır. Ancak gelirler yeterli olmayacak ki 6 ay sonra petrolün satışı varil başına 11 dolara inmiştir. Saddam Hüseyin'e destek veren Arap devletleri, savaş sonrasında destek vermedikleri gibi, savaş esnasında verdikleri kredi desteklerini de istemekteydiler (Polk, 2007).

Saddam Hüseyin, ülkesinin içindeki ekonomik sıkıntıları aşmak için Kuveyt'e saldırmayı düşünmüş ve bu yönde hazırlıklar yapmıştır. Saddam Hüseyin'in Kuveyt işgali hazırlıkları, dönemin Ürdün Kralı ve Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek tarafından telaşla karşılanmıştır. Bu ülke liderlerinin arabuluculuk faaliyetleri etkili olmamış, Saddam Hüseyin'in petrol fiyatlarını düşüren Kuveyt, BAE ve OPEC kotasına uymakta kararlılık göstermişlerdir. Bu durumda Irak petrolünün düşük fiyata satılmasına neden olmuşlardır. Dolayısıyla bu durumda Irak zarar etmiştir. Saddam Hüseyin, Kuveyt'e saldırı için iki ülke sınırında bekletilen birliklerini Kuveyt sınırına yönlendirdikten sonra, ABD büyükelçisi April Glaspie'yi Kuveyt'e yapılacak bir işgal de ABD'nin tutumunun nasıl olabileceğini sormuştur. Bunun üzerine ABD büyükelçisinden aldığı cevap şu şekildeydi: “*Kuveyt'le herhangi bir savunma antlaşmamız yok ve Kuveyt'e verilmiş özel savunma ya da güvenlik taahhütleri de yok*” (Polk, 2007, s. 159). Bu açıklamanın yanı sıra Washington'dan diğer ABD büyükelçiliklerine gönderilen talimatlar, ABD'nin sınır

anlaşmazlıklarında herhangi bir tutum almayacağı yönündeydi (Polk, 2007). Bütün açıklamalar Saddam'ı Kuveyt işgali konusunda daha da cesaretlendirmiştir. Ancak şurada şöyle bir yorum yapmakta mümkündür: ABD, Saddam Hüseyin'in Kuveyt işgaline göz yumabileceğini göstererek Kuveyt'in Irak tarafından işgali için fiili bir zemin hazırlamıştır. İşgal gerçekleşikten sonra da ABD, İran'la istediği şekilde zayıflatamadığı Saddam Hüseyin rejimini kendi liderliğinde kuracağı bir uluslararası koalisyon gücüyle zayıflatacak ve Irak halkı tarafından Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesini sağlayacaktı (Polk, 2007).

Ancak yaptırımlar süreci yürürlüğe konulmadan önce, Saddam Hüseyin yeniden toparlanma düşüncesiyle Kuveyt'i işgal edecektir. Ne var ki Saddam, Kuveyt işgalinin onun sonunun başlangıcı olduğunu göremeyecek kadar yanlış bir politika izlemiştir. Uluslararası ilişkilerde, ciddi ve ayağı yere sağlam basan politikalar yapmak için, devlet yöneticileri kendi iktidarlarını değil, halkının refahını ve devletin bekasını düşünmeleri gerekmektedir. Ancak dikta rejimlerinin halkın refahı ve devletin bekasını, kendi iktidarlarının devamına alet etmeleri aslında bir yerde farkında olmadan kendi iktidarlarının da sonunu getirmektedir. Nitekim Saddam Hüseyin'in iktidarını koruması için başvurduğu Kuveyt işgalinde, bu gerçek açıkça görülmektedir.

Yukarıda belirtilen İran-Irak Savaşı'nın sonuçlarına ek olarak şu veriler, Kuveyt işgalinin nedenlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. 8 yıllık İran-Irak savaşı sonrası Irak'ta; işsizlik, düzensiz bir ekonomi, yüksek enflasyon ve büyük bir dış borç ortaya çıkmıştır. Irak'ın petrol gelirleri 1980'de 26,3 milyar dolarken, 1988'de 11 milyar dolara gerilemiştir. Bu kötü gidişata 1989'da yüzde 9'luk ekonomik daralmada eklenmiştir. Dış borçlar ödendikten sonra Irak, içeride kamu düzenini ve refahı sağlayacak mali bir bütçe kalmamış, bu şartları düzeltmek amacıyla Saddam Hüseyin yönetimi Kuveyt işgali seçeneğine başvurmuştur. İran'la yapılan savaşın yanlış ve anlamsız bir savaş olduğu ortadayken, Saddam Hüseyin bir yanlış hesap daha yapmıştır. Yanlış hesap Bağdat'tan dönmedi, Bağdat'ı vurdu: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Irak'a ambargo ilan etmiş, petrol ithalatı yasaklanmıştır. Ambargo sonrası 1,5 aylık savaşın ağır sonuçları ve savaş sonrasında da yaptırımların devam etmesi Irak'ın zengin bir durumdan yardıma muhtaç bir duruma düşmesine neden olmuştur (İ.H.H., 2003).

Kuveyt işgalinin makul gerekçeleri olmalıydı ki, işgal uluslararası kamuoyu tarafından kabul görsün. Irak yönetimi; Kuveyt, kendisi ve diğer kardeş Arap devletleri için İran'a karşı savaşıran Irak'a verdiği kredi borçlarını silmeli ve yeni yardımlar yapmalı şeklinde gerekçeler ileri sürmüştür. Oysa Kuveyt bunu yapmayıp, Irak'ın aleyhine oluşturulan ekonomik yaptırımlar ağına katılarak, OPEC tarafından belirlenen günde yaklaşık olarak 2 milyon varillik kotayı aşarak, Kuveyt ve BAE petrol fiyatlarını aşağıya çekmiştir. Saddam Hüseyin'in daha da ileriye giderek ortaya attığı gerekçesi ise şu olmuştur: Kuveyt, sınıra yakın Rumeyla bölgesinden sondaj yoluyla petrol çalmaktadır. Irak'ın Basra Körfezi kıyısındaki üretimi için bir çıkış kapısı oluşumu, Kuveyt tarafından önlenmeye çalışılmaktaydı. Kuveyt bir emperyalizm kalıntısıydı ve ortadan kaldırılmalıydı. Ayrıca Kuveyt, Irak'ın eski toprağıydı ve yeniden Irak'a katılmalıydı. Irak kamuoyunda Kuveyt'in Irak'a yeniden dâhil olması görüşü kabul görmüştür (Polk, 2007). Saddam Hüseyin yönetimi bu gerekçeleri dayanak göstererek Kuveyt'i işgal etmiştir. Kuveyt'in işgali uluslararası kamuoyunda çok önemli etkiler ortaya çıkarmıştır.

Kuveyt, kendi rızasıyla 1871'de Osmanlı İmparatorluğunun Basra vilayetine katılmıştır. 1. Dünya Savaşından sonra 1920'de İngilizler tarafından işgal edilen Irak, 1932'de kâğıt üzerinde kalan bir bağımsızlık statüsüne kavuşmuştur. Ancak Kuveyt Irak topraklarına dâhil edilmemiştir. Irak, Kuveyt üzerinde hak iddia etmekten vazgeçmemiştir. İngilizler 1961'de Irak'tan çekildikten sonra, Irak, Kuveyt üzerindeki hak iddiasını yeniden gündeme taşımıştır. Irak, Kuveyt ve İran sınırları arasında kalan dar bir şeritten Basra Körfezine ulaşmaktadır. Bundan dolayı ve tarihi referans alan Irak yönetimleri, Kuveyt üzerindeki emellerinden vazgeçmemiştir. Nitekim Saddam Hüseyin'in 1991'deki Kuveyt işgali bunu göstermektedir (RUPE, 2006). Saddam Hüseyin yönetimi Kuveyt işgali için uluslararası kamuoyunu ikna etmek için ileri sunduğu gerekçeler, uluslararası kamuoyu tarafından kabul edilmemiştir. Kuveyt'in petrol zengini bir Körfez ülkesi olması bu sonucu ortaya çıkartmıştır.

Batılı güçler Irak'ın Kuveyt'i işgal girişiminde şaşkınlık durumu yaşadılar. Bu şaşkınlık durumu geçtikten sonra ABD, Kuveyt işgali esnasında BMGK'yı Irak'ın Kuveyt'ten acilen çekilmesini öneren 660 sayılı kararı 14-0 oyuyla kabul etti. Bu durumun daha ilginç olanı, iki zıt düşünce ve iki düşman olan ABD ve SSCB, Irak'ın Kuveyt işgalini kınayan ortak bir açıklama yayımlamaları olmuştur. Saddam

Hüseyin'in bu gelişmeleri önemsememesine karşın BMGK, birkaç gün sonra daha da ileriye giderek, Irak'a ticaret boykotu uygulanması için 661 sayılı kararı almıştır (Polk, 2007).

BMGK'nin aldığı kararlardan sonra Saddam Hüseyin, Kuveyt krizinin çözümü için öneri sunduysa da, bu öneri ABD tarafından reddedildi. Ürdün, Fas, Libya, Fransa ve Yugoslavya kendi önerilerini ortaya atmalarına rağmen, bu öneriler ya Irak tarafından ya da ABD tarafından reddedilmiştir. Kuveyt krizinin çözümüne yönelik en ciddi öneri Mihail Gorbaçov'un Güvenlik Kurulu üyelerinden Dr. Evgeni Primakov'dan gelmiştir. Primakov, Saddam'ı iki koşulla Kuveyt'ten geri çekilmeye ikna etmiştir. Bu şartların birincisi, Amerikan kuvvetlerinin de geri çekilmesi şartı; ikincisi ise, nükleer silah sorunu, İsrail-Filistin sorunu ve Ortadoğu'da çözüm bekleyen diğer bütün sorunların çözümü için uluslararası bir konferans toplanacaktır. Ancak bu öneriler, ABD Başkanı Bush'a iletilmişse de kabul görmemiştir (Polk, 2007). Irak'a yönelik yapılacak savaşta ABD koalisyon güçlerine öncülük etmiştir. Koalisyon güçlerinin oluşum sürecinde, ciddi bir destek için ABD tarafından ülkelere mali yardımlar yapılmıştır.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle birlikte Irak'a yönelik yapılacak saldırı koalisyonun oluşumu için desteği aranmıştır. Arap ülkelerinin Mısır'ın koalisyona katılımı için Bush yönetimi, Mısır'ın borçlarını silip yeni krediler sağlamıştır. Türkiye'ye askeri donanma sevkıyatı, krediler ve tercihli ticaret kolaylıkları sağlanmıştır. Suriye'ye mali, askeri yardımların yanı sıra Lübnan'daki askeri müdahalenin devamına izin verilmiştir. SSCB'ye Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinden sağlanan birkaç milyar tutarında borç, kredi ve nakit yardımı yapılmıştır. ABD liderliğinde uluslararası bir koalisyon kurulmasının belirlenmesiyle birlikte, BMGK da 678 sayılı karar elde edilmiştir. BM Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar son bir umutla, 13 Ocak 1991'de Bağdat'a Saddam'ı işgalden vazgeçmesi için ikna etmeye çalışsa da, Saddam Hüseyin uzlaşmaya yanaşmamıştır (Polk, 2007). Böylece 1991'de ki 1. Körfez Savaşı, 678 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla 17 Ocak'ta başlamış, 24 Şubat'ta da kara harekâtına dönüşmüştür. Irak'ın 27 Şubat'ta çekilmesiyle birlikte Körfez Savaşı sona ermiştir (İ.H.H., 2003).

Irak güçleri, uluslararası koalisyonun başlattığı saldırılar karşısında teslim bayrağını 27 Şubat'ta çekmiştir. Irak için bu savaşın çok ağır maliyeti olmuştur. Iraklı 10 bin

sivil ve 30 bin Irak askeri ölmüştür (Polk, 2007). ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon güçleri Irak güçlerinin çok ağır kayıplar vermesine neden olmuştur. Irak güçleri, ağır kayıplarının öcünü alırcasına birliklerini Kuveyt'ten geri çekerken 700'e yakın petrol kuyusunu ateşe vermiştir. Bu olay sonucu Basra Körfezi'ne boşaltılan petrol nedeniyle, 900 kilometrekarelik bir yağ tabakası oluşmuştur (Polk, 2007).

Savaş sonrası oluşacak yeni dönemde, modern Irak oluşumu süreci tekrardan oluşturulamamıştır. BMGK 3 Nisan 1991'de aldığı 687 sayılı kararla, Irak'ta yaptırımlar dönemini başlatmıştır. Böylece Irak kitle imha silahlarını ve bunların üretildiği tesisleri tasfiye ederek, BM Özel Komisyonu'nun kısıtlamalara uyulup uyulmadığı kontrol edilerek ve nükleer silahlar konusunda Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International Atomic Energy Agency; IAEA) birlikte hareket edecektir. Irak bu yaptırımları geciktirerek uymamaya çalıştığı zamanlarda ABD, İngiltere ve Fransa uçaklarının hava saldırılarına uğramıştır (Polk, 2007). ABD'nin Körfez Savaşı sonrasında Irak'a yönelik uyguladığı yaptırımlar, Irak halkının yaşam standartları üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Yaptırımların en fazla kadın, çocuk ve yaşlılara olumsuz etkileri olmuştur. Yaptırımlar ülkesi Irak'ta ki bu olumsuz sürece rağmen Saddam Hüseyin, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgaline kadar iktidarını koruyabilmiştir.

1991'deki 1. Körfez Savaşı sonrası Irak'ta kararlı ve güçlü bir hükümete yönelik uygulanan yaptırımlar; farklı alanlara yönlendirilip, zayıflatılmaya çalışılan Saddam Hüseyin iktidarının daha fazla güçlenmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yaptırımlar, Irak halkını ve komşu ülkeleri çok ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bundan dolayı Irak halkı, Saddam Hüseyin hükümetinden çok, yaptırımları devreye koyan güçlere tepki göstermiştir. Irak hükümeti, mali sıkıntılara rağmen, yaptırımlara karşı silahlanmaya giderek cevap vermiştir. Bu yaptırımlar sonucu, kendi topraklarından geçen petrol boru hattını kapatmak zorunda kalan Türkiye'nin zararı, yaklaşık olarak 10 milyar dolar olmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, yaptırımların her alanda ve her zaman için sıkı bir şekilde uygulanması mümkün olmamıştır. Bundan dolayıdır ki, Türkiye ve Irak arasındaki üstü kapalı ticari ilişkilere kısmen göz yumulmuştur (Polk, 2007). İran-İrak Savaşı sonrası Irak, BM'nin 1990'da getirdiği yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu kararla birlikte Irak; kimyasal, biyolojik ve nükleer silah geliştirme programını bütünüyle kullanılamaz hale getirecek, uzun menzilli füzeler imha edilecekti. Bunların yanı sıra, ABD'nin belirlediği Irak-Kuveyt sınırı Irak

tarafından kabul edilecek, Irak savaş tazminatı ödeyecek ve Kuveytli savaş esirleri iade edilecekti. Bu konuların birçoğunun belirsiz olması ve tartışmalara yol açmasından dolayı, yaptırımların süresiz olarak uzatılmasının önü açık tutulmuştur (RUPE, 2006).

1991 Körfez Savaşı sonrası Irak'a uygulanan yaptırımlara yönelik BM'nin, 1998'de Irak'ta yaptığı anket sonucuna göre, Orta ve Güney Irak'ta 5-6 yaş çocuk grubu ölüm oranının önceki on yıla göre iki kat arttığı ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı şudur: 1998'e kadar fazladan 500 bin çocuk ölümdür. Bu sayıyı aylık oranladığımızda 5 bin çocuk ölümü sonucuna varmaktayız. Bütün bu olumsuz tablonun dışında Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations Children's Fund; UNICEF)'in çocuk ölümlerinin yüzde 70'inin ishal ve akut solunum yolu enfeksiyonlarından kaynaklandığını belirtmiştir. ABD bombalarının Irak'ın alt yapısını bilinçli olarak hedef alması, Irak halkının oluşan kötü yaşam koşullarının suçlusu olarak Saddam Hüseyin rejimini görüp devirmesi amaçlanmıştır. Ancak ABD, Irak'a atılan bombaların ve uygulanan yaptırımların Irak halkını felakete sürükleyeceğini görmemezlikten gelmiştir. UNICEF'in 1997'deki raporunda Irak'ta yaptırımlar sonucu ölen insan sayısı 1,2 milyondur (RUPE, 2006).

Irak'a uygulanan yaptırımlarla, Saddam Hüseyin rejiminin doğal bir süreçle Irak halkı tarafından devrilmesi planlanmıştır, yaptırım şartları o kadar ağırdı ki, Irak'ta 1997'den 1998'e kadar BM İnsani Yardım Koordinatörlüğü görevinde bulunan Denis Halliday, kasıtlı "soykırım" olarak tanımladığı yaptırımlardan dolayı görevinden istifa ederek tepki göstermiştir. Yerine gelen Has von Sponeck, aynı sebepten dolayı 2000 yılında istifa etmiştir. Bu vicdanlı insanlara katılan diğer bir isim, Dünya Gıda Programının Irak temsilcisi Jutta Burghardt da görevinden istifa etmiştir (RUPE, 2006).

5.3. Savaşın Sonlarına Doğru Enfal Operasyonu: 1988 Halepçe Katliamı Ve Irak Kürtlerine Etkileri

Enfal Operasyonları, Saddam Hüseyin rejimi döneminde, Saddam Hüseyin'in kuzeni Hasan Ali El Mehid komutanlığında 1987-89 yıllarında Irak Kürtlerini yok etmeye yönelik yürütülen geniş kapsamlı bir operasyondur. Bu operasyonlar sırasında Irak

Kürtlerinin yaşadığı yerlerin çoğu boşaltılmıştır. Ancak İran sınırında ki Kürt bölgesi, operasyonların sonuna doğru rejim tarafından 1987'de yeniden inşa edilmesine karşın boşaltılarak yıkılmıştır. Bu bölge Dokan Gölü ile İran sınırı arasında kalan Qeladize bölgesidir. Bölge Irak ordusu tarafından kuşatılıp, Iraklı Kürtlere bölgeyi boşaltmaları için 1 ay süre verilmiştir. Bu süre sonucunda bölge ağır silahlar ve tanklarla yıkılarak, 24 Temmuz 1989'da resmen yasak bölge ilan edilmiştir (M. E. Watch, 2004). Enfal Operasyonları süresince Irak'ta binlerce kişi katledilmiştir. Yukarıda ki örnek, operasyonların ne kadar geniş boyutta olduğunu göstermek için verilmiştir.

Enfal Operasyonlarıyla 100 bin masum Kürd'ün öldüğü tahmin edilmektedir. Enfal Operasyonları boyunca uluslararası kamuoyu, bölgedeki katliamları görmezlikten gelmiş, ancak 1988'de Halepçe'de yapılan katliamlar sonucu 5 bin masum Kürd'ün katledilmesi ve buradaki katliam fotoğraflarının uluslararası kamuoyuna duyurulması sonucu, uluslararası kamuoyu Irak'taki Kürtlerin durumunu ciddiye almaya başlamıştır. Böylece Iraklı Kürtlerin sorunları, uluslararası kamuoyunda Halepçe katliamıyla gün yüzüne çıkıp bu Halepçe katliamıyla sembolleşmiştir (Aziz, 2013).

Reagan Başkanlığındaki ABD yönetimi, Saddam Hüseyin'in Irak Kürtlere yönelik kimyasal silah kullanmasına ve Irak'ın İran'a yönelik kimyasal saldırılarına tepkisiz kalmıştır. Kürt köylerine yönelik kimyasal saldırılar 1987'de başlamış, bundan haberdar olan ABD istihbarat birimleri herhangi bir önlem almamış ve saldırılar sonucu uluslararası kamuoyu herhangi bir tepki göstermemiştir. 15 Mart 1988'de İran devrim muhafızları ve Kürt peşmergeleri Halepçe'yi ele geçirmiş, bir gün sonrasında da Irak uçaklarından atılan bombalarda etrafa bir koku yayılmış ve bunun sonucunda binlerce kişi ölmüştür (Galbraith, 2007).

Irak yönetimi 1988'de Halepçe'ye kimyasal saldırıda bulunarak Kürtlere ne kadar kararlı olduklarını göstermiştir. Bundan dolayıdır ki, 1991 Körfez Savaşı sonucu ayaklanan Kürtlere karşı sert tepki gösteren Irak yönetiminin olası yeni bir kimyasal silah saldırı tehdidine karşı iki milyona yakın Kürt, İran ve Türkiye dağlarına akın etmiştir. Medyanın, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand ve Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın baskıları sonucu ancak BM, 5 Nisan 1991'de 688 sayılı karar ile 36. Paraleli ve yukarısını yani; Irak Kürt bölgesini uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. Bu karar sonrası Kürtler yurtlarına geri dönmüş ve Kerkük'ü de içine

alacak şekilde Kürt bölgesini genişletmişlerdir (Bozarslan, 2015). BM'nin 688 sayılı kararı Kürt siyasi tarihi açısından çok önemlidir. Nitekim bu karar ile Kürt siyasi tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Iraklı Kürtlere yönelik yapılan zulüm ve baskılar, 1988 Halepçe katliamına kadar uluslararası kamuoyu tarafından görmezlikten gelinmiş, ancak Halepçe katliamıyla birlikte Iraklı Kürtlerin lehine uluslararası bir kamuoyu oluşmuştur.

Irak'ın Halepçe katliamı uluslararası kamuoyunda beklenmedik bir etki oluşturmuştur. Nitekim Irak'ın, İran tarafından ele geçirilen Halepçe, Komal ve Duceyre kasabalarına sinir gazı atması ve bu saldırılarda 5 bin Kürd'ün katledilmesi olayı BM'ye götürülmüştür. BM'nin Genel Sekreteri Cuellar'a başvuran İran'ın BM temsilcisi Muhammed Cafer Mahallati, Irak'ın Halepçe, Komal ve Duceyre kasabalarına düzenlediği sinir gazı sırasında 5 bin kişinin katledildiğini belirtmiştir. Cuellar'dan bölgeye gözlemci istenmiştir. Ancak bölgeye gözlemci heyeti gönderilmesinde bir karara varılamamıştır. Mahallati, saldırılar esnasında yaralanan birçok kişinin kendi hastanelerine taşınarak tedavi edildiklerini, ayrıca saldırılardan etkilenenlerin yüzde 70'inin kadın ve çocuklardan oluştuğunu belirtmiştir (Tercüman, 1988a).

Irak'ın Halepçe'ye kimyasal silah saldırısı uluslararası kamuoyu tarafından çok ciddi tepkilerle karşılanmıştır. Kanada Dış İşleri Bakanı Joe Clark, ülke olarak kimyasal silah kullanımına karşı çıktıklarını ve aktif olarak da İran ve Irak'a silah satımına karşı olduklarını açıklamıştır. Londra ve Paris'te yaşayan Kürt göstericiler, ellerinde taşıdıkları posterlerle Irak'ı ve Irak'a silah satımını protesto ettiler. Irak'ın Kuzeyinde yönetime karşı savaşan Kürt peşmerge grupları kimyasal silah kullanımı iddialarını yeniden gündeme getirdiler. Kürt peşmerge grupları adına Lefkoşe de bir açıklama yapan sözcü, Irak'ın ülkenin kuzeydoğusundaki Kürt köylerine karşı yeniden kimyasal silahlarla saldırıya geçtiğini bildirdiler (Tercüman, 1988b).

Kürdistan'da İran-Irak Savaşı'nın sonlarına doğru başlayan Enfal operasyonları büyük tahribatlarla devam etmiştir. Bu kıyımlar sonucu 1990'ların sonlarına doğru 7 bin Kürt köyünün 4 bini yok edilmiştir. Halepçe ve Raniya gibi kasabalar da yerle bir edilerek, bu bölgedeki halk Yeni Saddam Hüseyin kentlerine yerleştirilmiştir (Bruinessen, 2013). ABD'nin Irak işgali, aslında Irak Kürtlerine özerklik yolunu açmıştır. Kürt bölgesinin Irak'a bağlanması yanlışı, W. Churchill'in 1921'de Lloyd

George koalision hükümetinde Ortadoğu'dan sorumlu bakanıyken Kürtler, Arap Irak'a dâhil edilmiştir. Kürtler bu karara karşı 20. y.y. boyunca isyan etmiştir (Galbraith, 2007). Iraklı Kürtlerin kararlı bir şekilde sürdürdükleri isyanlarının 1990'lardan sonra ciddi ve olumlu neticeler verdiği görülmektedir. İran-Irak Savaşıyla her iki ülkede; siyasal sosyal ve ekonomik çöküntü içerisine girmiştir. Savaşın uzun sürmesi yaklaşık olarak 1 milyon insanın ölmesine neden olmuştur (Garzanu, 1988).

5.3.1. Savaşın Iraklı Kürtlere Kısa Dönemde ki Etkileri (1988-1991)

İran-Irak Savaşı döneminde Peter Galbraith, ABD Büyükelçiliği Danışmanı Haywood Rankin'in Süleymaniye kentindeki izlenimlerini özetle şöyle vermek mümkündür: Celula ve Süleymaniye arasında tahrip edilmiş yirmi dokuz kasaba ve köy vardı. Yarıya kadar yıkılmış binaların yanında çalışır vaziyette buldozerler vardı. Bazı yerlerde tahribat ve yıkım daha ileri boyuttaydı: Meyve bahçeleri ve tarlalar yakılmış, camiler havaya uçurulmuş, mezar taşları devrilmiş ve su kuyularının etrafı dikenli tellerle çevriliydi. Yerli halkı kontrol etmek için ordu ve güvenlik birimlerine ait sağlam karakollar bulunmaktaydı. Aslında sadece bu tablo Irak Kürtleriyle ilgili yeterli bilgi vermektedir (Galbraith, 2007).

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle birlikte Kürtler, eline geçen fırsatları değerlendirmiştir. 16 Ocak 1991'de müttefik güçlerin Irak'ı bombalaması sonucunda ortaya çıkan hasarı, peşmergenin topladığı istihbaratlar, ABD'ye araçlar yoluyla gönderilmiştir. Saddam Hüseyin bozguna uğratılmış, Şiiler ve Kürtler yeniden ayaklanmış, bunun üzerine sürgündeki Kürt liderleri geri dönerek bölgelerdeki güç kontrolünü yeniden ellerine almayı başarmıştır. Peşmerge, Irak tanklarını durdurmayı başarmış, kırsal nüfusun tahliyesini sağlamış ve böylece 18 bin kilometrekarelik alan Kürtlerin kontrolüne geçmiştir. Bunun yanı sıra ABD'nin müdahalesiyle, bu alana 7.700 kilometrekare daha eklenmiştir. Saddam, Kürtlerle özerkliği yeniden görüşmüşse de gücünü topladıktan sonra görüşmeleri yavaşlatmıştır. ABD'nin Kürtlere verdiği desteği devam ettirmesiyle, Saddam'da Kürtleri denemek amacıyla; Erbil ve Süleymaniye'nin yönetimini onlara bırakmıştır. Irak, ordusunu Kürt sınırının dışına çekmiş, kamu görevlilerinin maaşını ödemiş. Kürtler, bu durumu

bağımsızlık olarak algılayıp, sokaklarda özgürlüklerini kutlamıştır (Galbraith, 2007). Ancak bu olumlu tablo Saddam Hüseyin yönetimi tarafından tersine çevrilmiştir.

İsyanlar giderek Irak'ın birçok bölgesine yayılmış ve Irak'ın üçte biri isyancıların eline geçmiştir. Kürt ve Şii bölgelerinde 28 Şubat ve 1 Mart 1991 tarihleri arasında başlayan ayaklanmalar, Saddam Hüseyin yönetimince sert bir şekilde bastırılmıştır. Bir milyona yakın Kürt dağlık bölgelere sığınmıştır. Olumsuz hava koşulları yüzünden binlerce kişi ölmüş ya da hastalanmıştır. Batı medyasının olaylara ilgi göstermesi üzerine ciddi bir Batı kamuoyu oluşmuştur. Bunun üzerine BMGK 688 kararıyla ve 11 ülkenin katılımıyla Huzur Operasyonu gerçekleştirmiştir. Operasyon sonrasında 36. Paralelin kuzeyinde ki bölge uçuşa yasak kararı ilan edilerek güvenli bir bölge oluşturulmuştur. Bu karar, İKBY'nin kurulması sürecinde ki kuşkusuz en önemli gelişme olmuştur (İ.H.H., 2003).

Şii ayaklanması bastırılmış ve Şiilerin sığınak olarak kullandığı Irak'ın Güneyin deki 20 bin metrekarelik bataklık alan Irak güçlerince kurutulmuştur. Kürtlerin ayaklanması başarılı bir şekilde ilerlese de, hızlı hareket eden Irak ordusu karşısında yenilmiştir. Kürt ayaklanmasının yenilmesindeki diğer önemli bir nedende dış yardımın kesilmesidir. Kürtlerin bağımsızlık umudu yerini özerklik durumuna bırakmıştır. Komşu ülkeler Kürtlerin bağımsızlığını istememekte, öte taraftan Irak ordusu Kerkük'ü Kürtlerin elinden almış, ancak Kürtlerin fiili özerkliğe kavuşmasına engel olamamıştır. Kürtler Kerkük'ü sineye çekerken, Irak yönetimi de Kürtlerin özerkliğini sineye çekmiştir. Bu durum ABD'nin Irak işgaline kadar sürecektir (Polk, 2007).

Körfez Savaşı sonrası İran ve Türkiye sınırlarında bekleyen on binlerce Kürt olmasına karşın, ABD ve NATO öncülüğünde Irak'a saldıran uluslararası koalisyon sadece Türkiye sınırına yerleşen Kürtler için, Irak'ın kuzeyinde yer alan Amadiye ve Zaho vadilerini içine alan bölgeleri işgal ederek güvenli bölge oluşturdular. İran'a kaçan Kürtler için, güvenli bir bölge oluşturulmadığı için olsa ya da gerçekten de oluşturulan bu güvenlik bölgesi yetersiz oluşundan dolayıdır ki Kürtler, müttefik güçlerince oluşturulan güvenlik bölgelerinin yetersiz olduğunu söylemişlerdir (Bruinessen, 2013). 1991 Körfez Savaşı sonrası Irak fiili olarak ikiye bölünmüştür. Kürtlerin çoğunlukta olduğu Kuzey Irak ve Saddam Hüseyin yönetiminin yer aldığı Bağdat merkezli Irak (İ.H.H., 2003).

5.3.2. Savaşın Iraklı Kürtlere Orta Dönemde ki Etkileri (1991-2002)

Körfez Savaşı sonrası Irak yönetiminin medyayı da kullanarak sistemli bir şekilde yürüttüğü Kuzey Irak'ı Araplaştırma politikalarına Kürt liderler karşı çıkmıştır. Ancak Kürt liderlerin karşı çıkışları Bağdat yönetiminin; Kerkük, Hanakin ve Sincar bölgelerini Araplaştırma politikalarını sistemli bir şekilde devam ettirmesini engelleyememiştir (İ.H.H., 2003). Kürt siyasi tarihi için İran-İrak Savaşıyla birlikte, olumlu bir sürecin başladığını söylemek mümkündür. Ancak bu olumlu sürecin uzamasının en önemli nedenlerinden biri olarak, Kürt liderleri arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmaları görmek mümkündür.

1992'de bir Kürt devleti kurmak için; Irak Kürdistan Cephesi, Kürt Bölge Meclis Başkanı ve Kürt bir Başkan seçmek için seçimlere gittiler. Böylece Irak'ta şimdiye değin ilk demokratik seçim yapılmış oldu. Seçimlerin adil bir şekilde yapılması için çok geniş bir alanda yüzlerce oy kullanma yeri hazırlandı. İnsanlar buraya çok uzak mesafeleri kat ederek gelip oy kullandılar. Bu zorluklara rağmen seçimlere katılım oranı yüzde 80'ni bulmuştur. Oylar KDP ve KYB arasında paylaşılmış, bundan dolayı da iktidar paylaşılmıştır. Ancak iç anlaşmazlıklar yüzünden, iki taraf arasında 1994'te çatışma çıkmıştır. KYB 'ye İran destek vermiş, Mesut Barzani'de Saddam Hüseyin'e sığınmıştır. Irak ordusu Erbil'e girerek KYB'yi dışarı sürmüş, KDP iktidarı sağladıktan sonra, Saddam Hüseyin ordusunu geri çekerek sözünde durmuştur. 1996'da ABD, Kürtler için yeni bir model önermiştir. 2 yıllık diplomatik görüşmeler 1998'de netice vermiştir. İki partinin de kendi bölgeleri olacak. KYB, Süleymaniye'yi, KDP 'de Erbil ve Duhok'u almıştır. Türkiye, iki taraf arasında barışı sağlamak için, insansız bölgeye askeri güç yerleştirmiştir. Her iki bölgenin de kendine özgü başkanı ve hükümeti olacak, ancak her iki tarafta kendilerini bölgesel Kürt hükümeti olarak tanıtmaktaydılar. Belirli bir süre geçtikten sonra, taraflar arasında işbirliği arttı ve Türkiye'den askeri gücünün çekilmesi istenmiştir (Polk, 2007).

1994-98 arasındaki dört yıllık KDP ve KYB mücadelesi 100 bin ile 110 bin kişinin mağdur olmasına neden olmuştur. Dört yıllık mücadele sonunda Washington'un arabuluculuğuyla, 1998'de imzalanan barış antlaşmasının uygulanmasıyla mağdur duruma düşen çok sayıda kişi, evlerine dönmüş ve mağduriyetleri giderilmiştir. Ancak ekonomik nedenler ve Kuzey Irak'taki mayınlardan dolayı birçok aile geri

dönememiştir. BM raporlarına göre, Kuzey Irak'ta bulunan mayınların temizlenmesi 35-75 yıl alacaktır (İ.H.H., 2003).

İKBY'nin temellerinin atıldığı en önemli gelişme olarak, 1991'in Nisan ayındaki BM'nin Kürtlere yardım taşıyan uçakları koruma gerekçesiyle kuzeyde "uçuşa yasak" bir kuşak oluşturmasıdır. Irak'ın 36. Paralelinin kuzeyine uçak göndermesini içeren bu yasak bir takım bahaneler ileri sürülerek 1998'e kadar devam ettirilmiştir (Polk, 2007).

2000 yılına gelindiğinde Irak petrolü üzerinde ki ambargolar kaldırılmıştır. Ambargo sonrası Irak'ın petrol ihracatından elde ettiği gelirler kısa sürede 30 milyar tutarına ulaşmıştır. Saddam Hüseyin rejiminin yeniden ekonomik olarak güçlenmesi önemli olmakla birlikte, en az bu durum kadar önemli olan diğer durum ise, Kürt muhalefetinin çökmüş olmasıdır. Kürtlerin dağ kültürüne olan sıkı bağı, Kürtlerde karakter olarak; özgürlüğüne düşkün, başına buyruk ve inatçılık gibi özelliklerin oluşmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. İşte bu özelliklerin sonucudur ki, kendi aralarında da tek bir otorite kabul etmemeleri sonucu, farklı güçler tarafından kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Kürtler arasında ki aşiret, din ve mezhep ayrımları sonucu farklı Kürt gruplarının birbirlerine karşı nefret duygularının oluşmasına sebep olmuştur (Polk, 2007). Ancak bu olumsuz duygular, Kürtlerin gelecekleri için bir araya gelip ortak yönetim kurmalarına engel teşkil etmemiştir.

Kürtler, fikir ayrılıklarına rağmen, ABD ve İngiltere koruması altında geçirdikleri on iki yılı iyi bir şekilde değerlendirerek, Irak Kürdistanı'nı yeniden kurdular. Irak, 70 yıllık Kürt yönetimi boyunca bin okul inşa etmişken, Barzani ve Talabani hükümetleri, 1992 ile 2003 arasında iki bin okul inşa etti. Bunun yanı sıra öğretmenlere yeni istihdam sahaları açılırken, Saddam Hüseyin yönetiminden kalan bir üniversiteye Duhok ve Süleymaniye de iki yeni üniversite daha açarak, eğitimin kalitesini de arttırmıştır. Tıp eğitiminin İngilizce verildiği bu üniversitelerin diplomaları İngilizce Tıp Birliği tarafından onaylanmaktaydı (Galbraith, 2007).

5.3.3. Savaşın Iraklı Kürtlere Uzun Dönemde ki Etkileri (2002-2005)

2001'de Amerika'da seçimlerde Yeni Muhafazakârlar iktidara gelmiştir. Yeni ABD Başkanı George W. Bush ve partilileri, kendilerini modern dünyada yapılması gerekli görülen yeni “Haçlı seferlerine” odaklanmış ve bunu da iktidara gelmeden önceki on yıl boyunca dillendirmişlerdir. ABD'ye yönelik 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a gerçekleştirilen saldırılar, Muhafazakârların idealini taşıdıkları “Haçlı seferlerini” gerçekleştirme yolunu açmıştır. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren El-Kaide örgütüne yönelik saldırılar ilk olarak Afganistan'a gerçekleştirilmiş ve daha sonra ki hedef, El-Kaide uzantılarının Irak'ta olduğu, Irak'ın kimyasal silahlara sahip olduğu gibi iddialar üzerine, diğer işgal bölgesi hedefi olarak Irak seçilmiştir. Irak işgalinin ABD kamuoyunda destek görmesi için Başkan George W. Bush, Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Irak'taki Saddam Hüseyin rejiminin kötü ve tehlikeli bir rejim olduğu propagandasını yapmışlardır. Bütün bu çalışmaların nihayetinde, 20 Mart 2003'te Irak, “Haçlı seferleri” kapsamında Afganistan'dan sonra işgal edilen ikinci ülke olmuştur (Polk, 2007). Irak, ABD için çok büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü ABD'nin Ortadoğu'da kabul edilebilir şartlarda petrol dolaşımını sağlama amacı ABD hükümetinin yarım asırlık hedeflerinden biri olmuştur (Polk, 2007). ABD, Irak'taki hedeflerine ulaşmak için kamuoyu diplomasisi kullanmak amacıyla, Irak'ta kimyasal silah var propagandası yapmıştır. Irak işgalinin en büyük zararı, kuşkusuz Irak halkına olmuştur. Yıllarca baskıcı Saddam Hüseyin yönetiminin zulümlerine maruz kalan Irak halkı, ABD işgaliyle birlikte daha fazla ölüm ve zulüm görmüştür.

ABD'nin Irak'ı işgaliyle ortaya çıkan en büyük eksikliklerinin başında Arapça bilen ABD personelinin yetersiz olmasıdır. Müslümanlar için önemli olan bu dört kavramın; şehit, cihat, müçtehit ve selefi kavramlarının batılılar tarafından yanlış çevrilmesi sonucu Irak'ta birçok yanlış olaylar gerçekleşmiştir. Şehit kelimesi, ş-h-d kökünden gelip tanıklık etmek anlamında kullanılırken, İngilizcede bu kelime yakından uzaktan ilgisi olmayan “yüz karası” olarak çevrilmiştir. İngilizcede “kutsal savaş” olarak çevrilen cihat kelimesi c-h-d kökünden türetilmiş olup, bu kökün temel anlamı sıkı çalışmak ve gayret etmek anlamına gelmektedir. Arapça da müçtehit olarak ve dini bilgi edinmiş saygın âlim olarak kullanılan bu kelime, İngilizceye “dinsel önder” olarak çevrilmiştir. Dördüncü ve son kavram olan selef kelimesi Arapça da s-l-f köküne dayanmaktadır. Bu kavram da batılıların yanlış anlamlar

yükleyerek tanımladıkları bir kavramdır. “Geçmiş”, “gelecek”, “öncü” ve “artçı” anlamlarında kullanılmıştır. Oysa Müslümanların kullandıkları anlam, arındırma anlamında kullanılmıştır. Bu kavramı öz anlamıyla kullanan gruplar olduğu gibi bu kavramın öz anlamına aykırı düşecek şekilde kullanan gruplarda olmuştur (Polk, 2007). İran-İrak Savaşı, dünya düzeninde önemli bir değişim ve dönüşümü getirmiştir. Dönemin Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek’in genel olarak ifade ettiği gibi, El-Kaide ve lideri Usame Bin Ladinin yok edilmesi amacıyla başlatılan Irak işgali, binlerce El-Kaide mensubunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Polk, 2007). Hüsnü Mübarek’in ifade ettiği gerçeği, ABD’nin Irak işgali süreci boyunca görmek mümkündür. Nitekim ABD’nin Irak’tan çekilmesinin de bu gerçeği değiştirmediyi belirtmek gerekir.

Irak işgali sonrası 1200 kişilik bir denetçi ekibi ve Pentagon’dan gönderilen Yetmiş Beşinci Değerlendirme Özel Birliği, ABD yöneticilerinin iddia ettiğinin tersi bir durumun; Irak’ta herhangi bir kimyasal silah kanıtının olmadığını söylediler. Bu ekibin yanı sıra, Bush yönetiminin atadığı silah denetçisi Charles Duelfer, 6 Ekim 2004’te sunduğu 1000 sayfalık raporunda, kendinden önceki araştırma konusunu teyit edecek sonucun özeti şöyledir: Saddam Hüseyin rejimi, son on yıl içerisinde kimyasal silah üretmemiş ve edinmemiştir (Polk, 2007). Bu rapor da ABD’nin yanlış propagandalar ile kamuoyu diplomasi yaptığını göstermektedir. ABD’nin uluslararası sistemde başat güç olması, ABD’ye yönelik eleştirilerin bir yaptırım olarak uygulanmasını engellemiştir. 2. Dünya Savaşından sonra kurulan yenedünya sisteminin bir ürünü olan BM’nin de, ABD üzerindeki etkisinin yetersiz olması, yenedünyanın da adil bir sistem üzerine kurulmadığını, açık bir şekilde göstermiştir.

ABD’nin 2003 Irak işgali sonrasında Irak’ta Kürtler lehine birçok değişim yaşanmıştır. Iraklı Kürtler, on yıllardır özlemini çektikleri bağımsız devlet kurma idealine yaklaşmıştır. Iraklı Kürtlere yapılan yardım fonları ve bunun yanı sıra Türkiye, İran, Suriye ve Irak Araplarıyla yapılan ticaret, Irak Kürt ekonomisini geliştirmiştir. Ekonomik gelişmeyle birlikte, Irak Kürt halkının özgüveni artmıştır. Bundan dolayıdır ki Irak Kürtlerinin çoğunluğu, bağımsızlık dilekçesine imza atmış ve bayraklarını Irak Kürt bölgesinin her tarafına asmışlardır. Irak Kürtleri, kendi aralarındaki ihtilafları azaltarak, ulusal orduya benzer bir birleşik yapı oluşturmayı başarmışlardır. Irak’ın durumu göz önünde bulundurulursa, Irak işgalinin en fazla Iraklı Kürtlere yaradığını söylemek mümkündür (Polk, 2007).

2002'de KYB üyeleri yeniden bölgenin tamamını temsil eden parlamentoya Erbil'deki Ulusal Meclise tekrardan katılmayı kabul etmiştir. İlişkiler, gittikçe iyileşmiş, 2005'te KDP ve KYB birlik olarak Mesut Barzani'yi başkan olarak destekleyip, 2006'da Neçirvan Barzani başkanlığında tek bir hükümet kurmuşlardır (Galbraith, 2007).

2004'ün Ocak ayında, Kürt bölgesindeki hükümet dışı örgütler birleşerek Referandum Hareketi adında bir koalisyon kurarak, bağımsızlık için tam 1,700.000 imza toplayarak Bağdat yönetimine sunmuştur. Ancak hareket temsilcilerini Irak yönetiminden kimse kabul etmemiştir. Buna alternatif olarak Kürt bölgesindeki Ocak 2005 seçimlerinde, oy kullanılan her yerde referandum çadırları kurularak, iki milyon kişinin eş zamanlı olarak referandum içinde oy kullanılması sağlanmıştır. Oy kullananların yüzde 98'i bağımsızlık istemekteydi (Galbraith, 2007).

Iraklı Kürtler, 1. Körfez Savaşı'nda elde etmiş oldukları kazanımları, Irak'ın ABD tarafından işgalinden sonra da korumaya yönelik politikalar izlemiştir. Iraklı Kürtler, 1. Körfez Savaşı'nda elde ettikleri fiili özerkliği, 2. Körfez Savaşı'nda hukuki bir statüye kavuşturabilmesinde, Iraklı Kürtlerin ABD'yle olan ilişkileri ve bunun karşılığında ABD'nin desteği etkili olmuştur. KYB ve KDP, aralarındaki ihtilafları çözüme kavuşturarak, 2002'de Irak'ta özgün bir birlik kurmayı başarmışlardır (Erkmen, 2010).

İran-Irak Savaşı'nın Iraklı Kürtlere kısa, orta ve uzun dönemde etkileri olmuştur. Uzun denemde en önemli etkisinin şu olduğunu söylemek abartı olmayacaktır: 1920'den beri Sünni Arap egemenliğindeki Irak yönetimi, Irak işgali sonrasında ilk defa bir Kürt, Celal Talabani Irak'ta Cumhurbaşkanı olmuştur. IKBY'ye yine Kürt olan Mesut Barzani Başkan olmuştur. Bu gerçekten hem modern Irak hem de IKBY için olağanüstü bir durum olmuştur (Galbraith, 2007).

SONUÇ

20. y.y. Dünya siyasi tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı bu y.y. da olmuş ve insanlık tarihi boyunca yaşanmamış iki farklı savaş tecrübesi yaşanmıştır. Savaş teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte cephe savaşı sistemi değişmiş, yeni savaş sisteminde siviller zarar görmeye başlamıştır. Bundan dolayı uluslararası ilişkilerin yeniden düzenlenmesi gerekli görülmüş, MC ve BM bu gerekliliklerin sonucunda oluşmuştur. 2. Dünya Savaşı'nın yaşanması MC'nin başarısız bir oluşum olduğunu kanıtlamıştır. Savaş sonrası yeni dönemde BM kurulmuştur. BM varlığını günümüze değin tartışmalı da olsa sürdürmüştür. BM'nin olduğu uluslararası sistemde 1991'e kadar iki kutuplu sistem şeklinde devam etmiş, 1991'de SSCB'nin yıkılmasıyla ABD'nin öncülüğünde tek kutuplu bir uluslararası sistem kurulmuştur. İran-İrak Savaşı da iki kutuplu sistemin esnediği dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Ortadoğu da demokratik devletlerin varlığından söz etmek mümkün değildir. Irak'ta askeri dikta bir rejim, İran'da ki monarşi Şahlık rejimi ise, 1979'da katı Şii İslam rejimiyle değişmiştir. Dolayısıyla İran-İrak Savaşı öncesinin Ortadoğu'sunun istikrarsız olduğu görülmektedir.

İran, köklü bir medeniyet ve dolayısıyla köklü bir devlet geleneğine sahiptir. Bunun yanı sıra stratejik önemi ve zengin yeraltı kaynaklarıyla birlikte İran, Ortadoğu bölgesi ve uluslararası sistem için önemli bir devlet özelliği taşımaktadır. İran halkının Şii İslam eksenli olmasına karşın, Şahlık dönemi İran'ın laik, modern İran için politikalar izlemesi ve bu politikaların İran toplumuna özgü nedenlerle ve Şahlık rejiminin İran zenginliğinin adil bir şekilde paylaşılmaması sonucunda, Şahlık rejimine karşı oluşan tepki, 1979'da İran İslam Cumhuriyeti'nin bir devrim sonucuyla kurulmasının yolunu açmıştır. Diğer taraftan Irak ise, İran'a göre daha az bir nüfusa sahip olup, devlet geleneği de İran gibi köklü olmayan, daha açık bir ifadeyle, 1. Dünya Savaşı sonrası İngiltere tarafından oluşturulmuş yapay bir devlet özelliği taşımaktadır. Baas partisi 1969'da Irak'ta başa gelmiş, bu dönemde Saddam Hüseyin Irak Devletinde Hasan El Bekr 'den sonra ki ikinci adam olmasından dolayı,

devlet içinde ciddi bir örgütlenme yapmış, 1979'da ise Irak yönetiminin başına gelerek 2003 ABD işgaline kadar Irak'ta dikta bir yönetim kurmuştur.

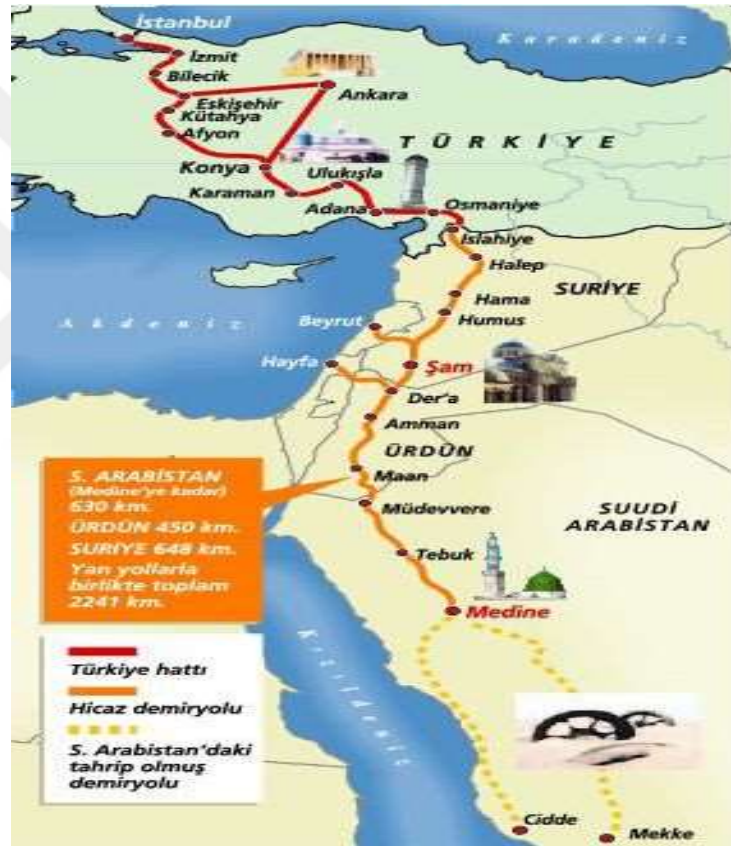
Kürdistan bölgesi, Kürtlerin yaşadığı bölge anlamına gelmektedir. Selçuklular döneminde ilk defa bu isim kullanılmıştır. Ancak üzerinde tam anlamıyla mutabık olunabilecek bir Kürdistan bölgesinin olmadığını da belirtmek gerekir. Osmanlı bakiyesi topraklarda Kürtler, genel olarak özerk yaşamışlardır. Ancak Avrupa'da 19 y.y. da başlayan milliyetçilik akımlarıyla birlikte, Osmanlı'da merkezileştirme politikaları başlatılmış ve buna karşı Kürtler isyan etmiştir. 1. Dünya savaşı sonrasında bölgede kurulan yeni devletlerle Kürtlerin yaşadığı sınırlar, 1639'da Osmanlı-İran arasında imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması sonrasında ikinci kez bölünmüş ve böylece Kürtler; Türkiye, İran, Irak ve Suriye sınırlarında yaşamaya başlamışlardır. Bu yeni dönemde de Kürt ayaklanmaları devam etmiştir. Özellikle Iraklı Kürtlerin İngiltere'ye karşı ayaklanmaları önemlidir. Şeyh Mahmut Berzenci ile İngiltere'ye karşı başlayan isyan hareketleri, Şeyh Ahmet Barzani ve Mustafa Barzani ile devam edip, Mesut Barzani döneminde 2005'te IKBY'nin kurulmasıyla neticelenmiştir.

İran-Irak Savaşı, 1979'da İran'da Şii İslam devrimiyle başa gelen Ayetullah Humeyni; Irak'a karşı ve uluslararası güçlere karşı saldırgan ifadeler kullanması, uluslararası sistemin taşıyıcı güçlerinden ABD tarafından endişeyle karşılanmıştır. Bundan dolayı ABD, kaybettiği İran müttefikinin yerini Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'la kurmaya çalışmıştır. Irak'ın petrol gelirleriyle başlattığı modern Irak oluşum sürecinin verdiği özgüvenle, Saddam Hüseyin Şii İran rejiminin saldırgan politikalarına karşı ABD ve Arap kardeşlerinin de desteğini aldığından dolayı, İran'la 1980-88 yılları arası sürececek uzun bir savaşa tutuşmuştur. Savaş'ın en fazla Iraklı Kürtlere fayda sağladığını söylemek mümkündür. Nitekim İran-Irak Savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgaline, Kuveyt işgali ise 1. Körfez Savaşına neden olmuştur. Körfez Savaşı sonrasında ki Kürt isyanı ve Irak yönetiminin bu isyanı sert bir şekilde bastırması, özellikle 16 Mart 1988'de kimyasal silah saldırısı sonucu 5 bin sivil Kürdün katledilmesiyle, ilk defa uluslararası kamuoyunda Kürt konusu ciddi bir şekilde duyulmaya başlanmıştır. Böylece uluslararası güçlerce 36. Paralelin uçuşa yasak ilan edilmesiyle, 1991 sonrası Iraklı Kürtler fiili olarak özerk bir yönetim kurmuşlardır. ABD'nin 2003'te Irak'ı işgaliyle birlikte Iraklı Kürtler, 2005'te IKBY kurmayı başarmışlardır. Dolayısıyla bu neticeye göre İran-Irak Savaşının sonuçlarının; kısa dönemde, orta dönemde ve uzun dönemde ki Iraklı Kürtlere etkilerinin olumlu olduğu sonucuna ulaşmak mümkün görülmektedir.

EKLER

Ek 1, haritalar:

Osmanlı bakiyesi topraklar.

Irak Kürdistan'ındaki KDP ve KYB bölgeleri.

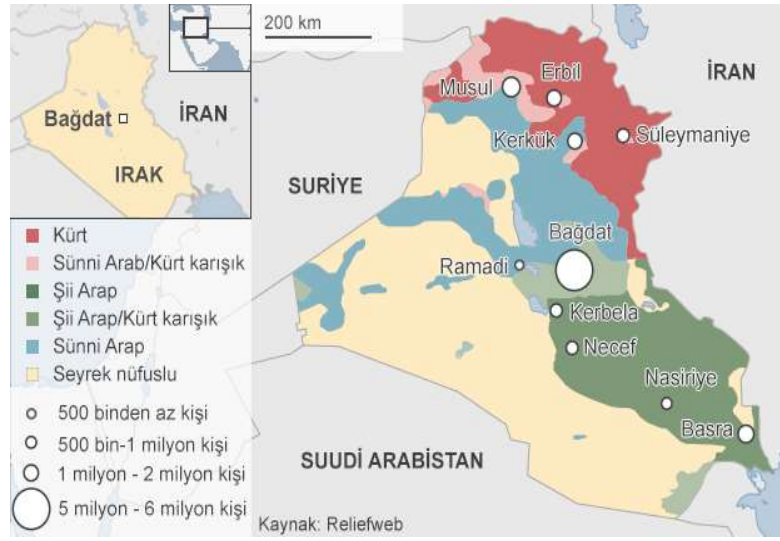

Ortadoğu bölgesindeki devletlerin etnik yönetim şekillerine göre genel dağılımı.

Kaynak: https://www.google.com.tr/search?q=osmanlyüzdeC4yüzdeB1+bakiyesi+to+praklar+haritasyüzdeC4yüzdeB1&biw=1034&bih=619&source=lnms&tbm=isch&sa=X&sqi=2&ved=0ahUKEwjhvOeDnJvOAhXBchQKHU4HA44Q_AUIBigB&dpr=1#imgrc=MR150Fk7qOi4HM yüzde3A. [30.07.2016].

İrak'taki etnik ve mezhep unsurlarının dağılımı.

Kaynak:

https://www.google.com.tr/search?q=yüzdeC4yüzdeB1rak&biw=1034&bih=619&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKewist9HenpvOAhUC0RQKHUNDDfAQ_AUIBygC&dpr=1#imgrc=4gtQEEfksGVEmMyüzde3A. [30.07.2016].

İran İslam Cumhuriyetinin Siyasi Haritası.

Kaynak:

https://www.google.com.tr/search?q=yüzdeC4yüzdeB1rak&biw=1034&bih=619&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKewist9HenpvOAhUC0RQKHUNDDfAQ_AUIBygC&dpr=1#tbm=isch&q=iran&imgrc=XE1NUgmJed5gSMyüzde3A. [30.07.2016].

Ek 2, fotoğraflar:

Halepçe kentinden bir görünüm.

16 Mart 1988'de Halepçe'de katledilen 5 bin Kürdün anıt mezarlığı.

Halepçe'de katledilen 5 bin Kürdün anısına Celal Talabani tarafından diktirilen 5 bin am ağacı.

Kaynak: Prof. Dr. Alaaddin Yüksel hocanın, Temmuz ayındaki Halepçe ziyaretinde çekmiş olduğu fotoğraflardır.

KAYNAKLAR

Kitaplar:

- Ağaoğlu, S.(1967). Sovyet Rusya İmparatorluğu.1.Baskı, İstanbul: Baha Matbaası, s. 33-40.
- Ahmed, K. M.(1996). 1. Dünya Savaşında Kürdistan. 1. Baskı, çev. M. Hüseyin, İstanbul: Doz Yayınları, s. 289-321.
- Ahmetbeyoğlu, A., Cengiz, H., & Başkan, Y.(2003). Irak Dosyası II. Tarih ve Tabiat Vakfı Tatab Yayınları, 1. Baskı, s. 56.
- Albayrak, D. Ö.(2014). İran Ekonomisinin Tarihî Gelişimi ve Bugünkü Yapısı. S. Tamçelik(Ed.), İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye-İran İlişkiler (s. 131-155). Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Arı, T.(2004a). Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi. 1. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 157-173.
- Arı, T.(2004b). Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya. 1. Baskı, Bursa: Alfa Yayınları, s. 151-161.
- Armaoğlu F.(1983). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980. 3. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 512-14.
- Armaoğlu, F.(2015). 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi. 19. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 749-760.
- Ataman, M.(2004). İran-İrak Üstünlük Mücadelesi: Çok Boyutlu Sorunlar. İnat, K. Duran, B., & Ataman, M. (Ed), Dünya Çatışma Bölgeleri (s. 55-65). Ankara: Nobel Yayınları.
- Aziz, M. A.(2013). Irak Kürtleri: Irak Kürdistanı'nda Milliyetçilik ve Ulusal Kimlik. 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınları, s. 93- 137.
- Baştürk, L., Torlak, F., Ziya, S., Akkaya, G. N., Küçükkeleş, M., & Demir, Z. S.(2013). Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu. 1. Baskı, Ankara: Seta Yayınları, s. 36-100.

Bayat, A.(2006). Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 153-175.

Bozarlan, H.(2010). Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye. 1. Baskı, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 201-211.

Bozarlan, H.(2015). Ortadoğu Bir Şiddet Tarihi: Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye. 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 213-259.

Bruinessen, M. V.(2013). Ağa, Şeyh, Devlet. 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bruinessen, M. V.(2015a). Global Perspektifle 1990'larda Kürtler. A. Işık, B. Bilmez, R. Önen & T. Baykuşak (Ed), 1990'larda Kürtler ve Kürdistan (s. 3-11). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bruinessen, M. V.(2015b). Kürdistan Üzerine Yazılar. 9. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bruinessen, M. V.(2015c). Kürtlük, Türklük, Alevîlik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri. 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Burkay, K.(2011). Neolitik Çağdan 1. Dünya Savaşı'na Kürtler ve Kürdistan. 5. Baskı, İstanbul: Deng Yayınları, s. 20-30.

Chomsky, N., R. Shalom, S.(Ed.) & Achcar, G., (2007). Tehlikeli Güç: ABD'nin Dış Siyaseti ve Ortadoğu (s. 97-99). Çev. Yavuz Alogan, 1. Baskı, İstanbul: İthaki Yayınları.

Cleveland, W. L.(2008). Modern Ortadoğu Tarihi. 1. Baskı, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları, s. 440-546.

Davutoğlu, A.(2002). Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu. 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, s. 341-47.

Duman, S.(2010). II. Meşrutiyet'ten İngiliz Mandaterliğine Irak (1908-1922). 1. Baskı, Ankara: Berikan Yayınları, s. 207-223.

Ekonomi Politik Araştırma Birimi (The Research Unit for Political Economy; RUPE).(2006). Irak İşgalinin Perde Arkası, çev. Buket Dabancalı, Alaz Pesen, İstanbul: Yordam Yayınları, s. 9-132.

Furubjelke, V., & Şexmûs, Ö.(1992). Stockholm Konferansı: 15-17 Mart 1991. 1. Baskı, İstanbul: Doz Yayınları, s. 22-52.

Galbraith, P. W.(2007). Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü?. 1. Baskı, çev. Mehmet Murat İnceyan, İstanbul: Doğan Kitapevi.

- Gellner, E.(2013). Uluslar ve Ulusçuluk. 3. Baskı, çev. Büşra Ersanlı, G. Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları, s. 70.
- Görçün, Ö. F.(2008). 1979 İran İslam Devrimi Sonrası Türkiye-İran İlişkileri. 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, s. 53-79.
- Gresh, A., & Dominique, V.(1991). Ortadoğu: Mezopotamya'dan Körfez Savaşına. Çev. Hamdi Türe, 1. Baskı, İstanbul: Alan Yayınları, s. 98-113.
- Gündoğan, Ü.(2010). İran ve Ortadoğu. 1. Baskı, Ankara: Adres Yayınları, s. 158-217.
- Hourani, A.(2014). Arap Halkları Tarihi. 11. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 496-497.
- İmamzade, M.(1986). Irak Dosyası. 1. Baskı, İstanbul: Akabe Yayınları, s. 20-25.
- İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı.(2003). IRAK: Baas Diktatörlüğünden ABD Hegemonyasına İnsani Durum. 1. Baskı, İstanbul: İ.H.H. Yayınları.
- Jwaideh, W.(2014). Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi. 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kirişçi, K. & M., Winrow, G.(1997). Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi. 2. Baskı, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 83-92.
- Kissinger, H.(2002). Diplomasi. 3. Baskı, çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 740-81.
- Koç, M. A.(2012). Rekabetten Geleceğe: Türkiye-İran İlişkilerinin Güvenlik Boyutu. 1. Baskı, İstanbul: Tasam Yayınları, s. 17-46.
- Lewis, B.(2003). Ortadoğu: Hristiyanlığın Başlangıcından Günümüze Ortadoğu'nun İki Bin Yıllık Tarihi. 3. Baskı, çev. Selen Y. Kölay, Ankara: Arkadaş Yayınları, s. 350-452.
- M. E. Watch.(2004). Irak'ta Soykırım: Kürtlere Karşı Enfal Harekâtı. 1. Baskı, çev. Akın Sarı, Orhan Akalın, Umut Hasdemir, İstanbul: Aram Yayınları, s. 381-411.
- Nakash, Y.(2005). Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler. 1. Baskı, Ankara: Elips Yayınları, s. 13-49.
- O'ballance, E.(1997). 1961-1970 Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi. 2. Baskı, çev. Mehmet Görelî, Ankara: Yöntem Yayınları, s. 47-73.
- Paşa, K. C.(1991). Kürt Milletinin 60 Yıllık Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıraları. 2. Baskı, Y. Hazırlayan: Mehmet Bayrak, Ankara: Özge Yayınları, s. 11-64.

- Pehlivanoglu, A. Ö.(2010). Ortadoğu ve Türkiye. 1. Baskı, İstanbul: Kastaş Yayınları, s. 68.
- Polk, W. R.(2007). Irak'ı Anlamak. 1. Baskı, İstanbul: NTV Yayınları.
- Qasımlı, M.(2012). SSCB-Türkiye İlişkileri: Türkiye'de 1980 Darbesinden SSCB'nin Dağılmasına Kadar. 1. Baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 29-37.
- Sander, O.(1996). Siyasi Tarih: 1918-1994. 5. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s. 478-515.
- Schmidt, D. A.(1977). Barzani'yle Konuşmalar. 1. Baskı, çev. Ahmet Dere, İstanbul: Yöntem Yayınları, s. 7-40.
- Sinkaya, B.(2011). Ortadoğu Siyasetinde İran. T. Yılmaz & M. Şahin (Ed.), İran İslam Cumhuriyeti'nde Siyasal Yapı ve Yönetim (s. 3-51). Ankara: Barış Yayınları.
- Sönmezoğlu, F.(der.). Arıboğan, Ü., Ayman, G., & Dedeoğlu, B.(2000). Uluslararası İlişkiler Sözlüğü (s. 620-626). 3. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.
- Sunar, E.(2007). Barzan'dan Bağdat'a Kürtler. 1. Baskı, İstanbul: Doz Yayınları, s. 100-150.
- Şentürk, D.(2003). Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası: Saddam Hüseyin'in Baas'ı. 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 79-145.
- Turan, Ö.(2004). Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta. Yeni Şafak Gazetesinin Okurlarına 9. Yıl Kültür Hizmetidir, İstanbul, s. 399.
- Uludağ, M. B.(2011). Dünya Siyasi Tarihi. 1. Baskı, İstanbul: Kriter Yayınları, s. 276-290.
- Uslubaş, F.(2005). İmparatorlukların Bataklığı: SSCB'den Sonra Sıra Rusya'da mı?. 1. Baskı, İstanbul: Can Matbaası, s. 27-32.
- Yılmaz, S.(2011). Irak Dosyası. 1. Baskı, İstanbul: Kum Saati Yayınevi, s. 29-55.

Dergiler:

- Akbaş, Z.(2011). ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi. History Studies: ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı. 3 Şubat 2016'da <http://www.historystudies.net/dergi/tar201512925b3.pdf> adresinden indirildi.
- Araştırma, Analiz ve Projeksiyon Çalışması.(2009). İran'ı Anlamak. Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik Ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, 21 Mayıs

2016'da <http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/files/irani-anlamak.pdf> adresinden indirildi.

Atay, M.(?). Arap Baas Partisi Üzerine. Avrasya Dosyası, 3 Şubat 2016'da <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/131-154yuzde20mehmet.PDF> adresinden indirildi.

Efegil, E.(2012). Ortadoğu Ülkelerinin Dış Politikalarını Belirleyen Unsurlar. Ortadoğu Analiz, 4(47). 4 Şubat 2016'da http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/20121121_ertanefegil.pdf adresinden indirildi.

Erkmen, S. (2008). 1945-1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası. Akademik Ortadoğu, 3(1). 23 Kasım 2015'te http://www.akademikortadoğu.com/belge/ortadoğu5yuzde20makale/serhat_erkmen.pdf adresinden indirildi.

Erkmen, S.(2010). Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri. Ortadoğu Etütleri, 2(3). 3 Şubat 2016'da http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2010730_serhatE.pdf adresinden indirildi.

Garzanu, K.(1988). İran-İrak Savaşı'nın 8. Yılı ve Politik Boyutları Üzerine. Toplumsal Diriliş, S. 1, s. 8-15.

Semiz, Y., & Akgün, B. (2005). Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri. Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 5(9). 23 Kasım 2015'de <http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/368/363> adresinden indirildi.

Taşken, C.(2014). Ahmedinejad'dan Ruhaniye İran Dış Politikası. Ankara Strateji Enstitüsü, 20 Mayıs 2016'da <http://ankarastrateji.org/yorum/ahmedinejaddan-ruhaniye-i-ran-d-politikas/> adresinden indirildi.

Uras, U.(2013). Ankara-Erbil İlişkileri ve Kürt Sorunu. Aljazeera Türk, 30 Mayıs 2016'da <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/ankara-erbil-iliskileri-ve-kurt-sorunu> adresinden indirildi.

Yalçın, H. B.(2015). Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme. Akademik İncelemeler Dergisi, 10(3). Şubat 2015'de <http://crawl.prod.proquest.com.s3.amazonaws.com/fpcache/827b72781ec2aac168ac59c9d87d82c9.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJF7V7KNV2KKY2NUQ&Expires=145>

4512498&Signature=avrswv2q5l2cOLO54Sn1ZutqR7kyüzde3D
indirildi.

adresinden

Gazeteler:

Saddam: FİLM GİBİ bir hayat hikayesi.

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/10840-saddam-film-gibi-bir-hayat-hikayesi>. [14.05.2016].

Katliama Gözardı mı?. 23 Mart 1988(a), Çarşamba/Tercüman.

BM incelemelerde bulunmak üzere heyet gönderiyor. 27 Mart 1988(b), Pazar/Tercüman.

ÖZGEÇMİŞ

Seyfullah Yiğit, 1988'de Bingöl'de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Bingöl'de tamamladı. Çankırı Karatekin Üniversitesinde Uluslararası ilişkiler bölümünden 2013'te mezun oldu. Şu anda Maltepe Üniversitesinde Uluslararası ilişkiler bölümünde tezli yüksek lisans öğrencisidir.

